

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İBN KESİR TEFSİRİNDE
SAHABENİN AYET İKTİBASLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül AKPINAR

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Harun ABACI

ARALIK 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

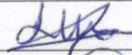

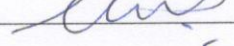
İBN KESİR TEFSİRİNDE
SAHABENİN AYET İKTİBASLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül AKPINAR

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

Bu tez 17/12/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Harun ABAKİ	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Bayram Benirci	Başarılı	
Doç. Dr. Muhammet Akay	Başarılı	

5

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Betül AKPINAR
Öğrenci Numarası	:	1360Y08017
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	Tefsir
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	İbn Kesir Tefsirinde Sahabenin Ayet İktibasları
Benzerlik Oranı	:	%17

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

Betül
21/11/2018
Betül AKPINAR

Sakarya Üniversitesi ..... Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

21/11/2018
Betül AKPINAR
Betül

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Harun ABACI

Tarih: 23/11/2018

İmza: *Harun Abacı*

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Kur'ân'ın nüzul sürecine şahitlik eden İslam'ın kutlu nesli sahabiler, yaşamları boyunca Kur'ân'a büyük değer atfetmişlerdir. Onlara dair nakledilen rivayetlerde bunun izlerini görmek mümkündür. Kur'ân'ı hayatlarına rehber edinmelerinin yanı sıra onlar, gündelik hayatta çeşitli vesilelerle ayetleri okumuşlar ve konuşmalarını Allah'ın kelâmı ile zenginleştirmişlerdir. Konuşma içerisinde ayet veya hadislerden yapılan alıntılara edebî bir sanat olarak iktibas adı verilmiştir.

Sahabenin ayet iktibaslarını rivayet tefsirlerinden biri olan İbn Kesîr Tefsîri özelinde ele almayı hedefleyen bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı konusu ve yöntemi değerlendirilmiştir. Birinci bölümde iktibas sanatının kavramsal çerçevesi ele alınmış, İbn Kesir ve *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* hakkında bilgi verilmiştir. İstidlal kavramı da iktibas konusu içinde değerlendirilmiş ve bu çerçevede tefsirden örnekler seçilmiştir. İkinci bölümde ise sahabenin Kur'an'dan yaptığı iktibasların türleri dört başlık şeklinde incelenmiştir. Bu bağlamda bakıldığında sahabenin çeşitli sebeplerle hayatlarının neredeyse her alanında iktibas yaptıklarını söylemek mümkündür. Son bölümde ise tefsirde geçen iktibas örnekleri ele alınmış ve yedi başlık altında sınıflandırılmıştır. Tefsir de toplamda 33 sahabeden rivayet edilen 142 örnek belirlenmiş ve bunlar açıklanmıştır.

Çalışma konusunu belirlemeden savunmaya kadarki süreçte fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Harun ABACI'ya, yapıcı eleştirileriyle tezin olgunlaşmasına katkı sağlayan Doç. Dr. Muhammed ABAY ve Dr. Öğr. Üyesi Bayram DEMİRCİGİL'e, tezimi okuyup değerli görüşlerini paylaşan kayınpederim Prof. Dr. Ali AKPINAR'a, çalışmam boyunca maddî manevî desteğini hep yanımda hissettiğim kıymetli eşim Dr. Ömer Faruk AKPINAR'a, kızlarım Hafsa Rana ve Fatma Zehra'ya, özellikle üzerimdeki emekleriyle ilk öğretmenlerim anne-babama ve diğer aile fertlerime teşekkür ederim. Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

Betül AKPINAR

26/12/2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	1
SUMMARY	2
GİRİŞ	3
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. Bedi' İlmi.....	6
1.2. Tazmîn.....	7
1.3. İktibâs	8
1.4. Sahâbe	11
1.5. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.....	12
BÖLÜM 2: SAHABENİN KUR'ÂN'DAN YAPTIĞI İKTİBASIN TÜRLERİ.	17
2.1. Sözlerini Te'kid Gayesiyle Yaptıkları İktibaslar.....	17
2.2. Mukteza-yı Hâle Uygun Âyet Zikretmeleri	19
2.3. Görüşlerine Delil Getirmek İçin Yaptıkları İktibaslar	23
2.3.1. İbn Abbas'ın Âyetlerden İstidlalde Bulunması.....	24
2.3.2. Diğer Sahabîlerin Âyetlerden İstidlalde Bulunması	27
2.4. Va'z ve Nasihat Ederken Yaptıkları İktibaslar	30
BÖLÜM 3: SAHABENİN KUR'AN'DAN YAPTIĞI İKTİBAS ÖRNEKLERİ	33
3.1. İmana Dair Konularda İktibaslar	33
3.1.1. Allah'ın Sıfatları	33
3.1.2. Peygamberlik ve Hz. Peygamber	37
3.1.3. Kitaplara ve Meleklerle İman.....	40
3.1.4. Kabir ve Ahiret Hayatı	41
3.2. İbadetlere Dair Konularda İktibaslar.....	44
3.3. Muamelata Dair Konularda İktibaslar	47

3.5. Diğer İktibaslar	51
3.5.1. Gündelik Hayatta Yapılan İktibaslar.....	51
3.5.2. Ayet İktibasları İle Yapılan Uyarı ve Hatırlatmalar.....	52
3.5.3. Bazı Olayların Hatırlattığı Ayet İktibasları.....	58
3.5.4. Sohbet veya Vaaz Ederken Yapılan İktibaslar.....	64
3.5.5. Kur'ân'ı Anlama Çabalarında Ayet İktibasları.....	67
3.5.6. Ashabın Birbiri Hakkında Ayet İktibasları	69
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ.....	79

KISALTMALAR

b.	: ibn
çev:	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
s.	: sayfa
s.a.	: sallallâhu aleyhi ve sellem
ts.	: tarihsiz
thk.	: Tahkik eden

Tezin Başlığı: İbn Kesir Tefsirinde Sahâbenin Ayet İktibasları

Tezin Yazarı: Betül AKPINAR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Harun ABACI

Kabul Tarihi: 17/12/2018

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 79 (tez)

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı: Tefsir

Edebi bir kavram olarak iktibas, bir şairin veya nasirin ifadesini güçlendirmek için ayet veya hadislerden alıntı yapmasıdır. Kur'ân'ın ilk müfessiri olan Hz. Peygamber'in çeşitli sözlerinde ayetleri hatırlattığı, günlük konuşmalarında ayet lafızlarını kullandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'i her konuda takip eden sahabilerin de sözleri arasında ayetlere yer vermek suretiyle iktibaslar yapmış olmaları akla gelmektedir.

Bu çalışma, Kur'an'ın nüzul sürecine şahit olan ve onun ilk muhatapları sayılan sahabenin, yaşantıları içerisinde Kur'ân ile ne kadar hemhâl olduklarını belli bir perspektiften tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple onların Kur'an'dan yaptıkları iktibasları ele alan rivayetler aynı zamanda muhaddis kimliği ile de tanınan İbn Kesir'in tefsiri özelinde incelenmiştir. Bu çerçevede giriş ve üç bölümden oluşan çalışmada öncelikle iktibas kavramının çerçevesi tespit edilmiş, ardından İbn Kesir tefsirinde bulunan iktibas örnekleri tespit edilip sınıflandırılarak belli bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Sonuçta sahabenin bir kısmının edebî bir gaye gütmeksizin, uygun olan her fırsatta Kur'ân ayetlerini hatırlayıp çevrelerindeki insanlara hatırlatarak iktibas yaptıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İktibas, İbn Kesîr, Bedî', Sahâbe,

Title of the Thesis: The Companions' Quotation From Qur'ān in Ibn Kathīr's Tafsīr

Author: Betül AKPINAR

Supervisor: Assoc. Prof. Harun ABACI

Date of Acceptance: 17/12/2018

Nu. of Pages: vi (pretext) + 79 (main body)

Department: Basic Islamic Sciences **Subfield:** Tafsīr

Iqtibās (Quotation) as a literary concept is a poet or writer's quoting the verses or hadīths to strengthen his expression. It is known that the Prophet who was the first commentator of the Holy Qur'ān reminded the verses in his various words and used verses in his daily conversations. It is conceivable that the companions, who followed the Prophet on every issue, also quoted from Qur'ān by mentioning verses in their talk.

This study aims to determine from a certain perspective how the companion, who witnessed the coming of the revelation and were considered to be the first interlocutors of it, concerned with the Qur'ān in their lives. For this purpose, the narrations about their quotations from the Qur'ān were also examined in particular on Tafsīr of Ibn Kathīr, who was also known for a muhaddith. So in this work, which consists of an introduction and three parts, firstly framework of quotation concept was determined and then examples of quotations found in the Tafsīr of Ibn Kathīr were identified and classified and tried to reach a certain result.

As a result, it is put forward that some of the companions quoted the Qur'ān's verses in every opportunity they saw, without thinking of a literary aim, by remembering it and reminding to the people around them.

Keywords: Tafsīr, Iqtibās (Quotation), Ibn Kathīr, Badī', The Companions

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İlim adamlarımız, konuşma ve yazı alanında Kur'ân ayetlerini kullanmayı caiz görmüşlerdir. Takdim tehir yaparak veya hareke ve i'rab gibi ufak bazı değişiklikler ile ayetleri ya da bir ayetin parçasını, şiirde kullanmakta da bir sakınca görmemişlerdir. Nitekim ilk dönemden itibaren bilginler, Kur'ân ayetlerine yahut hadislerle "Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle buyuruyor", "Peygamberimiz bir hadislerinde şöyle buyuruyor" demeksizin hem nesirde hem şiirde yer vermişlerdir.

Kur'ân'ın nüzul sürecine şahitlik eden İslam'ın kutlu nesli sahabenin hayatında Kur'ân ayetlerinin yeri büyüktür. Onlar, fem-i muhsinden belledikleri Kur'ân'ı dimağlarında muhafaza etmişler, bununla kalmayarak hayatlarını ondaki buyruklara göre tanzim etme gayretinde bulunmuşlardır. Kur'ân'ı doğru anlamak ve anlaşılmasını sağlamak da onların önem verdikleri hususların başında gelmiştir.

Kur'ân'ın tamamını veya bir kısmını ezberden bilen sahabiler, hayatlarında yeri geldikçe Kur'ân ayetleri ile sözlerini bezeyerek, aralarında vuku bulan ilmî ihtilaflarda ayetleri delil olarak kullanmışlardır. Zira Kur'ân, onların düşünce, söylem ve eylem dünyalarını belirleyen en temel kaynaktır. Onların ayetleri kullanmalarının sadece ihtilaf hâsıl olduğunda değil, zaman zaman günlük konuşmalarında ve çevrelerinde bulunan veya ilim aşığı kimselere yaptıkları nasihatlerinde de bulunduğunu hadis kitapları içinde aktarılan tefsir rivayetlerinden öğrenmekteyiz. Söz konusu rivayetler, doğal olarak rivayet tefsiri özelliği ile ön plana çıkan tefsir kitaplarında da bir araya getirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, rivayet tefsirlerinin önemlilerinden biri olan ve muhaddis kimliği de bulunan İbn Kesir'in, tefsirinde yer verdiği sahabenin ayetlerden iktibaslarının zikredildiği rivayetler tespit edilecek, sahabenin Kur'ân'dan ne ölçüde iktibasta buldukları ve ne denli yararlandıkları araştırılacak, sözlerinde ayetleri sıkça kullanma özelliğiyle ön plana çıkan sahabiler, bu özelliğe sahip olma nedenleri, kullanılan ayetler vb. hususlar tahlil edilecektir.

Araştırmanın Önemi

Kur'ân'ın ilk muhatapları ve ilk müfessirleri olan sahabenin hayatında Kur'ân'ın özel bir yeri olmuştur. Onlar, inandıkları ve tabi oldukları ilahi emirleri sonraki nesle öğretmeye ve anlaşılmayan hususları açıklamaya özen göstermenin yanı sıra günlük hayatlarında çeşitli vesilelerle ayetlere atıfta bulunmuşlar, gerek kendileri gerekse çevrelerindeki insanlara Allah'ın emirlerini hatırlatmışlardır. Sahabenin Kur'ân'dan yaptıkları iktibasları konu edinen bu araştırma, bu kutlu neslin Kur'ân ile olan birlikteliklerini ortaya koyması, bir nevi ayetleri anlama ve yorumlama çabalarını ortaya koyması açısından önemlidir.

İktibas, daha çok dil ile alakalı bir konu olduğu için daha çok dil biginleri tarafından mevzubahis edilmiş, -tespit edilebildiği kadarıyla- tefsirciler tarafından hakkında müstakil çalışmalar yapılmamıştır. Türkçede kapsamı oldukça dar tutulmuş olsa da Fatih Tok'un hazırladığı *Hiz. Peygamber'in Kur'ân'dan İktibasları* adlı yüksek lisans tezini istisna tutmak gerekir. Ancak bu çalışma, iktibas konusunu yüzeysel olarak ele almış, Hiz. Peygamber'den nakledilen iktibas örneklerini de sınırlı kaynaklar çerçevesinde sadece zikretmekle yetinmiştir. Oysa "Yaşayan Kur'ân" şeklinde nitelenen Hiz. Peygamber'e ait birçok iktibasın sair hadis ve tefsir kaynaklarında yer aldığı kolaylıkla tahmin edilecektir. Bu sebeple iktibasın, temel belagat kaynaklarından belli bir düzen içinde ele alınmasına ihtiyaç duyulmuş, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan sahabenin sözlerinde ayetlerin yerini tespit etmek hedeflenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın konusu ve sınırları çerçevesinde ilk bölümde iktibas kavramı analiz edilmiştir. Edebi bir sanat olan iktibasa, tefsir usûlünde çok kısa değinildiği için çalışmada özellikle belagat kitaplarından yararlanılmıştır. İktibas kavramı ile ilişkisi olan Bedi' İlmi ve tazmin kavramları da bu bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde, *İbn Kesîr Tefsiri*'nde belirlenen örnekler göz önüne alınarak çeşitli başlıklar altında sahabenin Kur'an'dan iktibas yapma sebepleri sınıflandırılmıştır. Çalışmada İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı tefsirinin Sâmi b. Muhammed Selâme'nin tahkik ettiği Dâru Taybe tarafından neşredilen 8 ciltlik baskısı kullanılmıştır. Savaş Kocabaş'ın tam metin olarak tercüme ettiği tefsir, orijinal metinle karşılaştırmalı olarak taranmıştır. Sahabenin herhangi bir

olay veya davranışın sonunda Kur'an'dan okuduğu ayetler iktibas olarak değerlendirilip tespit edilmiştir.

Son bölümde ise tefsirde tespit edilen diğer örnekler konularına göre gruplandırılarak ele alınmıştır. Örnekler ele alınırken iktibas yapılan ayetin tam metni ve manasını vermek yerine sadece iktibas edilen kısmının zikredilmesi uygun görülmüştür. Her bir başlıkta iktibas tespit edilen sahabilerin sıralamasında öncelik ilk dört halife ile mü'minlerin annelerine verilmiş, diğer örnekler en çok iktibas bulunanlardan başlanarak sıralanmıştır. Fakat aynı ayeti birden fazla sahibinin iktibas etmesi durumunda bu sıralama dikkat alınmamıştır.

Çalışmada görüşlerine yer verilen âlimlerin vefat tarihlerinin hicrî / milâdî olarak verilmesine özen gösterilmiş, ancak bilgilerine kolay ulaşılabilir olması ve araştırmada çok sık geçmesi sebebiyle sahabiler bundan istisna tutulmuştur.

Çalışma, ayetlere vukufiyette sahabeden kimlerin ne ölçüde ön planda olduğunun değerlendirildiği sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır.

Araştırmada kullanılan tüm kaynaklara kaynakça kısmında yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir edebiyat sanatı olan iktibas, Bedî' ilminin kapsamındaki tazmin sanatının bir türüdür. Bu sebeple öncelikle Bedî' ilmi ve tazmîn sanatı hakkında kısaca bilgi vermek, ardından iktibas kavramını ele almak yerinde olacaktır.

1.1. Bedî' İlmi

عَبْدٌ fiilinden türeyen bedî' kelimesi sözlükte, “örneği olmayan; örneksiz ve benzersiz bir şey icat eden” şeklinde hem ism-i fâil hem ism-i mef'ûl olarak tanımlanmıştır. Eşyayı yoktan var etmesi sebebiyle Allâh'ın isimlerinden biri de el-Bedî'dir.¹ Terim olarak ise bedî', teşbih, mecâz, kinâye gibi edebî sanatlarla oluşmuş bir ifadeyi güzelleştirmenin yollarını inceleyen, Beyân ve Meânî'den farklı bir ilme denilmiştir.²

Bedî' ilminin temelini, kelimenin, şiire renk ve güzellik kazandıran her türlü edebî maharetler için kullanıldığından bahseden Câhız (255/869) tarafından atıldığı ifade edilmiş; bu alandaki müstakil ilk eserin ise Abbasî halifelerinden şâir İbnü'l-Mu'tez'e (ö. 296/908) ait olduğu kabul edilmiştir. O, *el-Bedî'* adını verdiği eserinde bu ilmi edebî bir sanat olarak incelemiş, bu alanda ilk telifin kendisine ait olduğunu öne sürmüştü,³ ilmin kaidelerini belirlemiş, ana konularını tarif etmiştir.⁴ İbnü'l-Mu'tez, “iktibas”a yer vermemiş, “mehâsinü'l-keâm ve 'ş-şi'r” başlığı altında hüsn-i tazmin diye bir sanattan söz etmiştir.⁵ Ondandır sonra bu alanda birçok eser telif edilmiş ve bu ilme sayıları toplamda 132'ye ulaşan yeni türler ilave edilmiştir.⁶ Bedî' sanatlarına meânî ve beyandan sonra yer veren Sekkâki'nin (ö. 626/1229), bedî' ilmine müstakil bir edebî sanat hüviyetini kazandırdığı, bununla birlikte bedî' kelimesini kullanmadığı öne sürülmüştür. Onun zikrettiği sanatlar

¹ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 1/209; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/229-230.

² Sekkâki, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 423; Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, 2/369; Alî el-Cârim, *el-Belağatü'l-vâdha*, s. 218; Hacımüftüoğlu, “Bedî'”, *DİA*, 5/320; Bolelli, *Belâgat*, s.309.

³ Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, 2/369.

⁴ Hacımüftüoğlu, “Bedî'”, *DİA*, 5/320.

⁵ Durmuş, “Tazmîn”, *DİA*, s. 204.

⁶ Bu eserler için bkz. Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, 2/369-370; Hacımüftüoğlu, “Bedî'”, *DİA*, 5/321.

için bedî' kelimesini ilk kullanan ismin, bunu fesahatin tamamlayıcısı olarak değerlendiren Bedruddîn b. Mâlik (ö. 686/1287) olduğu belirtilmiştir.⁷

Lafız ve mana bakımından sözü güzelleştirme türlerini konu edinen Bedî' ilmi, lafzî ve manevî güzelleştirmeler şeklinde iki ana kısma ayrılmıştır. Her iki kısımda birden çok sanat bulunmaktadır.⁸ Tazmîn ve iktibâs, bunlardan lafzî güzelleştirmenin altına dâhil edilmiştir.

1.2. Tazmîn

“Bir şeyi başka bir şeyin içine katmak” manasındaki⁹ ضمن sözcüğünden türeyen tazmîn, edebiyat terimi olarak şâirin, başkasına ait olan bir sözü kendi şiirine katmasını ifade eder.¹⁰ Bu söz, ayet veya hadis olabileceği gibi, şiir veya nesir parçası da olabilir. Tazmîn, erken dönemden itibaren belâgat kitaplarında yer almıştır. Yukarıda zikredildiği üzere halife İbnü'l-Mu'tez, söz güzellikleri arasında “hüsn-i tazmin”i de saymıştır.¹¹ Tazmînin sadece şiirde olacağı ifade edildiği gibi nesri de kapsadığı öne sürülmüştür. Tazmîn ile iktibasın arasını ayırmayıp “hüsnu't-tazmîn” başlığı ile konuyu ele alan İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256), tazmini, “kişinin, konuşmasına bir beyitten, ayetten veya sözden bir kelime almasıdır” şeklinde tanımlayarak tazmîni, iktibas da kapsayacak şekilde geniş tutarken; Kazvînî (ö. 739/1338), ikisini birbirinden ayırarak tazmîni sadece “şiirde, şiirden yapılan alıntı” olarak tanımlamıştır.¹²

⁷ Hacımuftüoğlu, “Bedî'”, *DİA*, 5/321. Bununla birlikte Sekkâkî'nin eserinin günümüz baskılarında bu bölüm “İlmu'l-bedî'” olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 423.

⁸ Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, s. 423-432; Kazvînî, *Telhîs*, s. 347-408; Alî el-Cârim, *el-Belâğatü'l-vâdiha*, s. 361-377; Bolelli, *Belâgat*, s.310-406.

⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 3/372; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 29/2610-2611.

¹⁰ İbn Reşîk, *el-Umde*, s. 84; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 140; Kazvînî, *Telhîs*, s. 424; A.mlf., *el-İzâh*, s. 430; Meydânî, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, 2/539; Bolelli, *Belâgat*, s. 336; Durmuş, “Tazmîn”, *DİA*, 40/204. Edebiyat terminolojisinde “bir kelimeyi başka bir kelimenin anlamını da içerecek biçimde kullanmaya”; aruz ilminde ise “anlamın bir beyitte tamamlanmayıp sonraki beyitle alakalı olmasına” da tazmîn denilmiştir. Bkz. Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 84; Durmuş, “Tazmîn”, *DİA*, 40/204-205.

¹¹ Durmuş, “Tazmîn”, *DİA*, s. 204.

¹² Krş. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 140; Kazvînî, *el-İzâh*, s. 430.

Tazmînde alıntılanan sözün kime ait olduğunun bilinmesi, meşhur birine ait değilse sahibine de işaret edilmesi gerekli görülmüştür.¹³ Buradan hareketle müslüman okuyucu tarafından kolaylıkla tanınacağından Kur’ân’dan yapılan alıntıların ayet olduğu belirtilmez.

Tazmîn, şiirde bulunduğu için kafiye veya vezin uyumu sağlama amacıyla biraz değişiklik yapılmasında sakınca görülmemiştir.¹⁴ Alıntı, bir beyit veya daha fazla olursa buna “yardım alma” anlamına istiâne (الاستعانه); bir beytin yarısı kadar veya daha az olursa “emanet etme, yerleştirme” anlamına îdâ’ (الإيداع) veya “yamama” anlamına rafv (الرفو) denilmiştir.¹⁵

1.3. İktibâs

“Alev, kıvılcım” manasındaki قَبَسْ kökünden türeyen iktibâs sözcüğü, “ateşten bir parça almak” manasından mecâz yapılarak “bilgi almak, alıntı yapmak, birinin ilminden istifade etmek, iktibasta bulunmak” anlamında kullanılmıştır.¹⁶ Ateş, yemek pişirme ve ısınma gibi konularda fayda sağlayan bir şeydir. Bilgi de yarar yönünden ateşe benzetilerek bir parça bilgi almak müşebbeh, bir parça ateş almak müşebbeh bih kabul edilmiştir. Tanımda müşebbeh zikredilmeyip sadece müşebbeh bihin zikredilmesi nedeniyle istiare-i tasrihiyye yoluyla başkasından bir bilginin alınmasına iktibas denilmiştir. Sözü süsleme sanatlarından olarak Bedî ilminin bir inceleme alanına giren iktibâs terimi ise, ister nazımda ister nesirde olsun âyet veya hadislerden alıntı yapmayı ifade eder.¹⁷

Her ne kadar ilk dönemlerden itibaren gerek Kur’ân, gerekse hadislerden iktibas yapılmış olsa da bunun müstakil bir sanat olarak görülmesi altıncı yüzyılı bulmuştur. Bundan önce iktibas “tazmîn” kapsamında değerlendirilmiştir. Nitekim İbn Ebi’l-İsba’ (ö. 654/1256) söz güzelleştirme sanatlarını işlerken

¹³ Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, 2/539; Bolelli, *Belâgat*, s. 336.

¹⁴ Kazvînî, *Telhîs*, s. 423, 424; A.mlf., *el-Îzâh*, s. 432; Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, 2/540.

¹⁵ Kazvînî, *Telhîs*, s. 425-426; A.mlf., *el-Îzâh*, s. 433; Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, 2/540.

¹⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, 5/48; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 39/3510-3511.

¹⁷ Kazvînî, *Telhîs*, s. 422; A.mlf., *el-Îzâh*, s. 426; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s.49; Meydânî, *el-Belağatü'l-Arabiyye*, s. 536.

hüsnu't-tazmîne yer verip iktibası zikretmemiş, nazımda veya nesirde Kur'ân'dan yapılacak alıntıları buna dâhil etmiştir.¹⁸

Tazmîn ile iktibâs iç içe geçmiş iki sanattır. Hem şiir hem de nesirde “Allah veya Peygamber şöyle buyurdu” gibi sözü sahibine nispet etmeksizin, bir başka ifadeyle kaynak belirtmeksizin Kuran ve hadislerden yapılan alıntılar iktibas, sadece şiirde bu iki kaynaktan yapılan alıntılar tazmin diye ifade edilir. İlk defa bu ayrımı yaparak iki kavramı tarif eden kişi görülebildiği kadarıyla Hatîb el-Kazvîni'dir (ö.739/1338).¹⁹ O, Kur'ân ve hadisten yapılan referanssız alıntıları söz/nesir veya şiire uygun biçimde yerleştirme sanatını iktibas, şiirde yapılan alıntıyı da tazmîn olarak adlandırmıştır.²⁰ Buna göre iktibas, tazmînden daha geniş bir kavram olmaktadır. Ancak şiirde, ayet ve hadisler dışında yapılan alıntılar da tazmine girer. Dolayısıyla tazmînin bir kısmı, iktibas olmaz. İktibas, nesirde de şiirde de olabilir; bu yüzden iktibasın bir kısmı da tazminin kapsamına girmez. Bilimsel ifadesiyle bu iki kavram arasında umum husus min vech (eksik girişimlilik) olduğu belirtilebilir.

İktibâs ile tazmîn arasını ayıran Kazvîni, her iki sanatı da Bedî ilminin altında “Alıntılar ve bununla ilgili konular (السَّرَقَاتُ وَمَا يَنْصِلُ بِهَا)” başlığında incelemiştir.²¹ Onun bu başlıkta zikrettiği السرقات ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade muktebisin, sözün sahibini belirtmeksizin kendi sözüymüş gibi zikretmesini telmih etmekte, adeta hırsız gibi başkasının sözünü kendi sözü gibi kullanmasına işaret edilmektedir. Muasır dilcilerden Meydânî ise tazmîni “İktibâs ve ondan türeyen dallar (الاقْتِبَاسُ وَمَا اشْتُقُّ مِنْهُ مِنْ فُرُوعٍ)” başlığı altında işler. Ona göre; şiirde nazımdan yapılan alıntı olan tazmîn (التضمين); şiirde nesirden yapılan alıntıyı ifade eden akd (العقد); nesire nazımdan yapılan alıntı manasındaki hall (الحل) ve şiirde veya nesirde başka bir şiire, nesre veya bir kıssaya işaretle bulunma sanatı olan telmih (التلميح), iktibâsın alt dalları konumundadır.²² Kazvîni ise bunların her birinin müstakil

¹⁸ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 140.

¹⁹ Kazvîni, *Telhîs*, s. 422; A.mlf., *el-İzâh*, s. 426, 430; Durmuş, “Tazmîn”, *DİA*, 40/204.

²⁰ Kazvîni, *Telhîs*, s. 422, 424; Durmuş, “Tazmîn”, *DİA*, 40/204.

²¹ Kazvîni, *Telhîs*, s. 422, 424.

²² Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 539-542. Meydânî, bunların dışında pek çok alıntı türü saymaktadır (Bkz. a.g.e., s. 547-557).

sanatlar olarak ele almıştır.²³ Buna göre Meydânî, iktibasın tanımını oldukça geniş tutmuş; kaynağına işaret edilmeyeceğini vurgulayarak iktibasın Kur’ân’dan, hadislerden, güzel ve meşhur hikemî sözlerden, belâgat ustalarının ve tanınmış şairlerin sözlerinden yapılabileceğini öne sürmüştür.²⁴

Kudsî sözlerle ifadeyi süsleme ve manayı kuvvetlendirme amacıyla²⁵ yapılan iktibasın, en az bir kelimedenden fazla olma şartı aranmış, tek kelimelik alıntının iktibas sayılmayacağı vurgulanmıştır.²⁶ Çünkü tek kelime, bir alıntıyı ifade etme bakımından belirsizdir. Bütün kelimeler sözlüklerde tek başına durmaktadır. Bu kelimelerin bir kimseye ait olduğundan söz edilmez. Bu nedenle aidiyete işaret edecek sayıda kelime olması aklen kabul gören bir durumdur.

Alıntılanan ibare, dil bilginleri tarafından bilinen ayet ve hadislerden yapılacağı için, iktibas yapılırken kaynağa işaret edilmemesi daha belîğ sayılmıştır.²⁷

İktibasta, alıntılanan lafzın aslî manası da, farklı bir mana da kastedilebilir.²⁸ Vezne uydurmak veya başka bir amaçla, alıntılanan lafız üzerinde biraz değişiklik yapmak da caiz görülmüştür.²⁹ Çünkü alıntı yapılan ayet veya hadis, artık ayet ve hadis olarak zikredilmeyip kişinin kendine ait kılınmış ve tasarrufta bulunabileceği bir kelimaya haline gelmiş kabul edilir.

Bunların yanında ayetlerden yapılan iktibasın caiziyeti de tartışılmış, iktibas yapmak için bazı kriterler belirlenmiştir. Buna göre Allah’ın zatına nispet edilen ayetlerin mahlûkata uyarlanması ile ayetin manasını tahrif eden iktibaslar, ayrıca müstehcen ve müstehzi şiir ve konuşmalarda yapılacak ayet iktibası caiz görülmemiştir.³⁰

---

²³ Kazvînî, *Telhîs*, s. 422-428; A.mlf., *el-Îzâh*, s. 426-436.

²⁴ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 536.

²⁵ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 536; Bolelli, *Belâgat*, s. 329.

²⁶ Durmuş, “İktibas”, *DİA*, 22/52.

²⁷ Kazvînî, *Telhîs*, s. 422; Ayrıntılı bilgi için bkz. Durmuş, “İktibas”, *DİA*, 22/52; Tok, *Peygamberimizin Kur’ân’dan İktibasları*, s. 10-11.

²⁸ Kazvînî, *Telhîs*, s. 423; A.mlf., *el-Îzâh*, s. 426.

²⁹ Kazvînî, *Telhîs*, s. 423; A.mlf., *el-Îzâh*, s. 426; Durmuş, “İktibas”, *DİA*, 22/52.

³⁰ Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, s. 536.

Kur'ân'ın inmeye devam ettiği asr-ı saadette Hz. Peygamber, dua ve hutbelerinde Kur'ân'dan iktibaslarda bulunmuştur. O, kimi zaman konuşmasının muhtevasını delillendirmek, manayı kuvvetlendirmek için hitabı esnasında “Dilerseniz şu ayeti okuyun (افروا إن شئتم)” diyerek ayetlerden iktibas yapmıştır.³¹ Ayrıca onun, konuşması esnasında muhtelif ayetleri ayet olduğunu belirtmeden okuduğuna dair pek çok rivayet nakledilmiştir.³²

Hız. Peygamber'in rahle-i tedrislerinde yetişen ve vahyin inişine şahit olan sahâbiler de konuşmalarında iktibas yapmışlardır. Üstelik onlar, Kur'ân ayetlerinin yanında Hız. Peygamber'in sözlerini de iktibas olarak alıntılarını yapmışlardır. Sözelimi ashâbın Kur'ân bilgisi çok olanlarından Ebû Hüreyre, Allah Rasûlü'nden rivayet ettiği bazı hadislerin akabinde “Dilerseniz şunu okuyun” ifadesiyle birtakım ayetlere atıfta bulunmuştur.³³ Ayrıca konuşmasının ortasında veya sonunda bazı ayetleri okudukları bilinmektedir.³⁴

Sahabenin Kur'ân'dan iktibaslarını konu edinen bu çalışmada, sahabenin Kur'ân bilgisi ve ayetlerle münasebetinin boyutuna dikkat çekmek için onların konuşmalarında okudukları tüm ayetlerin bir nevi “iktibas” olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu doğrultuda sahabenin, ayet olduğunu belirterek okudukları, sözlerini delillendirmek için hatırlattıkları, sebeb-i nüzûle dair açıklamaları gibi hususlara da çalışma içerisinde yer verilmiştir.

1.4. Sahâbe

“Arkadaş, dost” manasındaki “sâhib” ve “sahâbî” kelimelerinin çoğulu olan “sahâbe” ve “ashâb”,³⁵ “Hız. Peygamber'e mü'min olarak erişen ve Müslüman olarak ölen kişi”leri ifade etmek için kullanılan terimlerdir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Hız. Peygamber'in arkadaşları için kullanılan bu kavram

³¹ Buhârî, İstikrâz, 11; Bed'ü'l-halk, 8; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/176; Hâkim, *Müstedrek*, 2/300; 4/162.

³² Buhârî, *Mevâkütü's-salât*, 15; Cenâiz, 81; Müsâkât, 6; Enbiyâ, 11, 49;

³³ Örnekleri için bkz. Buhârî, *Cemâa*, 3; Cenâiz, 78; Enbiyâ, 50; Müslim, *Îmân*, 155; Mesâcid, 649; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 18/429; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/47; 9/180; İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/338; 2/184; 16/426, 433. Diğer sahâbilerin benzer iktibasları için bkz. Müslim, *Îmân*, 183 (Ebû Saîd el-Hudrî)..

³⁴ Buhârî, *Meğâzî*, 7 (Hız. Aişe); *Tefsîr-Âlu İmrân*, 74 (İbn Abbâs).

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 27/2400.

için muhtelif tanımlar yapılmıştır. “Hz. Peygamber’le altı ay veya bir-iki sene arkadaşlık yapan” “onunla birkaç gazveye katılan”, “bülûğ çağından sonra Hz. Peygamber’i görenler” “görmekle birlikte ondan rivayette bulunanlar” “ilim öğrenmek için yanına sık sık gidip gelenler” “iman edip çok kısa süre de olsa Allah Rasûlü’nü görenler” şeklindeki tanımlar bunlardandır.³⁶

Bu tanımların, muhtelif yönleriyle bazı sahâbileri kapsamadığı ileri sürülmüş, nihayetinde sahabeye dair bilinen en kapsamlı biyografik eserin müellifi olan İbn Hacer’in yaptığı yukarıdaki tanım genel kabul görmüştür. Buna göre; sahabî olmak için Hz. Peygamber’i bir an bile olsa uyanıkken ve Müslüman olarak görmek yeterlidir. Ayrıca âmâ olduğu için göremeyen ve onunla mülaki olduğu halde sohbet etme imkânı bulamayıp Hz. Peygamber tarafından görülen kimseler de sahâbî sayılmıştır. Bununla birlikte sahâbî olan kimsenin Müslüman olarak ölmesi şartı da aranmıştır. Hz. Peygamber’i peygamberliğinden önce görenler, peygamberlikten sonra gördükleri halde onun vefatından sonra İslâm’ı benimseyenler, irtidat ederek bu hâl üzere ölenler, Hz. Peygamber hayatta iken Müslüman olan ancak onunla mülaki olma fırsatı bulamayanlar, rüyada görenler, temyiz çağı kabul edilen beş yaşından küçükken Rasûlullah ile mülaki olan ancak bu yaştan sonra onu görme fırsatı bulamayanlar -bazıları konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte- sahâbî kabul edilmemişlerdir.³⁷

Bu araştırmada genel kabul gören görüşe göre sahâbî sayılan kimselerin ayetlerden yaptıkları iktibaslar konu edilmiştir. Bundan ötürü Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş fakat onunla mülaki olma imkânı bulamamış *muhadramların* yaptıkları iktibaslara yer verilmemiştir.

1.5. Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm

İbn Kesîr olarak meşhur olmuş Ebu’l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373) tarafından telif edilmiş bir rivayet tefsiri olan ve *Tefsîru İbn Kesîr* olarak şöhret

---

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Efendioğlu, “Sahâbe”, 35/491.

³⁷ Efendioğlu, “Sahâbe”, 35/491.

bulan *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'den bahsetmeden önce müellifi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.³⁸

³⁸ İbn Kesîr'in hayatı ve muhtelif ilimlerdeki konumuna dair pek çok akademik çalışmanın varlığı, hayatı ve ilmi şahsiyetine bu tezde genişçe yer verilmemesini uygun kılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir:

1. Muhammed Râşid, "İbn Kesîr: hayâtühû ve müellefâtühû", *Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmî el-Hindî*, V, 1-2, Hindistan, 1980, s.241-244;
2. İsmail Cerrahoğlu, "İbn Kesîr ve Tefsîri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, 1982, s.45-69;
3. Muhammed ez-Zühaylî, *İbn Kesîr ed-Dimeşkî*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1995.
4. Atik Aydın, *İbn Kesîr'in Kur'an'ı Kur'an'la Tefsiri*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 1996;
5. Mes'ud Rahman Han en-Nedvî, *el-İmâm İbn Kesîr*, Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1999.
6. Kadir Paksoy, *İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlimindeki Yeri*, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 1999;
7. Süleymân b. İbrâhîm b. el-Lâhım, *Menhecü İbn Kesîr fi't-tefsîr*, Riyâd: Dâru'l-Müslim, 1999.
8. Abdullah Bayram, *İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Adlı Eserinin İsrailiyyat Açısından Değerlendirilmesi*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 1999;
9. Hasan Ergül, *Rivâyet Tefsiri Açısından Taberî ve İbn Kesîr Tefsirlerinin Mukayesesi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2004;
10. Adnan b. Muhammed b. Abdullah Âl-i Şeleş, *el-İmâm İbn Kesîr ve eseruhû fi ilmi'l-hadîs rivâyeten ve dirâyeten: dirâse menheciyye tatbikiyye alâ Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, Ammân: Dâru'n-Nefâis, 2005.
11. Suud b. Abdullâh en-Fenîsân, *Mevâridü'l-Hâfız İbn Kesîr fi Tefsîrihî*, Riyâd: Mektebetü't-Tevbe, 2006.
12. Ramazan Şen, *İbn Kesîr Tefsiri'nde Hıristiyanlık*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2006;
13. Ziya Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2006;
14. İsmail Canbek, *İbn Kesîr'in Nüzul Sebeplerini Değerlendirmesi*, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2007;
15. Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ", *DİA*, 20/132-134;
16. Dilek Yolcu, *İbn Kesîr Tefsiri'nin Esbâb-ı Nuzûl Açısından Değerlendirilmesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2010;

Kureyş soyundan gelen Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Busrâvî ed-Dimeşkî, 701/1302 yılında Dimeşk yakınlarındaki Busrâ'da doğmuştur.³⁹ Üç yaşlarındaiken, ilim ehli ve hitabeti güçlü biri olan babası vefat etmiş olduğundan⁴⁰ yetişmesinde ve ilme yönelmesinde abisi Abdülvehhâb (ö. 750/1349) etkili olmuştur. Meşhur hadis hâfızı Mizzî'ye (ö. 742/1342) damat olan İbn Kesîr'in,⁴¹ her biri ilim sahibi olan Ömer, Abdurrahmân, Ahmed, Muhammed, Abdülvehhâb adında oğulları vardır.

Memlûklular döneminin önde gelen ilim merkezlerinden Dimeşk'te ikamet eden İbn Kesîr, on yaşlarında Kur'ân'ı ezberlemiş,⁴² döneminin meşhur bilginlerinden dil, fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Kemâleddîn b. Kâdî Şehbe (726/1326), İbn Teymiye (ö. 728/1328), Burhâneddîn el-Fezârî (729/1329), Mizzî (ö. 742/1342), Zehebî (ö. 748/1347) onun ilim aldığı bazı âlimlerdir.⁴³ Genç yaşlarda ilimde

-
17. Halit Sinan Işıcık, *Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesîr*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2010;
  18. Saliha Türcan, *Rivayet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümü: İbn Kesir Tefsiri Örneği*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 2011;
  19. Flamur Kasami, *İbn Kesir Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2011;
  20. Harun Savut, *Tefsir İlminin Rivayet Kaynaklı Sorunlarına Bir Çözüm Arayışı: İbn Kesîr'in Tefsîrî'l-Kur'ânî'l-Azîm'i*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 2012;
  21. Rıdvan Kara, *İbn Kesîr'in Fezâilü'l-Kur'ân Adlı Eserinin Tefsîr Usûlü Açısından Değeri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2013;
  22. Fatih Özaktan, *Kur'ân Tefsirinde Siyakın Rolü (Taberî ve İbn Kesîr Tefsirleri Örneğinde)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 2016;
  23. İmân bint Hâmed b. Sâlih, *el-Menhcü'n-nakdî fî Tefsîri'l-İmâm İbn Kesîr*, Riyâd: el-Cem'iyetü'l-İlmiyyetü's-Suudiyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve ulûmih, 2016.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 18/15; Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/113; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/373-374; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, 11/98; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/110.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 18/40-41.

⁴¹ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/113; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/374.

⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 18/326.

⁴³ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/113; Hüseyinî, *Zeylu Tezkirati'l-huffâz*, s. 38; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/374; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/110.

temayüz eden İbn Kesîr,⁴⁴ muhtelif medreselerde müderrislik ve idarecilik yapmış, camilerde dersler okutmuştur.⁴⁵ 767/1366 yılında Emevî Câmîinde tefsir derslerine başladığı ve bazı idarecilerin de katıldığı bu mecliste yazdığı tefsiri okuttuğunu kaydeder.⁴⁶ Müderris, müftü, fakih, yönetici, ilim ve irfân erbabından pek çok âlimle birlikte bir hac yolculuğuna katıldığını anlatır.⁴⁷ İtikatta Eş'arî,⁴⁸ amelde Şâfiî⁴⁹ mezhebine mensup olan İbn Kesîr, hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş, 74 yaşında iken 774/1373 yılında Dımeşk'te vefat etmiştir.⁵⁰ Zerkeşî (ö. 794/1391), İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi âlimlere hocalık yapan ve *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı tefsiri yanında, *el-Bidâye ve'n-nihâye* isimli tarihi, *Câmiu'l-mesânîd* adlı hadis koleksiyonu, *İhtisâru Ulûmi'l-hadîs* adlı hadis usulü eseri ile şöhret bulan İbn Kesîr'in bunlardan başka birçok eseri bulunmaktadır.⁵¹

Tefsîru İbn Kesîr olarak şöhret bulmuş *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* adlı eseri, müfessirliği yanında muhaddis kimliği de bulunan müellifin, sened ve metin tenkidine yer vermesi sebebiyle rivayet tefsirleri arasında muteber bir yer edinmiş, birçok ihtisarı hazırlanmış ve farklı dillere tercüme edilmiştir.⁵²

Kur'ân tefsirinde sırasıyla Kur'ân, sünnet, sahâbe sözleri ve tâbiûn müfessirlerinin görüşlerine başvurulması gerektiğini tefsirinin mukaddimesinde bir ilke olarak belirleyen İbn Kesîr,⁵³ ayetleri tefsir ederken bu sırayı gözetmeye çalışmıştır. Yer

⁴⁴ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/114; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/110.

⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 18/699; Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/114; Hüseyinî, *Zeylu Tezkirati'l-huffâz*, s. 38; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/111.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 18/719.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 18/336-337.

⁴⁸ Paksoy, *İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri*, s. 47.

⁴⁹ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/113; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, 11/98; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/110.

⁵⁰ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/115; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/374; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, 11/98; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/111.

⁵¹ Kâdî İbn Şühbe, *Tabakâtü's-şâfiyye*, 3/114; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, 11/98-99; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1/110-111; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/320. Eserlerinin bir listesi için bkz. Paksoy, *İbn Kesîr, Hayatı, Eserleri*, s.63-90; Özeydin, "İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ", *DİA*, 20/133-134.

⁵² Söz konusu tefsir üzerine yapılan bazı çalışmalar için bkz. Paksoy, *İbn Kesîr, Hayatı, Eserleri*, s.63-64.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr* (Sellâme), 1/7-10.

verdiği nakilleri senedleriyle zikredip, sıhhatine dair açıklamalarda bulunması tefsirini güvenilir bir kaynak kılmıştır.⁵⁴ Aynı şekilde İsrâîlî rivayetlere karşı takınılması gereken tavra işaret eden İbn Kesîr,⁵⁵ tefsirinde bu hususta da gereken hassasiyeti göstermiş, zikrettiği bazı İsrâîlî bilgileri tenkit etmiştir.⁵⁶ Ahkâm ayetlerini tefsir ederken farklı mezheplerin görüşlerine yer vermiş, yeri geldiğinde kıraat farklılıklarına işaret ederek kendi tercihini beyan etmiştir. Kıraat farklılığına göre değişen ahkâm meselelerine de dikkat çekmiştir.⁵⁷ Bununla birlikte bazı eksiklikler sebebiyle eleştirilmiş, bu tenkitlere başkaları makul cevaplar vermeye çalışmıştır.⁵⁸

Sahabenin Kur'ân bilgisi ve tefsirine dair nakledilenlere yer vermesi hasebiyle ashabin ayetlere vukûfiyetlerini bariz bir şekilde ortaya koyması ve rivayetler hususunda sıhhat açısından seçici davranması, sahabenin ayet iktibaslarını tespitite tefsirinin temel kaynak kabul edilmesine neden olmuştur. Bu sebeple araştırmanın bundan sonraki kısmı, onun tefsiri özelinde sahâbenin yapmış olduğu ayet iktibasları hakkında olacaktır.

---

⁵⁴ Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 156-157.

⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr* (Sellâme), 1/8-9.

⁵⁶ Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 156-157.

⁵⁷ Demirci, *Tefsir Tarihi*, s. 157.

⁵⁸ İbn Kesîr'e yöneltilen bazı tenkitler ve cevapları için bkz. Paksoy, *İbn Kesîr, Hayatı, Eserleri*, s.102-121.

BÖLÜM 2: SAHABENİN KUR'ÂN'DAN YAPTIĞI İKTİBASIN TÜRLERİ

Vahyin ilk muhatabı olarak sahabiler, ilahi kelamı bizzat Hz. Peygamber'den dinleme şerefine nail olmuş, ayetlerde verilmek istenen mesajları günlük hayat içerisinde kavramış ve bunları sonraki nesillere de ulaştırmaya gayret etmişlerdir. Ashab, heva ve hevesinden konuşmayan Hz. Peygamber'i örnek alarak Kur'ân'ı bir hayat tarzı olarak benimsemeye ve her yönüyle hayatlarına aktarmaya çalışmışlardır.

Onların Kur'ân bilgisi, öğrenme ve rivayet etme ile sınırlı kalmamış, günlük hayatta karşılaştıkları bazı durumlarda ilgili ayetleri hatırla(t)mışlar, ayetlerden istidlalde bulunmuşlar, anlaşılmayan hususları tefsir etmişler ve iktibas yapmışlardır. Bu bölümde sahabenin Kur'ân'dan yaptıkları iktibaslar, birkaç başlık altında sınıflandırılmaya çalışılacaktır.

2.1. Sözlerini Te'kid Gayesiyle Yaptıkları İktibaslar

Sahabe günlük hayatlarına devam ederken Kur'an'a vukufiyetlerini gösterecek tarzda örnekler sunmuşlar, Kur'ân ayetlerini tam yerinde ve zamanında kullanarak kendi sözlerini desteklemişlerdir. Sözelimi Fırat nehri kıyısında yelkenlerini indirmiş bir gemi gördüğünde Hz. Ali şöyle demiştir: “Aziz ve Celil olan Allah *'denizde dağlar gibi yükseltilmiş, akıp giden gemiler onundur.'* buyurmaktadır. Bunları denizlerde akacak şekilde yaratan hakkı için yemin ediyorum ben Osman'ı öldürmedim, Osman'ın öldürülmesi için de kimse ile yardımlaşmadım.”⁵⁹ Bu rivayette, Hz. Osman'ın ölümünün ardından çeşitli iftiralarla suçlamaların kendine yöneltildiği bir dönemde Hz. Ali, bu olayda herhangi bir dahlinin bulunmadığını، *والذي أنشأها تجري في بحر من بحوره ما قتلت عثمان، ولا مالات على قتله* şeklinde yemin ederek dile getirmiştir. O, bu sözleriyle Rahman sûresinin 24. ayetinde bulunan *وَلَهُ الْجَوَارِي الْمُنشآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ* ifadesini küçük bir değişikliklerle iktibas yapmıştır. Fırat kıyısında gemileri görmesi ona bu ayeti hatırlatmış, her ne kadar öncesinde ayeti okumuş olsa da, sözünü kuvvetlendirme gayesiyle ilgili ayetteki ifadeyi yemininin bir parçası yapmıştır.

⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/494; (çev. Kocabaş), 10/476.

İfk olayı yaşandığında insanları suçsuz olduğuna inandırmak için Hz. Aişe'nin de sözlerini ayetteki ifadelerle desteklediği görülür. O, kendisine yöneltilen ithamlar karşısında şöyle demiştir: “Vallahi sizinle benim durumum Yusuf’un babasının şu sözüne benzer: ‘Artık bana düşen güzelce sabretmektir. Anlattığınız karşısında kendisinden yardım istenecek olan yalnız Allah’tır.’ (Yûsuf, 12/18)”⁶⁰ Hz Aişe çirkin iftiralarla kendine saldıran insanlara فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ diyerek Hz. Ya’kub’un sözleri ile cevap vermiş, yaşanan olaylar karşısında Rabbine sığınmıştır. Nitekim kendi evlatlarının kurduğu tuzak yüzünden küçük oğlu Yusuf’tan (a.s.) ayrılınca derin acılar yaşayan Hz. Ya’kub, elinden bir şey gelmeyince derdini Rabbine açmış, O’ndan yardım istemişti. Burada Hz. Aişe, Hz. Ya’kub’un sözlerini ayet olduğunu belirtmeksizin kendi cümlesinin sonuna ekleyerek tam iktibas ile ifadesini güçlendirmiştir. Bu durum, sahabenin Kur’an’ı ne denli benimsediklerini, başlarına gelen olaylarla Kur’an’daki olayları nasıl bütünleştirdiklerini, adeta Kur’an’la konuşur hale geldiklerini açıkça göstermektedir.

Yine bir gün Hz. Aişe’ye Rasûlullah’ın ahlakı sorulmuş, o da “Onun ahlakı Kur’ân’dı.” diye cevap vermiş, sonra “Mü’minler gerçekten felah bulmuşlardır.” ayetinden ‘Onlar namazlarını muhafaza ederler.’ (Mü’minûn, 22/1-9) ayetine varıncaya kadar okumuş ve Allah Rasulü’nün ahlakının bu şekilde olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Bu örnekte ashab, Hz. Peygamber’in en yakınındaki isimlerden Hz. Aişe’ye, onun ahlakını sormuş, o da ‘siz hiç Kur’ân okumaz mısınız? O’nun ahlakı Kur’ân’dı’ diye cevap verdikten sonra ayet olduğunu belirtmeksizin Mü’minun Sûresi’nin ilk dokuz ayetini okumuştur. Bu hareketiyle o, söz konusu dokuz ayette belirtilen; namazlarında huşu içerisindeyler, boş şeylerden yüz çevirmişlerdir, zekatı verirler, mahrem yerlerini izin verilenler dışında korurlar, emanetlere ve verdikleri sözlere riayet ederler gibi mü’minlerin özelliklerinin tamamının onda bulunduğunu kendi cümlelerinden daha kuvvetli bir tarzda ifade etmiş olmaktadır.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/375; (çev. Kocabaş) 4/531 (Yûsuf-18. Ayet)

⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/459; (çev. Kocabaş), 7/410.

2.2. Mukteza-yı Hâle Uygun Âyet Zikretmeleri

Sahâbe kimi zaman günlük konuşmaları esnasında belli bir amaç taşımaksızın ayetlerden iktibas yapmıştır. Bu tür iktibasta bulunan kişinin, o anki durumunu en iyi şekilde ifade edecek ayeti bilerek okuması, Kur'ân'a olan vukûfiyetinin en açık göstergelerinden biridir. Vahyin başlangıcından son inen ayet nazil oluncaya kadar Hz. Peygamber'in daima yanında bulunan **Hz. Ebû Bekir**, sözlerinde ayetleri kullanması bakımından sahabenin önde gelenleri arasında yer alır. Onun gündelik hayatta konuşmasını ayetlerle bezemesine dair İbn Kesîr birkaç rivayete yer vermiştir. Bunlardan birinde Allah Rasulü Ka'be'nin yanında namaz kılariken müşrik liderlerden Ukbe b. Ebî Muayt gelip onun elbisesini boynuna dolamış ve boğazını sıkmaya başlamıştı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir gelip, omzundan yakaladığı Ukbe'yi “*Siz, benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinden apaçık belgelerle geldi.*” diyerek Nebi'nin üzerinden itmiştir.⁶² Görüleceği üzere Ukbe'nin namaz kılan Hz. Peygamber'e fiziksel olarak saldırdığını görünce yetişen Hz. Ebu Bekir, onu uzaklaştırarak Hz. Peygamber'i savunmuştur. Onun, Hz. Peygamber'i kurtarıken söylediği **أَنْقُذُوا** **رَبَّكُمْ** ifadesi Mü'min suresinin 28. ayetinin bir parçasıdır. Hz. Ebû Bekir, Firavun ailesinden imanını gizleyen bir adamın Hz. Mûsâ'yı savunmak için sarf ettiği bu sözleri, ayet olduğunu belirtmeksizin okuyarak hem Allah Rasulü'nü kurtarmış, hem de onun konumunu hatırlatarak müşriklere bir ders vermiştir.

Bir başka sefer müşrikler, hasta olan Ebû Tâlib'e: ‘Yeğenine haber gönder de şifa olması için sana cennetten bir salkım üzüm göndersin.’ demişler, daha sonra kendileri Hz. Peygamber'e birini göndermişlerdi. Gönderdikleri adam Hz. Peygamber'e gelip diyeceğini dediğinde orada bulunan **Hz. Ebû Bekir**: ‘*Şüphesiz Allah, onları kâfirlere yasaklamıştır.*’ (A'râf, 7/50) diyerek adama karşılık vermiştir.⁶³ Bu rivayette Hz. Ebu Bekir'in, alay etmek amacıyla müşrikler tarafından gönderilen kişiye **إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ** diyerek A'râf suresinin 50. ayeti ile cevap verdiği görülmektedir. Hasta yatağında olan Ebu Talib'e cennetten şifalı bir üzüm salkımı getirmesini isteyen müşriklere Hz. Ebû Bekir'in, cehennem

⁶² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/140; (çev: Kocabaş), 9/473.

⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/424; (çev: Kocabaş), 4/409.

halkının su ve yiyecek isteğine karşılık cennet ehlinin, bunların cehennem halkına yasaklandığını söylemelerini anlatan bu ayeti okuması, onun Kuran'a vukufiyetinin yanı sıra gereksiz tartışmalara girmeden muarızları susturmasının güzel bir örneğini teşkil etmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in, Rûm suresi inince Mekke sokaklarında yüksek sesle “*Elif lâm mîm. Rumlar yenildiler, yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra üç ila dokuz yıl içinde galip geleceklerdir.*” (Rûm, 30/1-4) buyruklarını haykırması⁶⁴ ile şehit kabirlerini ziyaret ettiğinde tıpkı Allah Rasulü'nün yaptığı gibi “*Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Ahiret yurdu ne güzeldir!*” (Ra'd, 13/24) ayetini okuması da burada hatırlatılabilir.⁶⁵ Birinci davranışı ile o, Fars-Rum mücadelesinde müşrik Fârisîlerin, ehl-i kitap olan Rumları mağlup etmelerine sevinen Mekke müşriklerine *الم (١) غَلِبَتِ الرُّومُ (٢) فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ (٣) فِي بَضْعِ سِنِينَ...* âyetlerini okuyarak meydan okumuş, onların sevinçlerini kursaklarında bırakmış, hatta bu hususta müşriklerden birisi ile bahse tutuşmuştur. İkinci davranışı ile ise cennet ehlini karşılama cümlelerinden olan Ra'd sûresindeki *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ* ayetini iktibas yapmıştır.

Hiz. Ebû Bekir'den başka sahâbiler de günlük konuşmalarında ayetlerden iktibas yapmışlardır. Sözgelimi bir komşusu **Hiz. Fâtımâ**'ya bir kap yemek getirmiş, o da Hasan ve Hüseyin'i göndererek Hiz. Peygamber'i davet etmişti. Rasulullah'ın önüne koyulunca yemeğin bereketlendiğini fark eden Hiz. Fâtıma, Allah'a hamd, Rasûlullah'a salât etti. Hiz. Peygamber: “Bu, sana nereden geldi kızcağzım?” diye sordu. Hiz. Fâtıma: “*İşte bu Allah tarafındandır. Şüphesiz Allah dilediğini sınırsız rızıklandırır.*” (Âl-i İmrân, 3/37) dedi. Bu cevabıyla “Seni İsrailoğullarının hanımlarının efendisi gibi yapan Allah'a hamdolsun!” diyerek Allah Rasulünün şükretmesine sebep olan Hiz. Fatıma'ya ne zaman bir rızık gelip kendisine bunun kaynağı sorulduğunda onun hep bu ayeti okuduğu nakledilmiştir.⁶⁶

Bu örnek iktibas sanatını tam manasıyla yansıtan örneklerden birisidir. Hiz. Fatıma, yediği yemeğin nerden geldiğini soran babasına, yanında bulunan

⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/299; (çev: Kocabaş), 8/369.

⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/453; (çev: Kocabaş), 6/19. Rivayete göre Hiz. Ömer ve Hiz. Osman da böyle yapardı.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/36; (çev: Kocabaş), 2/104-405.

nimetleri kimin getirdiğini soran Zekeriya Peygamber'e Hz. Meryem'in verdiği cevap olan Âl-i İmrân sûresindeki *هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ* ifadesini -ayet olduğunu belirtmeksizin- okuyarak karşılık vermiştir. Hz. Fâtıma'nın bu iktibası sahabenin Kur'ân ayetleri ile konuşmasının da güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

Hız. Peygamberin eşleri Hz. Zeynep bint Cahş ve Hz. Aişe'nin şu diyalogunda da ayetlerden iktibas yaptıkları görülmektedir. Hz. Zeyneb, Hz. Aişe'ye: "Beni Allah, seni ise ailen evlendirdi." demişti. Bunun üzerine Hz. Aişe: "Benim de suçsuzluğum gökten inen ayet ile bildirildi." diye kendini savunmuştur.⁶⁷ Bu konuşmada Hz. Zeynep, Zeyd'den boşanmasını anlatan ve Hz. Peygamber ile nikâhının göklerde kıyıldığını bildiren Ahzâb sûresi 37. ayeti hatırlatarak kendisini Allah'ın evlendirdiğini belirtmiştir. Buna karşılık Hz. Aişe de ifk hadisesini kastederek masumiyeti hakkında inen Nûr sûresinin 11. ayeti ile başlayan kısmı hatırlatmıştır. Konuşmanın devamında Hz. Aişe'nin verdiği cevapla ikna olan Hz. Zeyneb, ifk hadisesi olduğunda Hz. Aişe'nin nasıl tepki verdiğini sormuş, o da "*Allah bana yeter, o ne güzel vekildir.*" (Âl-i İmrân, 3/173) diyerek tevekkül yolunu tuttuğunu söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Zeyneb: "Mü'minlerin sözünü söylemişsin." diye onu tasdik etmiştir.⁶⁸ Hz. Aişe'nin ayetteki ifade ile tevekkül etmesi ve Hz. Zeyneb'in bu sözün iman eden kimselere ait olduğunu hatırlatması Âl-i İmrân sûresinin 173. ayetinden iktibas edilmiştir. Söz konusu ayette düşmanların ordu toplaması ile korkutulmaya çalışılan müminlerin, imanlarının daha da perçinlendiği ve *وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* diyerek tam bir tevekkül ile hareket ettikleri hatırlatılmaktadır.

Sahâbenin, içinde buldukları duruma göre konuşmalarında ayetlerden iktibas yapmalarının bir diğer örneği şöyledir: Velid b. Ukbe'nin valiliği döneminde Kûfe'de çeşitli gösteriler yapan bir büyücü vardı. Bir adamın kafasını uçurur, adam çığlık atar, sonra ona kafasını geri döndürür, insanlar da 'Sübhanallah! Ölülerini diriltiyor!' derlerdi. Bu durumu gören bir sahabî bir gün, büyücü oyununu oynarken kılıcıyla büyücünün kafasını uçurdu ve 'Eğer doğru söylüyorsa kendisini diriltsin' dedi, sonra da şu ayeti okudu: '*Siz şimdi göz göre göre*

⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/171; (çev: Kocabaş), 2/583.

⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/171; (çev: Kocabaş), 2/583.

büyücüye mi uyuyorsunuz?’ (Enbiya, 21/3)⁶⁹ Rivayette ismi zikredilmeyip sadece muhacirlerden olduğu belirtilen bu sahâbî, büyücünün halkı etkilemesine mani olmak için onu öldürmüş ve *أَفْتَأْتُونَ السَّحَرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ* ayetini zikrederek etrafındaki insanlara durumun vahametini hatırlatmıştır.

Şu örnekler de sahâbenin, gündelik konuşmalarında bazı ayetleri hatırlayıp iktibas yaptıklarını göstermektedir:

Abdurrahmân b. Avf, Hz. Osman gibi Uhud savaşında kaçmadığını, Bedir’den geri kalmadığını ve Hz. Ömer’in sünnetini (adaletini) terk etmediğini söyleyerek onu eleştirmişti. Bu sözler Hz. Osman’a ulaştınca o: “Ben Uhud günü kaçmadım. Allah’ın affettiği şeyden dolayı beni nasıl kınayabilir? Nitekim Allah ‘(Uhud’da) iki ordu karşılaştığı gün sizi bırakıp gidenleri sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan kandırmıştı. Yine de Allah onları affetti.’ (Âl-i İmrân, 3/155) buyurmuştur...” diyerek söz konusu ayeti hatırlatmıştır.⁷⁰

Haricilerden biri sabah namazını kılmakta olan Hz. Ali’ye seslenerek: “Andolsun! Sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: *Eğer şirk koşarsan mutlaka amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun.*” (Zümer 39/65) demişti. Hz. Ali, onun ne dediğini duyunca namazında onun duyacağı bir sesle “*O halde sabret. Muhakkak ki Allah’ın vaadi haktır. İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin.*” (Rûm, 30/60) ayetini okumuştur.⁷¹

Şam camisinin minarelerinde asılmış Hâricîlere ait başları görünce Ebû Ümâme: “Cehennem köpekleri! Bunlar, gök kubbe altında öldürülenlerin en şerlileridir. Bunların öldürdükleri de gök kubbe altında öldürülenlerin en hayırlılarıdır.” demiş ve: “*O gün nice yüzler kararır, nice yüzler ağarır.*” diye başlayan Âl-i İmrân sûresinin 106. ayetini sonuna kadar okumuştur.⁷²

İmran b. Husayn hasta iken arkadaşlarından birisi onun yanına gelmiş ve hastalığı sebebiyle üzüntüsünü ifade etmişti. Bunun üzerine İmrân: “Hayır! Bu gördüğün sebebiyle üzülme. Çünkü bu, bir günah sebebiyle olmuştur. Allah’ın affettikleri ise bundan daha fazladır.” demiş ve Şûrâ sûresinin “*Size isabet eden her musibet*

⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/365; (çev: Kocabaş), 1/467 (Bakara sûresi 102. ayetin tefsirinde).

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/146.

⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/329; (çev: Kocabaş), 8/421.

⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/92; (çev: Kocabaş) 2/481.

ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir. Çoğunu da affeder.” mealindeki 30. ayetini okumuştur.⁷³

Bir başka örnekte Huzeyfe, bir hastanın yanına girmişti. Onun pazısında bir kayış (muska şeklinde bir deri parçası) görmüş ve onu söküp çıkarmış ve ‘Onların çoğu Allah’a iman etmez. İlle de şirk koşanlardır onlar.’ (Yûsuf, 12/106) ayetini okumuştur.⁷⁴

Sahâbenin, başlarına bir musibet geldiğinde istircâ getirmeleri de burada hatırlatılabilir. İstircâ *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* (Bakara, 2/156) ayetinin okunmasıdır. Sahâbenin bu tutumunda Hz. Peygamber’in, başa gelen bir musibet sebebiyle “*Biz Allah’ınız ve ona döneceğiz. Allahım! Musibetim konusunda bana ecir ver ve onun ardından bana daha hayırlısını ihsan eyle!*” demeyi tavsiye etmesi⁷⁵ bunda etkili olmuştur. Mesela Ümmü Seleme, kocası Ebû Seleme vefat edince istircâ getirdiğini bildirmiştir.⁷⁶ Bir başka rivayette Hz. Peygamber’in emri ile bir grup askerin başında sefere çıkan Ebû Ubeyde b. el-Cerrah Rasulullah’tan ayrı kalacağı endişesiyle geri dönmüş, bunun üzerine Hz. Peygamber, onun yerine Abdullah b. Cahş’ı göndermiş, ona bir mektup vermiş ve belli bir yere ulaşmadan okumamasını emretmişti. Abdullah o yere varıp mektubu okuyunca istircâ getirmiş ve “*Allah Rasûlü’nü işittim ve itaat ettim!*” demiştir.⁷⁷

2.3. Görüşlerine Delil Getirmek İçin Yaptıkları İktibaslar

Ashabın en sık başvurduğu Kur’ân’dan iktibaslar, belli bir konuda delil olması için okudukları ayetlerdir. Onlar, kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevapları veya konuşmaları esnasında savundukları görüşleri delillendirmek için Kur’ân’dan ayetler veya ayet cümleleri zikretmişlerdir. İbn Kesîr tefsirinde tespit edilen delil getirmek için yapılan iktibasların çoğunun “tercümânü’l-Kur’ân” olarak tanınan İbn Abbâs tarafından yapıldığı görüldüğünden, onun ayetleri

⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/209; (çev. Kocabaş) 9/595.

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/418; (çev: Kocabaş), 5/596.

⁷⁵ Müslim, “Cenâiz”, 4; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/468.

⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/468.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/573-574; (çev: Kocabaş), 2/137 (Bakara 217. Ayetin tefsirinde).

istidlal için kullanmasının örnekleri müstakil bir başlıkta zikredilecek, akabinde diğer sahabilerden ilgili bazı örneklere yer verilecektir:

2.3.1. İbn Abbas'ın Âyetlerden İstidlalde Bulunması

İbn Abbas, bir ayetten istidlalde bulunarak Muaviye'nin belli bir güç ve yetkiye ulaşacağını tahmin etmiştir. O, Hz. Osman şehit edilince Hz. Ali'ye: “Bu işten ayrıl! Eğer bir delikte dahi olsan, senin arkandan gelinir ve çıkartılırsın” demiş ve şöyle devam etmiştir: “Allah'a yemin ederek söylüyorum ki Muaviye sizin başınıza emir olacaktır. Çünkü Yüce Allah ‘Kim zulmederek öldürülürse, onun velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o zaten yardıma mazhar olmuştur.’ (İsra, 17/33) buyurmuştur.⁷⁸ Söz konusu ayetteki, haksız yere öldürülen kimsenin velisine güç ve yetki vererek yardım edileceğini vaad eden وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا şeklindeki ifade, İbn Abbâs tarafından delil olarak iktibas edilmiştir.

İbn Abbâs bir başka defasında, ‘O, bakanların içini açan sapsarı bir ineştir.’ (2/69) ayetinden hareketle sarı ayakkabı giyen kimsenin onu giydiği sürece huzur ve mutluluk içinde bulunacağını iddia etmiştir. O: “Kim sarı bir ayakkabı giyerse onu giydiği sürece sevinç içinde bulunur.” demiş, ardından: “Bunun sebebi Allah Teâlâ'nın şu sözüdür” diyerek söz konusu ayeti okumuştur.⁷⁹ Bu örnekte o, ayetten insan psikolojisine dair bir çıkarım yapmış, esinlendiği ayeti sözlerinin sonunda delil olarak zikretmiştir. İnsanoğlunun mutlu ve huzurlu olduğu zamanlarda açık ve canlı renkleri tercih ettiği, sıkıntılı ve huzursuz olduğu zamanlarda ise kasvetli ve koyu renklere yöneldiği bilinen bir gerçektir. Giyilen eşyanın rengi de insanoğlu üzerinde tıpkı bunun gibi tesir etmektedir. İbn Abbas, Allah'ın İsrailoğullarına kesmelerini emrettiği ineğin “insanları rahatlatacak sarı renkte olması”nı (إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ) delil göstererek sarı giyinmenin insanı mutlu kılacağını söylemiştir.

Yine İbn Abbas, kaderin yazılı olduğu levh-i mahfuzun bir değişim içinde olduğunu belirtmiş, dua ve başka etkenlerle değişkenlik gösterebilecek yüzlerce yazgının olduğuna işarette bulunmuştur. Bir konuşmasında o şöyle der: “Allah'ın, kendisi ak incidenten ve kapağı kızıl yakuttan olan, beş yüz yıllık uzunlukta, beyaz

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/73; (çev: Kocabaş), 6/398.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/299; (çev: Kocabaş), 1/383.

renkte levh-i mahfuzu vardır. Levh-i mahfûz'un her gün üç yüz altmış türlü hali vardır. *O, dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır. Ana Kitap O'nun yanındadır.*⁸⁰

Burada zikredilen sözlerinin son kısmında İbn Abbâs, Ra'd sûresindeki “يَمْحُو اللَّهُ مَا “ (Ra'd, 13/39) ayetini delil olarak zikrederek iktibas etmiştir.

Bir diğer örnekte dedeyi baba makamında sayan İbn Abbas, bu görüşünü şu şekilde delillendirmiştir: “Allah'a yemin olsun ki kim dilerse Hacer-i esved yanında kendisi ile mülaane yaparım. Allah Teâlâ ne dedeyi ne de nineyi zikretmiştir. Ancak O, Yûsuf'tan haber vererek şöyle buyurur: ‘*Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kûb'un dinine uydum.*’ (Yusuf, 12/38)”⁸¹ Kendisinden nakledilen bu bilgide, Kur'an'da dedenin ayrıca zikredilmediğini belirten İbn Abbas, Hz. Yusuf'un, babası yanında dedelerini de “babalarım” diye andığı bu ayeti delil olarak bunların baba yerine sayılacağı hükmünü çıkarmıştır. Nitekim bu ayette Hz. Yûsuf, atalarından bahsederken وَأَتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ diyerek hepsini “baba” olarak saymıştır.

İbn Abbâs, bazı ayetleri tefsir ederken öne sürdüğü hususları başka ayetlerle delillendirmiştir. Sözelimi ‘*Onların nimet ve ferahtan şımarmış elebaşlarını âmir yaparız.*’ (İsrâ, 17/16) ayetini tefsir ederken şöyle demiştir: “Onların şerhilerini biz emredici mevkilerde otorite sahibi yaparız. Onlar da orada isyan ederler. Onlar bu işi yaptıkları takdirde biz de onları azap ile helak ederiz. Yüce Allah'ın ‘*Böylece her yerin günahkârlarını onların ileri gelenleri kıldık. O yerlerde hilekârlık etsinler diye!*’ (En'âm, 6/123) şeklindeki sözleri bunu ifade etmektedir.”⁸² İbn Abbâs'ın Kur'an bilgisinin genişliğini ortaya koyan bu örnekte onun, وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا buyruğunu اَمْرًا مُتَرَفِّعًا فِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا ayetini delil göstererek açıkladığı görülmektedir.

Bir başka yerde “*O (insan) bir söz söylemeye görsün, mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır.*” (Kâf, 50/18) ayetini açıklarken şöyle demiştir: “Hayır ya da şer türünden konuştuğu her şeyini, ‘Yedim, içtim, gittim, geldim, gördüm’ sözlerine varıncaya kadar yazar. Nihayet Perşembe günü gelince

⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/470; (çev: Kocabaş), 6/45.

⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/389; (çev: Kocabaş), 5/550.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/331; 5/62; (çev: Kocabaş), 6/377.

sözleri ve ameli arz edilir. Onda hayır ya da şer bulunanlar bırakılır, diğerleri atılır. İşte Yüce Allah'ın, “*Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kitap ise O'nun nezdindedir.*” (Ra'd, 13/39) ayeti bunu anlatmaktadır.”⁸³ Bu rivayette İbn Abbâs, bir ayeti tefsir ederken sarf ettiği cümleleri başka bir ayetten istidlalde bulunarak kuvvetlendirmiştir.

Yine bir gün, yanında ‘*Onlar ateşin sesini dahi işitmezler.*’ (Enbiya, 21/102) ayeti zikredildiğinde “*Yüce Allah'ın: 'O, kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır.'* (Hûd, 11/98); ‘*Suçluları ise susamış olarak cehenneme süreriz.*’ (Meryem, 19/86) ve ‘*Şüphesiz ki aranızda oraya uğramayacak kimse yoktur.*’ (Meryem, 19/71) ayetleri nerede kaldı? Allâh'a yemin olsun ki öncekilerin yapmış oldukları dua: ‘Allahım! Sen beni ateşten selamete çıkar, cennete de ganimet elde etmiş olarak koy!’ şeklindeydi.” diyerek ayetlere bütüncül bakılması gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁴

İbn Abbâs'ın bazı ahkâm konularında da görüşlerini ayetlerle delillendirdiği görülmektedir. Örneğin o: “Bir kimse kendisi ile evleneceğim her kadın boş olacaktır’ diye yemin edecek olursa, bu sözünün hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü Yüce Allah ‘*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikahlayıp, sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız..*’ (Ahzâb, 33/49) buyurmaktadır.” demiştir.⁸⁵ Başka bir yerde iki ayeti delil olarak zikrederek at, katır ve eşek etlerinin yenilemeyeceğini ifade etmiştir. O, şöyle demiştir: “Yüce Allah ‘*Davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de.*’ (Nahl, 16/5) Bu buyrukta sözü edilen davarlar etlerinin yenmesi içindir. ‘*Hem binmeniz için, hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri yarattı.*’ (Nahl, 16/8) ayetinde sözü edilenler ise binmek içindir.”⁸⁶ Yine o, müşriklerin çocuklarının cennette olduğunu söylemiş ve onların cehennemde olduğunu ileri sürenin yalan söylemiş sayılacağını belirttikten sonra, bu görüşüne

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/399; (çev: Kocabaş), 10/318.

⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/253; (çev: Kocabaş), 7/75.

⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/44; (çev: Kocabaş), 8/593.

⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/558; (çev: Kocabaş), 6/184.

şu ayeti delil göstermiştir: “*Diri diri gömülen kız çocuğuna hangi günahtan dolayı öldürüldün diye sorulduğu zaman.*” (Tekvir, 81/8-9)⁸⁷

İbn Abbâs, kendisine yöneltilen bazı sorulara verdiği cevaplarda da ayetlerle sözlerini kuvvetlendirmiştir. Mesela ikindiden sonra iki rekat namaz kılmanın hükmü kendisine sorulduğunda o, kılınmamasını tavsiye etmiş ve Ahzâb sûresinin: “*Allah ve Rasulü bir işi hükme bağladığında hiçbir mümin erkek ve kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur.*” mealindeki 36. ayetini okumuştur.⁸⁸ Hz. Peygamber’in, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar nafil namaz kılmaktan sakındırdığını bilen İbn Abbas, kendisine bu konuda soru soran talebesine Hz. Peygamber’in sünnetindeki hükmü haber vermiş, buna dayanak olarak da *وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ* ayetini okuyarak Hz. Peygamber’in uygulamasında olmayan bir konuda müminlerin seçim hakkının bulunmadığına dikkat çekmiştir. Yine o, mahlûkâtın yaratıldığı unsurlar olan nur, ateş ve toprağın neyden yaratıldığı kendisine sorulduğunda “*Göklerde ve yerde bulunanların tümü kendinden size musahhar kılınmıştır.*” âyetini okuyarak cevap vermiştir.⁸⁹

2.3.2. Diğer Sahâbilerin Âyetlerden İstidlalde Bulunması

İbn Abbâs dışında da bazı sahâbiler, görüşlerini delillendirmek ve desteklemek için konuşmalarında ayetlere yer vermişlerdir. Sözelimi insanların Kur’ân’da emredilenlerle amel etmediği yönündeki şikâyet üzerine **Hz. Ömer**, o kimseleri yanına çağırıp uzunca konuştuktan sonra: “Ömer’i, insanları Allah’ın kitabına göre düzeltmekle mi yükümlü tutuyorsunuz? Rabbimiz bizim günahlarımızın olacağını bildi.” demiş ve sözlerini şu ayetle delillendirmiştir: “*Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.*” (Nisâ, 4/31).⁹⁰ Çünkü hiçbir mükellef, günahsız olamaz ve kimse kimsenin üzerinde denetleyici değildir. Marifet, günahsızlık değil, günahlara samimi tövbe edebilmektedir. Hz. Ömer de Nisâ sûresindeki *نُكْفَرُ*

⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/334; (çev: Kocabaş), 12/17.

⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/423; (çev: Kocabaş), 8/570.

⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/266; (çev: Kocabaş), 10/96 (Casiye 45/13).

⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/280-281; (çev: Kocabaş), 3/109 (*إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ) (وَنُذَلِّكُمْ مُنْخَلًا كَرِيمًا)*.

عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ ifadesini delil getirerek insanların günahsız olmadığını hatırlatmış ve Allah'ın bağışlayıcı sıfatına vurgu yapmıştır.

Yaşlılığına rağmen sefere giden **el-Mikdad b. el-Esved**'e, Allah'ın kendisini mazur sayacağı söylenince o: “Ama bize Buhûs (Tevbe) sûresi gelmiştir. *Gerek hafif gerek ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın!*” diyerek cihada katılmadaki kararlılığını göstermiştir.⁹¹ “Rasulullah'ın süvarisi” olarak tanınan Mikdad, ilerleyen yaşına, aldığı kilolara aldırılmadan çağrılan savaşa gitmiş, kendine mazeret sayılabilecek özelliklerini hatırlatanlara ise Tevbe sûresinin 41. ayetinde bulunan *انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا* buyruğunu delil göstererek karşılık vermiştir.

Ebû Ümâme bir konuşmasında geçmiş milletlerin yaşadıklarından ders çıkararak şöyle demiştir: “Nebisinden sonra sapıtan her bir ümmetin ilk sapması mutlaka kaderi yalanlamak olmuştur. Nebisinden sonra sapıtan her bir ümmete mutlaka cedel alışkanlığı verilmiştir. *Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar, düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur.*”⁹² O, kader sorgusu ve cedel alışkanlığının tehlikesine dikkat çekmek için geçmiş milletlerin özelliklerinden hareketle bir çıkarımda bulunmuş, bu düşüncesini de Zuhur sûresi 58. ayetindeki *مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ* ibaresini okuyarak desteklemiştir.

Arapların dâhilerinden ve hatiplerinden sayılan **Amr b. el-Âs**, komutan olarak görevlendirildiği Zâtü's-selâsil seriyyesindeyken soğuk bir gecede ihtilam olmuş, gusül abdesti aldığı takdirde hasta olma riski bulunduğundan teyemmüm alarak askerlere sabah namazını kıldırmıştır. Arkadaşları onun bu uygulamasını Allah Rasûlü'ne anlatmış, Hz. Peygamber de Amr'a durumu sormuştu. Keskin zekâsı ve olaylara bakış açısıyla dikkat çeken bir kişiliğe sahip olan Amr, Nisâ sûresi 29. ayetindeki *وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا* / *Kendinizi öldürmeyin, Allah size çok merhametlidir.*” ayetini okuyarak Hz. Peygamber'e karşılık vermiş, teyemmüm ederek namaz kılmayı, soğuk günde gusül alıp hasta olma ihtimaline tercih etmesine bu ayeti dayanak olarak göstermiştir.⁹³

⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/157; (çev: Kocabaş), 5/187.

⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/235; (çev: Kocabaş), 10/40.

⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/269-270; (çev: Kocabaş), 3/96.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in "Cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namaza üstünlüğü yirmi beş derecedir. Gece ve gündüz melekleri sabah namazında bir araya gelirler." hadisini naklettikten sonra; "Arzu ederseniz 'Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunandır.' ayetini okuyun" diyerek Allah Rasûlü'nün sözünü İsrâ sûresinin 78. ayetindeki إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا cümlesi ile delillendirmiştir.⁹⁴

Bir gün **İbn Mes'ûd**: "Ahir zamanda Şam taraflarından kızıl bir rüzgâr insanların kapısını çalacak. Herhangi bir kimsenin ne mushafında ne de kalbinde hiçbir ayet kalmayacak." demiş ve şu ayeti okumuştur: "Andolsun ki dilersek sana vahyettiğimizi bütünüyle alıveririz." (İsrâ 17/86)⁹⁵ İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in "Ümmetim şu on beş şeyi işlediğinde başına belalar gelir" diyerek saydığı ve ardından "İşte o zaman kızıl rüzgâr, yere batma veya suret değiştirme belalarını beklesinler." buyurduğu⁹⁶ sözünden hareketle kızıl rüzgâr estiğinde hiç kimsenin kalbinde ve mushafında Allah kelamı kalmayacağını belirtmiştir. Zaten Hz. Peygamber'in saydığı maddeleri yapan toplumların ya Allah'a olan inançları yoktur ya da unutulmaya yüz tutmuş bir din anlayışları vardır. İbn Mes'ûd bu düşüncesine delil olarak söz konusu ayeti zikretmiş ve görüşünü güçlendirmiştir.

Yine **İbn Mes'ud**, zina ettiği kadınla evlenen kişinin durumu kendisine sorulunca, evlenmelerinde bir mahsur olmadığını belirtmiş ve Şûrâ sûresinin 25. ayetinde yer alan وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ / O, kullarından tevbe kabul edendir.' buyruğunu buna delil getirmiştir.⁹⁷

Bir başka defasında **Hz. Aişe'**ye Hz. Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Sübhanallah! Söylediklerinden ötürü tüylerim diken diken oldu. Şu üç hususu kim söylerse o yalan söylemiştir: Sana Muhammed'in Rabbini gördüğünü söyleyen yalan söylemiş olur. 'Gözler O'nu idrak edemez, O gözleri idrak eder.' (En'am, 6/103) 'Allah, bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur, ya da perde arkasından...' (Şûrâ, 42/51) Sana yarın neler olacağını bildiğini söyleyen de yalan söylemiş olur. 'Saatin ilmi muhakkak Allah

⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/102; (çev: Kocabaş), 6/448.

⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/117; (çev: Kocabaş), 6/472.

⁹⁶ Tirmizi, *Fiten*, 38.

⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/205; (çev: Kocabaş), 9/589.

nezdindedir...' (Lokman, 31/34) Muhammed'in bildirmekle emrolunduğu vahiyden bir şeyler gizlediğini söyleyen kimse de yalan söylemiş olur. '*Ey Rasul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et!...*' (Mâide, 5/67) Ama o, Cebrail'i asıl suretinde iki defa gördü."⁹⁸ Bu örnekte de Hz. Aişe'nin kendisine yöneltilen soruya verdiği cevabı ayetlerle bezemiş, düşüncelerini ayetlerin ifadesiyle kuvvetlendirmiştir.

Hz. Peygamber, Bedir ve Hudeybiye'de bulunmuş hiç kimsenin cehenneme girmeyeceğini söylediğinde **Hz. Hafsa** buna itiraz etmiş ve "وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا" *Şüphe yok ki aranızda oraya (cehenneme) uğramayacak kimse yoktur.*' (Meryem, 19/71) ayetini okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) de: "ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا" *Bundan sonra takva sahiplerini kurtarıyoruz, zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz*" (Meryem, 19/72) ayetini okumuştur.⁹⁹ Bu rivayette önce Hz. Hafsa, ardından Hz. Peygamber, okudukları ayetlerle istidlalde bulunmuşlardır.

Sahabenin, görüşlerini delillendirmek için ayetleri zikretmelerinin daha pek çok örneği vardır. Belki İbn Kesîr, bunlardan bazısını zikretmiştir. Bu araştırma, bu konudaki tüm istidlal örneklerini tespit etme amacı gütmendiğinden bunlarla iktifa edilmesi uygun görülmüştür. Bir sonraki bölümde yer verilecek olan iktibas örnekleri içerisinde, delillendirme için yapılan ayet iktibasların farklı örneklerini görmek mümkün olacaktır.

2.4. Va'z ve Nasihat Ederken Yaptıkları İktibaslar

Kur'ân ve sünnet bilgi ve geleneğini sonraki nesillere aktarma konusunda kilit mevkide yer alan ashabın, karşılaştıkları bazı durumlarda muhataplarına tavsiyelerde bulunurken ayetlerden iktibaslar yaptıkları görülmektedir. Sözelimi bir adam **Hz. Ömer**'e gelerek: 'Ey müminlerin emiri! Ben katil oldum, tevben kabul olur mu?' demiş, Hz. Ömer de ona: "*Hâ mîm. Kitabın indirilmesi, hükmünde galip, her şeyi bilen Allah'tandır. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin olandır. Amel et ve ümidini kesme!*" diye cevap

⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/452; (çev. Kocabaş), 10/406-407 (Necm 53/13 tefsirinde). İslam tarihinde çokça tartışmalara sebep olan ru'yetullah meselesinde Hz. Aişe ve İbn Mesud, Hz. Peygamber'in dünya gözü ile Allah'ı görmediğini söylerken, İbn Abbas ve onun görüşünü benimseyenler bunun aksini savunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, 8/608.

⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/255; 7/336.

vermiştir.¹⁰⁰ Mü'min bir kişinin hiçbir zaman ye'se düşmemesi gerektiğini bilen Hz. Ömer, adam öldürüp kendisine gelen bu kişiye, bizzat Allah'ın sözleri ile cevap vermiş, ümidin kesilmemesi gerektiğini ayetten iktibasla tavsiye etmiştir.

Yine Bizans imparatorunun bir mektupla Medine'de bulunan bir ağaç çeşidini sorması üzerine, **Hz. Ömer** ona şu cevabı yazmıştır: “Ömer'den Rumların kralı Kayser'e. Senin elçilerin sana doğru söylemiştir. Bizde böyle bir ağaç vardır ve bu Hz. İsa'yı doğurup, lohusalığı halinde Meryem'e Allah'ın yeşerttiği ağacın ta kendisidir. O halde Allah'tan kork ve sakın O'nu bırakıp, İsa'yı tanrı edinme. Şüphesiz, *'İsa'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonrada ona ol dedi, oda oluverdi. Bu hakır, Rabbinden gelmiştir. Öyle ise şüphe edenlerden olma.'* (Al-i İmran, 3/59-60)”¹⁰¹ Hz. Ömer'in, Hz. İsa'yı tanıtan ayetleri bu mektubunda ayet olduğunu belirtmeksizin iktibas ettiği gözlenmektedir.

Hz. Osman'ın, muhasara edildiğinde evinden çıktığı ve: “*Ey kavmim bana karşı gelmeniz Nûh kavminin ya da Hûd kavminin yahut da Sâlih kavminin başına gelen felaketin benzerini sakın başınıza getirmesin.*” (Hûd, 11/89) Ey kavmim, beni öldürmeyiniz. Eğer beni öldürürseniz -parmaklarını birbirine geçirerek- böyle olursunuz.” dediği nakledilmiştir.¹⁰² Kendisini muhasara eden topluluğa hitaben yaptığı bu konuşmada Hz. Osmân'ın, Hûd sûresinde yer alan وَيَأْقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمَ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمَ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ayetinin tamamını iktibas ettiği görülmektedir.

İbn Abbas bir vaazında şöyle demiştir: “Emanet, farzlardır. Allah, onları göklere, yere ve dağlara teklif etti. Eğer emaneti eksiksiz yerine getirirlerse onları mükâfatlandırarak, getirmezlerse onlara azap edecekti. Onlar korkup çekindiler. Sonra Allah onu Âdem'e teklif etti. O da içindeki muhtevası ile onu kabul etti..”¹⁰³ İbn Abbas bu konuşmasını, Allah Teala'nın emaneti yere ve göğe teklif edip onların kaçındıklarını anlatan Ahzab sûresi 72. ayeti ile süsleyerek iktibas yapmıştır. Söz konusu ayet şöyledir: “إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/128; (çev: Kocabaş), 9/450 (Mü'min, 40/1).

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/490; (çev: Kocabaş), 10/471 (Rahmân suresinde).

¹⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/346; (çev: Kocabaş), 5/485-486.

¹⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/488; (çev: Kocabaş), 9/53.

أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَسْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ / Şüphesiz bir emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onu yüklenmeyi reddedip bundan çekindiler. Bu emaneti insanoğlu taşı(mayı üstlen)di..”

Bir başka defasında **İbn Abbas** şöyle demiştir: “Yüce Allah, Mesih’in ilah ve Allah’ın oğlu, Üzeyr’in de Allah’ın oğlu olduğunu ileri sürenleri, Allah’ın “fakir”, “elinin bağı”, “üçün üçüncüsü” olduğunu iddia edenleri tevbe etmeye çağırmaktadır. Allah Teâlâ bütün bunlara şöyle demiştir: *Hala Allah’a tövbe etmeyecek ve ondan mağfiret dilemeyecekler mi? Hâlbuki Allah günahları bağışlayandır, merhamet edendir.*” (Mâide, 5/74)¹⁰⁴ İbn Abbâs, bu sözleriyle Mâide sûresinin 64, 72, 73. ayetleri ile Tevbe sûresinin 30. ayetlerinin muhtevalarını zikretmek suretiyle iktibas yapmıştır.

Hz. Hasan, hilafeti dönemince namaz kıldığı bir sırada secdedeyken bir adam üzerine atılarak ona bir hançer saplamıştı. Birkaç ay bundan ötürü hasta olan Hz. Hasan, iyileştikten sonra minbere çıkmış ve: “Ey Irak halkı! Hakkımızda Allah’tan korkun. Biz, hem sizin amirleriniziz, hem sizin misafirleriniziz ve biz Yüce Allah’ın: ‘*Ey ehl-i beyt! Allah, sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister.*’ (Ahzâb, 33/33) buyruğunda sözünü ettiği ehl-i beytiz.” demiştir.¹⁰⁵ Hz. Hasan, muhaliflerine nasihatte bulunurken Ahzâb sûresinin 33. ayetinin son kısmındaki *إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا* ibaresini iktibas ederek onlara Allah’tan korkmalarını öğütlemiştir.

Ashabın iktibas yapma sebepleri bu şekilde zikredildikten sonra diğer bölümde İbn Kesîr’in yer verdiği iktibas örnekleri konularına göre sıralanacaktır.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/108; (çev: Kocabaş), 9/417 (Zümer, 39/53. Ayet tefsirinde)

¹⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/416; (çev: Kocabaş), 8/559.

BÖLÜM 3: SAHABENİN KUR'AN'DAN YAPTIĞI İKTİBAS ÖRNEKLERİ

İbn Kesîr'in yer verdiği sahabenin ayet iktibaslarının ana başlıklar altında tasnif edileceği bu bölümde, ilgili iktibaslar; iman, ibadet, muamelat, ahlâk gibi konuların yanı sıra önceki milletlerle alakalı ayetlerden yapılan iktibaslar ile tavsiye niteliği içerenler veya çeşitli durumlarda yapılan diğer iktibaslar şeklinde incelenecektir. Konulara göre yapılan bu tasnif ile sahabenin ayetleri hangi konuda daha sık kullandığını ortaya koyma hedeflenmiştir.

3.1. İmana Dair Konularda İktibaslar

Sahabenin iktibasları içinde önemli bir yekûn oluşturan inanç konularında yapılan iktibasları, Allah'ın sıfatları, peygamberlik, kitaplara, meleklerle, ahirete ve gayba iman şeklinde iman esaslarına göre ayrı ayrı incelemek yerinde olacaktır.

3.1.1. Allah'ın Sıfatları

Tefsîr'de Allah'ın sıfatlarına dair ayetlerden yapılan sekiz iktibas tespit edilmiştir. Bunlar, Allah'ın yaratma ve idare etme sıfatı, varlığının ebedîliği, gayb bilgisi, af ve lütuf sahibi oluşu, adalet sahibi olması ve hak edenleri cezalandırması konularındadır.

Yaratma ve idare etme ile ilgili iktibas örneği Hz. Ömer'den nakledilmiştir. Onun, yemin ederken zaman zaman yeminini pekiştirmek için “ لا والذي تقوم السماء والأرض بأمره *Emriyle göğün ayakta durduğu zât hakkı için.*” dediği nakledilmiştir.¹⁰⁶ O, bununla Rûm suresi 25. ayette geçen وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ifadesinden iktibas yapmış, Allah'ın kendi varlığının delillerinden olarak zikrettiği bir hususu zikrederek yeminini güçlendirmiştir. Yine Hz. Ömer'in Rum kayserine yazdığı mektupta İsâ'nın da tıpkı Âdem gibi Allah tarafından yaratıldığını vurgulayan Âl-i İmrân sûresi 59-60. ayetleri kaydetmesi de bir iktibastır.¹⁰⁷

Allah'ın varlığının ebedî olması hakkındaki örnek ise Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'tan nakledilmiştir. Onun, kalbinin halini gözden geçirmek istediği vakit

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/310; (çev. Kocabaş), 8/389.

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/490. Bu rivayete peygamberlik konusunda yer verilecektir.

bir harabeye gittiği, onun kapısında durup kederli bir sesle: “Sende yaşayanlar nerede!” diye bağırdığı, sonra kendi kendine “*Onun zatından başka her şey helak olacaktır.*” ayetini okuduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber’in, bir defasında omzundan tutup “Dünyada bir yabancı veya bir yolcu gibi ol!” diye tavsiyede bulunduğu¹⁰⁹ İbn Ömer, murakabe esnasında ölmüş gitmiş kimseleri andıktan sonra bâkî olanın sadece Allah olduğunu bu ayeti okuyarak hatırlamış ve yanındakilere hatırlatmıştır. O bu uygulaması ile Kasâs sûresi 88. ayetinde geçen *كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ* cümlesini iktibas etmiş olmaktadır.

Gayb bilgisinin sadece Allah katında olduğuna dair Hz. Aişe şöyle demiştir: “Kim Hz. Muhammed’in yarın ne olacağını iddia ederse şüphesiz Allah hakkında pek büyük bir iftirada bulunmuş olur. Çünkü Yüce Allah ‘*Göklerde ve yerde olanlardan gaybı Allah’tan başka kimse bilemez.*’ buyurmaktadır.¹¹⁰ Bu sözünde o, Neml sûresindeki *لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ* (Neml, 27/65) ifadesinden iktibas yapmıştır.

Allah’ın affedici ve lütuf sahibi olması hakkında birkaç iktibas tespit edilmiştir. Bunlardan birinde yine Hz. Ömer, birinde de oğlu Abdullah iktibas yapmıştır. Bir adam öldürdüğünü itiraf edip tevbe imkânının olup olmadığını kendisine soran şahsa Hz. Ömer: “*Hâ mîm. Kitabın indirilmesi, hükmünde galip, her şeyi bilen Allah’tandır. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin olandır.*” ayetini okumuş ve “Amel et ve ümidini kesme!” diye cevap vermiştir.¹¹¹ Burada Hz. Ömer, adam öldürmüş birisinin umut arayan sorusuna Mü’min sûresinin baş kısmını (حم تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ غَافِرِ الذَّنْبِ..) ayet olduğunu belirtmeksizin kendi ifadesi gibi okuyarak Allah’ın tevbe edenleri bağışlayıcı olma özelliğini vurgulamıştır. Ayrıca o kişiye ümidini kesmeyip amel etmesini de hatırlatarak “*Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin!*” ayetine atıfta bulunmuştur.

Abdullah b. Ömer’in iktibasına gelince o, “*Her kim bir iyilikle gelirse ona onun on katı vardır*” (En’âm, 6/160) ayetinin bedevî Araplar hakkında nazil olduğunu

¹⁰⁸ İbn Kesir, *Tefsîr*, 2/185; (çev. Kocabaş), 8/307.

¹⁰⁹ Buhârî, Rikâk, 3; Tirmizî, Zühd, 25.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/207; (çev. Kocabaş), 8/212.

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/128; (çev. Kocabaş), 9/450.

söylediğinde kendisine bir adam: “Peki muhacirlere ne var, ey Ebû Abdirrahmân?” diye sormuş, İbn Ömer de: “Onlara bundan daha iyisi var! *Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. O eğer zerre kadar bir iyilik ise onu katlar. Kendi katından da büyük mükâfat verir.*” diyerek Nisâ sûresinin إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً بِّضَاعِفُهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا (Nisâ, 4/40) ayetini hatırlatmıştır.¹¹² İbn Ömer’in bedevi Araplar hakkında nazil olduğunu belirttiği ayette iyiliğe on misli karşılık verileceği bildirilmiştir. O, yurtlarını terk etmedeki sıkıntılara katlanmaları sebebiyle muhacirler için hasenenin karşılığının kat kat fazla olacağını, Allah’ın onlar için güzel mükâfatlar hazırladığını ifade etmiştir. Nitekim başka ayetlerde geçen ‘daha iyisiyle’ (Neml 27/89), ‘daha güzeliyle’ (Şûra 42/23) ifadelerinin on mislinden daha büyük miktarları gösterdiği ifade edilmiştir.¹¹³ İbn Ömer, bir ayetin sebab-i nüzulüne dair görüşünü aktarırken kendisine sorulan soruya cevap mahiyetinde, ayet olduğunu belirtmeden bir başka ayeti (إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً بِّضَاعِفُهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا) okuyarak Allah’ın adalet ve lütuf sıfatına vurgu yapmış, O’nun iyiliklere kat kat fazlasıyla karşılık vereceğine dikkat çekmiştir.

Allah’ın adil ve affedici oluşuna dair bir başka iktibas Hz. Ali’den nakledilmiştir. O, bir gün “Her müminin bilmesi gereken bir şeyi söyleyeyim mi?” demiş ve şunları söylemiştir: “*Size isabet eden her musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir, çoğunu da affeder.* Allah, dünyadayken cezalandırdığı günahın cezasını ikinci kere kıyamet gününde vermeyecek kadar halîmdir. Dünyada affetmiş olduğu bir günahı ise kıyamet gününde affından vazgeçmeyecek kadar kerimdir.”¹¹⁴ Bu rivayette Hz. Ali, insanın başına gelen musibetlerin kendi yaptıkları sebebiyle olduğunu ve Allah’ın adaletini yanındakilere hatırlatırken sözlerinin başında وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو (Şûrâ, 42/30) ayetini ayet olduğunu belirtmeksizin iktibas etmiş, ardından nasihatine devam etmiştir.

Allah’ın rahmetinin enginliğine işaret eden bir diğer iktibas örneği İbn Mes’ud’dan nakledilmiştir. O, şöyle demiştir: “Âdemoğlunun günahından ötürü

¹¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/305; (çev. Kocabaş), 3/145.

¹¹³ Karaman, Hayrettin, vd., *Kur’ân Yolu*, 2/494

¹¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/208; (çev. Kocabaş), 9/594.

yuvasındaki pislik böceğine dahi neredeyse azab edilecek. *Eğer Allah, kazandıkları sebebiyle insanları sorgulayacak olsaydı, yeryüzünün sırtında dolaşanların hiçbirini bırakmazdı.*”¹¹⁵ İbn Mes’ud insanoğlunun günahlarının çokluğunu ifade ederken (فَاتِرُ ۙ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ) (Fâtır 35/45) ayetini okuyarak Allah’ın rahmet ve adaletine dikkat çekmiş, söz konusu ayeti iktibas yapmıştır.

Allah’ın rahmeti ve kudretine dair yapılan bir iktibas örneği de şöyledir: Ka’bu’l-Ahbâr’ın göklerin bir meleğinin omzu üzerinde dönmekte olduğunu anlattığı kendisine haber verilen İbn Mes’ud, onu yalanlamış ve Yüce Allah’ın: *‘Muhakkak ki Allah göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar. Eğer zeval bulsalar andolsun ki O’ndan başka hiçbir kimse onları tutmaz.’* buyurduğunu hatırlatmıştır.¹¹⁶ İbn Mes’ûd, kâinatın seyri konusunda arkadaşının hatalı yorumunu Fâtır sûresi 25. ayetindeki (إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ) ifadesini delil getirmek suretiyle iktibas edip tashih etmiştir.

Allah’ın lütfunun bolluğunu ifade eden şu örnek de burada değerlendirilebilir: Ebû Osmân en-Nehdî, hac yolculuğunda görüştüğü Ebû Hüreyre’ye: “Basradaki kardeşlerimden senin Allah Rasûlü’nü ‘Şüphesiz Allah iyiliği bir milyon katıyla mükâfatlandırır’ derken işittiğini duydum.” deyince Ebû Hüreyre: “Hatta Hz. Peygamber’i ‘Şüphesiz Allah, bir iyiliği iki milyon katıyla mükâfatlandırır.’ derken de işittim.” demiş ve şu ayeti okumuştur: *‘Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır.’* (Tevbe, 9/38).¹¹⁷ Benzer bir rivayette Ebû Hüreyre cevap olarak “Buna niye şaşırıyorsun? Oysa Allah *‘Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç verecek yok mu?’* (Bakara, 2/245) buyuruyor.” demiştir.¹¹⁸ Bu örnekte Ebû Hüreyre’nin Hz. Peygamber’den duyduğu bir hadisi naklettikten sonra Tevbe sûresi 38. ayetinin son cümlesini (فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ) kendi sözünün devamı gibi okuyarak iktibas yapmış, Allah’ın yapılan iyiliğe kat kat fazlasını vereceğine ve ahirette verilecek mükâfatların bu dünyadaki karşılıklarına nazaran daha fazla olacağına dikkat

¹¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/560; (çev. Kocabaş), 9/175.

¹¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/558; (çev. Kocabaş), 9/171.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr* 4/154 (çev. Kocabaş), 3/146.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/663-664; (çev. Kocabaş), 2/253.

çekmiştir. Aynı hususun anlatıldığı ikinci rivayette ise Ebû Hüreyre, Bakara sûresindeki مَنْ ذَا الَّذِي يَفْرِضُ اللَّهُ قَرَضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ifadeyi ayet olduğunu zikrederek iktibas etmiştir.

3.1.2. Peygamberlik ve Hz. Peygamber

Peygamberlere dair konuda sahâbenin, Hz. Âdem ve Hz. İsa'nın yaratılma bakımından benzerliğine işaret eden ayet, Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve diğer nebilerden üstün oluşuna delil olan bir ayet ile vefatı vesilesi ile hatırlanan bir ayeti iktibas ettikleri tespit edilmiştir.

Tespit edilen ilk örnekte anlatıldığına göre Rum Kayseri, Hz. Ömer'e bir mektup yazmış ve o topraklarda yetişen, faydası bol bir ağaç çeşidini sormuştur. Hz. Ömer, mektubunda ona cevaben Âl-i İmrân sûresinin 59 ve 60. ayetlerinden iktibasta bulunarak şunları yazmıştır: “Ömer'den Rumların kralı Kayser'e. Senin elçilerin sana doğru söylemiştir. Bizde böyle bir ağaç vardır ve bu, Hz. İsa'yı doğurup, lohusalığı halinde Meryem'e Allah'ın yeşerttiği ağacın ta kendisidir. O halde Allah'tan kork ve sakın O'nu bırakıp, İsa'yı ilah edinme. 'Şüphesiz İsa'nın misali Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı sonrada ona ol dedi, oda oluverdi. Bu haktır, Rabbinden gelmiştir. Öyle ise şüphe edenlerden olma.’¹¹⁹ Hz. Ömer'in, karşısına çıkan tebliğ fırsatını değerlendirmesini de gösteren bu rivayette o, kendisine sorulan basit bir ağaç çeşidi sorusuna cevap verirken إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ şeklinde iki ayeti iktibas etmiştir.

Bir diğer örnekte Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olma sebebi kendisine sorulan İbn Abbas'a şöyle cevap vermiştir: “Yüce Allah, ‘Biz gönderdiğimiz her bir nebiyi kendilerine gerçekleri apaçık anlatsın diye kendi kavminin diliyle gönderdik.’ buyurduğu halde Hz. Muhammed’e ‘Biz seni ancak bütün insanlara gönderdik.’ diye hitapta bulunmuş ve onu cinlere de insanlara da nebi olarak göndermiştir.”¹²⁰ İbn Abbâs bu cevabında ayet olduğuna işaret ederek İbrâhîm sûresî 4. ayetteki وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ كَيْدَ الشَّيْطَانِ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ 28. ayetinin

¹¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/490; (çev. Kocabaş), 10/471.

¹²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/518; (çev. Kocabaş), 9/102.

şeklindeki baş kısmını iktibas ederek, verdiği cevabı delillendirmiştir. Buna göre her nebi kendi kavmine ve kavminin diliyle gönderildiği halde Hz. Peygamber'in bütün insanlara hatta cinlere de nebi olarak gönderilmesi onu ayrıcalıklı kılan bir özelliktir.

Hız. Peygambere, görmeden iman etmek de üstünlük sebebi sayılmıştır. Bu kimselerin üstünlüklerini anlatırken İbn Mes'ûd şöyle bir delillendirmede bulunmuştur: "Muhammed'i gören kimse için onun durumu (hak olduğu) aşikârdir. Kendinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'a andolsun ki hiç kimse gaybî bir şeye imandan daha üstün bir imana sahip olmamıştır." İbn Mes'ûd bunları söyledikten sonra Bakara sûresinin "*Elif lâm mîm. Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur. Müttakiler için rehberdir. Onlar ki gayba iman ederler*" ile başlayan ilk beş ayetini okumuştur.¹²¹ İbn Mesud'un sözlerini delillendirmek için yaptığı bu iktibasta sahabenin peygamberi görerek zaten aşikâr olan bir gerçeğe iman ettiklerini, asıl üstünlüğün ise görmeden iman eden kimselerde olduğunu vurgulamıştır.

Bir başka rivayette Hz. Peygamber'in bir beyti yanlış okuması, ayetten yapılan istidlal ve iktibasla nübüvvetinin delili olarak sunulmuştur. Şöyle ki bir gün Hz. Peygamber bir beyti yanlış okumuş, Hz. Ebû Bekir de onun yanlışını düzelterek mısranın doğrusunu okumuştur. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (veya Hz. Ömer) şöyle demiştir: Senin Allah'ın Rasulü olduğuna şahitlik ederim. (Çünkü) Allah, '*Biz ona şiir öğretmedik, bu ona yakışmaz da!*' buyurmuştur.¹²² Müşriklerin Hz. Peygamber'i şâir diye yaftalamaları üzerine inen bu ayet, Hz. Peygamber'in bir beyti yanlış okuması üzerine hatırlanmış ve onun şâir olmadığına delil sayılarak peygamberliğinin bir delili addedilmiştir. Çünkü Allah, Yâsîn sûresi 69. ayette geçen *وَمَا عَلَّمْنَاہُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ* ifadesi ile Peygamberinin şâir olmadığını açıklamış, kendisini vahiyle desteklediği için onun buna ihtiyacı olmadığını beyan buyurmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber zaman zaman şiirler okumuştur. Onun okuduğu bir şiirde yanılması, yanında bulunan basiret sahibi sahabîsinin, söz konusu ayeti hatırlamasını ve zaten onun peygamberliğine olan gönülden inancını sağlamlaştırmıştır.

¹²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/166; (çev: Kocabaş), 1/212.

¹²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/588 (çev: Kocabaş), 8/225.

Hız. Peygamber'in peygamberliğinin bir diğer delili olarak Abdullah b. Amr'a Tevrat'ta son peygamber hakkında zikredilenlerin sorulduğu řu rivayette de iktibas söz konusudur. Abdullah b. Amr: "Allah'a yemin ederim ki o, Tevrat'ta da Kur'an'daki gibi nitelendirilmiştir: *Ey Nebi! Biz seni şüphesiz bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Seni ümmiler için bir sığınak yaptık. Sen benim kulum ve Rasulümsün. Sana el-Mütevekkil adını verdim. Sen, kaba ve haşin değilsin...*"¹²³ demiş ve يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (Ahzâb, 33/45) ayetini aynen kullanarak iktibas yapmıştır.

Hız. Peygamber vefat ettiğinde Hız. Ebû Bekir'in insanları teskin etmek için yaptığı konuşmada iktibas ettiği ayet de Hız. Peygamber'in kimliği ve konumu hakkında olduğu için burada zikredilmelidir. O, şöyle demiştir: "Kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki o ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyorsa, Allah diridir, asla ölmez. *Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz. Kim böyle yaparsa Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.*"¹²⁴ Bu sözlerinde Hız. Ebû Bekir, Âl-i İmrân sûresinin وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ şeklindeki 144. ayetini konuşmasına dâhil ederek iktibas etmiştir.

İbn Kesîr, aynı ayeti Hız. Ali'nin iktibas yaptığına dair bir rivayet daha zikreder. İbn Abbâs'ın anlattığına göre Hız. Ali, Hız. Peygamber hayatta iken şöyle derdi: "*Şimdi o ölür ya da öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz. Vallahi Allah bizi doğru yola ilettikten sonra ökçemiz üzerine geri dönmeyelim. Vallahi eğer Hız. Peygamber, ölür veya öldürülürse ölünceye dek onun savaştığı dava uğruna savaşıcağım. Vallahi ben onun kardeşi, dostu, amcaoğlu ve vârisiyim. Ona benden daha layık kim vardır?*"¹²⁵ Buna göre o, Âl-i İmrân sûresinin 144. ayetini, ayet olduğunu belirtmeksizin konuşmasının bir parçası yaparak iktibasta bulunmuştur.

¹²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/437; (çev: Kocabaş), 8/589.

¹²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/129; (çev: Kocabaş), 2/529.

¹²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/129; (çev: Kocabaş), 2/529.

3.1.3. Kitaplara ve Meleklerle İman

İbn Kesîr Tefsîri'nde **kitaplar** konusunda sahabenin iktibasta bulunduğu iki örnek tespit edilmiştir. Bunlardan birinde Hz. Ömer Sûs şehrinde gelen Abdulkays kabilesinden birine 'Elif lâm râ. Bunlar apaçık kitabın ayetleridir. Anlayasınız diye biz bunu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Biz bu Kur'ân'ı vahyetmekle sana geçmiş milletlerin haberlerini en güzel şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki sen bundan önce bu haberleri bilmeyenlerden idin.' ayetlerini üç kere okuyarak yanında bulunan bir hortumla üç kere vurmuş, adam: 'Ben ne yaptım ki ey mü'minlerin emiri?' dediğinde ise: 'Danyal'ın kitabını yazan sen değil misin?' demiştir. Adam, 'Bana ne emrediyorsan söyle yapayım' demiş, Hz. Ömer de: 'Gidip onu ateş koru ve beyaz yünle sil, sonra kendine de başkasına da okuma. Vallahi eğer senin okuduğunu duyarsam seni cezalandırırım.' diye karşılık vermiştir.¹²⁶

Bu rivayette *Kitab-ı mukaddes*'e göre Beni İsrail peygamberlerinden olan kutsal kitap yazarı Hz. Danyal'a¹²⁷ ait kitaptan bilgiler toplayıp yazan şahsı azarlayarak bunları imha etmesi gerektiğini söylerken Hz. Ömer, *إِنَّا الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ. إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ. نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ الْغَافِلِينَ.* ayetlerini (Yûsuf, 12/1-3) tekrar tekrar okuyarak iktibasta bulunmuştur.

Diğer örnekte ise bir gün Sa'd b. Ebî Vakkas, "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak.." (Bakara, 2/106) ayetini okuduğunda kendisine 'Saîd b. el-Müseyyeb, bunu 'أَوْ نُنشَأُهَا' diye okuyor' denilmişti. Bunun üzerine Sa'd: "Kur'ân ne Saîd b. el-Müseyyeb'e ne de el-Müseyyeb ailesine indi. Allah 'Sana okuyacağız ve sen de unutmayacaksın!' (A'lâ, 87/6) ve 'Unuttuğunda Rabbini an!' (Kehf, 18/24) buyurmuştur.¹²⁸ diyerek ilgili ayetleri delil göstermiş, Bakara sûresinde kastedilenin okumak değil unutturmak olduğunu ifade etmiştir.

Meleklerle iman konusunda ise İbn Mes'ud'un şu sözlerinde iktibas bulunmaktadır: "Şüphesiz semavat arasında öyle bir sema vardır ki orada bir

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/367; (çev: Kocabaş), 5/518-519.

¹²⁷ Harman, "Danyal", *DİA*, 8/480.

¹²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/377; (çev: Kocabaş), 1/481.

meleğin alnının yahut iki ayağının bulunmadığı bir karışık yer dahi yoktur. *Bizden her birimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur.*”¹²⁹ İbn Mes’ûd, melekler hakkındaki konuşmasının içine meleklerin sözleri olarak geçen وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ (Saffât, 37/164) ayetini katarak iktibas yapmıştır.

3.1.4. Kabir ve Ahiret Hayatı

Sahabenin iktibas yaptığı ayetler incelendiğinde onların sık sık ölümü andıkları, kabir hayatı ve ahiret ahvaline dair ayetlere konuşmalarında yer verdikleri görülür. Mesela Hz. Ebû Bekir ölüm döşeğinde iken başucunda bekleyen Hz. Aişe, babasına bir baygınlık geldiğinde şu beyti okumuştur: ‘Devamlı gözyaşını tutan bir kimse / Mutlaka bir gün gelir onu hızlıca boşaltır.’ Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir başını kaldırmış ve: “Kızcağızım böyle değil, durum Yüce Allah’ın dediği gibidir: *‘Derken ölüm baygınlığı hak olarak gelmiş olacaktır. Kendisinden nefret edip kaçtığın şey budur.*”¹³⁰ demiştir. Bu rivayet sahabenin önde gelenlerinden olan Hz. Ebu Bekir’in ölüm döşeğindeyken bile ayetten iktibas yaptığının delilidir. O, herkesin başına gelecek olan ölümün kendi başına da geldiğini ifade etmek için وَجَاءَتْ سَكْرَةٌ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ayetini okuyarak kızını teskin etmeye çalışmıştır.

Bir başka örnek İbn Mes’ûd’dan rivayet edilir. O, bir gün: “Mü’min öldüğünde kabrinde oturtulup kendisine ‘Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?’ derler. Allah sebat ettirir de kul: ‘Rabbim Allah’tır. Dinim İslam’dır. Peygamber’im Muhammed’dır.’ der.” demiş ve şu ayeti okumuştur: “*Allah, iman edenleri hem dünyada hem ahirette o sabit söz üzerinde sağlam bir şekilde tutar.*”¹³¹ O, bu konuşmasında İbrahim sûresinde geçen يُبَيِّنُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ ifadesini sözlerine ekleyerek iktibas yapmıştır.

Hz. Aişe’nin insanların kıyametteki haline dair Allah Rasûlü’ne yönelttiği şu soruda kıyameti Kur’ânî bir ifade ile tasvir ederek ayetten iktibas yaptığı görülmektedir. Söz konusu rivayette o: “Ey Allah’ın Rasulü! ‘Yer başka bir yer, gökler de başka gökler halinde getirildiği gün..’ insanlar o gün nerede olacaklar?”

¹²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/43; (çev: Kocabaş), 9/310.

¹³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/399-400; (çev: Kocabaş), 10/319 (Kaf, 50/19).

¹³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/496; (çev: Kocabaş), 6/85 (İbrâhîm, 14/27).

diye sormuş, Hz. Peygamber: “Bu hiç kimsenin sormadığı bir sorudur. Ey Aişe! Sırât üzerinde olacaklar.” şeklinde cevap vermiştir.¹³² Açıkça görüldüğü üzere Hz. Aişe ‘kıyamet vakti insanlar nerede olacaklar’ diye sormak yerine, ayette geçen *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ* (İbrâhîm, 14/48) ifadesi ile konuşmasını zenginleştirmiştir.

Şu örneklerde de ashabın, ahiretteki azabı hatırlayarak ağladıkları görülmektedir:

Şâir sahâbî Abdullah b. Revâha, bir gün başını hanımının kucağına koymuştu. Birden ağlayıverdi. Hanımı da (ondan etkilenerek) ağlamaya başlamıştı. Hanımına niçin ağladığını sormuş. O: ‘Sen ağlıyorsun diye ağlıyorum!’ deyince Abdullah b. Revâha: “Ben Yüce Allah’ın ‘*Aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur!*’ buyruğunu hatırladım. Ondan kurtulup kurtulamayacağımı bilemiyorum.’ diye cevap vermiştir.¹³³ Bu cevabında o Meryem sûresindeki *وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّفْضِيًّا* (Meryem, 19/71) ayetini iktibas etmiştir.

Bir diğer örnekte Hz. Ömer, bir manastırın yanından geçerken oradaki bir rahip, yanına gelince Hz. Ömer, ona bakıp ağlamaya başlamıştır. Kendisine niye ağladığı sorulunca o: “Allah’ın kitabındaki ‘*Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir.*’ buyruğunu hatırladım. İşte beni ağlatan budur.” diyerek¹³⁴ *عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً* (Gâşiye, 88/3-4) ayetlerini iktibas etmiştir.

Yine Hz. Ömer’in, camiye çekilmiş sürekli ibadet eden ve bir kadının kendisine yaptığı daveti ‘*Takvaya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda hatırlayıp gerçeği görürler.*’ ayetini hatırlayarak reddederken ruhunu teslim eden bir gencin cenaze namazını kıldırıktan sonra cenazeye dönerek: ‘Ey genç!’ demiş ve ‘*Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.*’ (Rahmân, 55/46) dediği nakledilmiştir.¹³⁵ Bu örnekte Hz. Ömer’in, Rahman sûresindeki *وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ* ayetini kendi cümlesiymiş gibi kullanarak tam iktibas yaptığı müşahede edilmektedir.

¹³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/518; (çev: Kocabaş), 6/114.

¹³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/252; (çev: Kocabaş), 7/74.

¹³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/385; (çev: Kocabaş), 12/106.

¹³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/534; (çev: Kocabaş), 4/584 (A’râf, 7/202).

Sahâbîler, kıyamet ahvâline dair anlatılarında kimi zaman ayetleri sözlerinin arasına yerleştirerek konuşmalarını desteklemişlerdir. Sözelimi İbn Mes'ûd bir konuşmasında şunları söylemiştir: “Allah, cehennemden artık kimsenin çıkmamasını dilediği vakit, onların yüzlerini ve tenlerinin rengini değiştirecektir. Mü'minlerden biri gelip ‘Rabbim!’ diyerek şefaath etmek isteyecek. Allah da: ‘Kim tanıdık birini bulursa onu çıkartsın’ diyecek. Mü'min adam gelecek, bakacak, hiç kimseyi tanıyamayınca cehennemlik kişi ‘Ben filânım’ diyecek. Ama o mümin kişi ‘Ben seni tanımıyorum’ diyecek. İşte o vakit: ‘ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا / فإِنَّا ظَالِمُونَ / Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bundan sonra bir daha dönersek şüphesiz biz zalim kimseleriz.’ (Mü'minûn, 22/107) diyecek. Bu sefer de ‘ اٰخِسُوْا / فإِنَّا ظَالِمُونَ / Yıkılın içerisine. Bana da söz söylemeyin!’ (Mü'minûn, 22/108) buyuracak. Artık bunu söyledikten sonra cehennem üzerlerine kapatılacak ve hiç kimse dışarı çıkamayacaktır.”¹³⁶ Görüleceği üzere İbn Mes'ûd sözlerinin arasına ayetleri yerleştirmiş, bilmeyen kimsenin fark edemeyeceği şekilde tam bir iktibas yapmıştır.

Bir başka defasında o şöyle konuşmuştur: “Bu ümmet kıyamet gününde üç bölük olacaktır. Bunların üçte biri cennete hesapsız girecek, üçte birinin hesabı kolay olacak, diğer üçte biri ise büyük günahlarla gelecek. Öyle ki Aziz ve Celil olan Allah, ‘Bunlar kim?’ diye soracak, melekler de onların büyük günahlarla geldiğini ancak O'na ortak koşmadığını söyleyeceklerdir. Rabbimiz, ‘Bunları, benim geniş rahmetime sokunuz!’ buyuracak. *Sonra Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onların bir kısmı nefesine zulmedicidir, bir kısmı itidal üzeredir, bir kısmı ise hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lütfün ta kendisidir.*”¹³⁷ Hesap günü ümmetin durumunun ne olacağı hakkında konuşan İbn Mes'ûd, büyük günahlarla gelen zümrenin de Allah'ın rahmetine dâhil olacağını çünkü bu ümmetin seçilmiş ve kitap verilmiş bir ümmet olduğunu *ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذِنَ اللَّهُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ* (Fâtır, 35/32) ayetini iktibas ederek ifade etmiştir.

Ahret hayatı hakkında etrafındakilere vaaz ve nasihatte bulunan İbn Abbas da bir konuşmasında: ‘Kişi cennete girdikten sonra anne babasını, eşini, çocuklarını

¹³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/499; (çev: Kocabaş), 7/477.

¹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/549; (çev: Kocabaş), 9/155.

sorar. Onlar senin derecene ulaşamadılar denilince o: Rabbim ben hem kendim için hem onlar için amel ettim der. Bunun üzerine Yüce Allah onların ona katılması için emir verir.’ demiş ve ardından şu ayeti okumuştur: ‘*İman edip soyları iman ile kendilerine uyanların biz evlatlarını da kendilerine katarız.*’¹³⁸ Bu örnekte İbn Abbas, tasvir ettiği durumu iktibas ettiği وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ... (Tûr, 53/21) ayeti ile delillendirmiştir.

Ubâde b. Sâmî’in, Beyt-i Makdis’te yaptığı şu konuşmasında da benzer bir iktibas söz konusudur. O, şöyle demiştir: “Kıyamet gününde Allah, öncekileri de sonrakileri de tek bir düzlükte toplayıp bir araya getirecek, göz onlara nüfuz edecek, davetçi onlara sesini işittirecek, Yüce Allah da ‘*Bu hüküm verip ayırt etme günüdür, sizi de evvelkileri de toplamışızdır. Eğer bir hileniz var ise hemen bana o hileyi yapın.*’ Bugün benden ne inatçı bir zorba, ne de azgın bir şeytan kurtulamaz, buyuracaktır.”¹³⁹ Ubâde, bu sözlerinde Mürselât sûresinin 38 ve 39. ayetlerindeki هَذَا يَوْمَ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأُولَىٰ. فإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُوا. ifadeleri iktibas etmiştir.

3.2. İbadetlere Dair Konularda İktibaslar

İbn Kesîr’in yer verdiği ibadet konularındaki rivayetlerde sahabenin ayetlerden yaptığı iktibaslarda Hz. Ömer’in ismi ön plana çıkmaktadır. Öyle ki bu konuda tespit edilen 9 örnekte 4’ünde Kur’ân’dan iktibas yapan kişi Hz. Ömer’dir. Bu durum, Hz. Ömer’in ibadetlere verdiği özenin bir göstergesidir. Bu konudaki örnekler şunlardır:

Bazı geceler hiç uyumayan Hz. Ömer’in geceleyin namaz kıldığı belli bir saati vardı. Namaz için kalktığımda aile halkını da uyandırır ve ‘*Sen aile halkına namazı emret! Kendin de ona sabırla devam et!*’ derdi.¹⁴⁰ Hz. Ömer’in söylediği bu ifade Tâhâ sûresindeki ... وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا... (Tâhâ, 20/132) âyetidir. Kendi ibadetlerine hassasiyet gösterdiği kadar ailesinin ibadetlerine de dikkat ettiği görülen Hz. Ömer, bu örnekte sözlerini ayetten iktibas ederek süslemiş ve ailesini namaza kaldırmıştır.

¹³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/433; (çev: Kocabaş), 10/376.

¹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/300; (çev: Kocabaş), 11/522.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/327; (çev: Kocabaş), 7/198.

Yine bir gün kuşluk namazını uzun kılan Hz. Ömer'e bunun sebebi sorulunca o: "Yapmayı alışkanlık haline getirdiğim bir şeyler eksik kalmıştı. Onu tamamlamak veya kaza etmek istedim" demiş ve "İbret ve öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur." ayetini okumuştur.¹⁴¹ Furkan sûresindeki وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا (Furkân, 25/62) ayetini iktibas ettiği bu örnekte Hz. Ömer, şükürünün nişanesi olarak kuşluk namazını uzatmış, gerekçesini de ayetle bezediği cümlelerle açıklamıştır.

Hz. Ömer'in, namaza kamet getirildiği vakit yüzünü cemaate çevirip: "Saflarınızı dosdoğru tutunuz, dimdik ayakta durunuz. Yüce Allah sizden melekler gibi durmanızı istiyor. *Muhakkak biz saf saf duranlarız.*" dediği, sonra "Ey filan geriye git, ey filan öne gel!" diye safları düzelttikten sonra namaza başladığı nakledilmiştir.¹⁴² Namaz için saf nizamına önem veren Hz. Ömer, cemaati uyarırken Saffat sûresindeki وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ (Saffât, 37/165) ayetini iktibas yapmıştır.

Bir başka rivayette Hz. Ömer'e, kötülük yapmak istemediği halde onu yapmayanın mı yoksa canı kötülüğü arzu edip onu yapmayanın mı daha faziletli olduğu sorulmuş, Hz. Ömer şöyle cevap vermiştir: Şüphesiz canı kötülük yapmayı çektiği halde onu işlemeyenler *Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir. Onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.*¹⁴³ Canı kötülük isteyip bundan vazgeçen kişi nefsinin isteklerine karşı gelmiş, iyilik yolunu seçmiştir. Ancak canı kötülük çekmeyen kimsenin zaten karşısında üstün gelmeye çalıştığı nefsinin bir isteği olmadığı için işi daha kolaydır. Hz. Ömer de kendisine sorulan soruya bu şekilde cevap vermiş ve bunu yaparken Hucurat suresindeki ...أُولَئِكَ الَّذِينَ... امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ (Hucurât, 49/3) ifadesini kendi sözlerine ekleyerek ayeti iktibas etmiştir.

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'dan da ibadetler konusunda bir iktibas nakledilmiştir. Mescid-i Haram'da uyuyan ve bazen uyurken abdest bozan kimseler hakkında kendisine sorulduğunda o: Bunlar (ayette zikredilen) *orada kalanlardır..*"

¹⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/121; (çev: Kocabaş), 8/59.

¹⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/44; (çev: Kocabaş), 9/310.

¹⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/368; (çev: Kocabaş), 10/268.

(Bakara, 2/125) demiş ve onlara müdahale edilmesini engellemiştir.¹⁴⁴ Her ne kadar iktibasın en az iki kelime ile olması gerektiği belirtilmişse de İbn Ömer'in verdiği cevapta Bakara sûresinde geçen وَالْعَاكِفِينَ kelimesini seçmesi iktibas sayılmalıdır. Allah'ın, tavaf edenler, ruku ve secde edenler, orada kalanlar için evinin titizlikle temizlenmesini emir buyurduğu ayetin tamamı dikkat alındığında, İbn Ömer'in bu kelimeyi seçmesinin iktibas sayılması daha net anlaşılacaktır. Çünkü rivayetten anlaşıldığına göre mescitte uygunsuz vaziyette bulunanları engellemek isteyen kişi emirin görevlisidir ve ona İbn Ömer'in bu cevabının iletilmesi, ibadet maksadıyla mescitte kalanlar için mescidin temizlenmesinin idarenin bir vazifesi olduğu, bu sebeple onlara müdahale edilmemesi için söylenmiş olmalıdır.

İbadetler konusunda üç iktibas örneği de İbn Mes'ûd'dan nakledilmiştir. Bunlardan birinde İbn Mes'ud, namaz kılarken bazı kimselerin imamla birlikte Kur'ân okuduklarını duydu. Namazı bitirince şöyle dedi: 'Anlamanızın vakti gelmedi mi? Aklınızı kullanmanın zamanı gelmedi mi? *Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.*'¹⁴⁵ Namazda imamı sesli olarak takip eden kimselere tepkisini namazı bitince ayeti kerime ile gösteren İbn Mesud, kendi cümlelerine devam edercesine وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (A'râf, 7/204) ayetini okuyarak tam bir iktibas örneği ortaya koymuştur.

Diğer bir rivayette Hz. Ömer, mescide geldiğinde 'Allah'ım! Beni çağırdın geldim. Davet buyurdun, icabet ettim. Emir buyurdun itaat ettim. İşte bu seher vakti. Beni bağışla!' diyen bir ses işitmişti. Bu hadise birkaç kez tekrar edince bir defasında sese iyice kulak vermiş ve bu sesin İbn Mes'ud'un evinden geldiğini anlamıştı. Bu şekilde niyazda bulunmasının sebebinin İbn Mes'ud'a sorunca o: "Ya'kûb; 'Sizin için Rabbimden af dileyeceğim' diyerek oğullarına duayı seher vaktine ertelemişti." diyerek Yûsuf sûresinde geçen سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي (Yûsuf, 12/98) ifadesini iktibas yapmıştır.¹⁴⁶ Bu hadisede İbn Mes'ûd, seher vaktinin önemini ve bereketini ayetten alıntı yaparak vurgulamıştır. Nitekim Mısır'a kral olan Hz. Yusuf, babasına kavuşunca, kardeşleri yaptıklarından utanmışlar, özür

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/419-420; (çev: Kocabaş), 1/535.

¹⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/536; (çev: Kocabaş), 4/587.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/410; (çev: Kocabaş), 5/584.

dilemişler ve babalarından kendilerini bağışlaması için Allah'a yalvarmasını istemişlerdi. Hz. Yakup ise oğulları için seher vakti istiğfar edeceğini söylemişti. İşte bu husus, İbn Mes'ûd'un özellikle bu vakitte dua etmesine dayanak teşkil etmiştir.

Son örnekte ise İbn Mes'ud konuşması esnasında yapılan zikrin Allah katına yükseleceğini ayetten iktibas ederek şöyle demiştir: “Biz size bir söz naklettiğimizde size Yüce Allah'ın kitabından da bunu doğrulayan buyrukları hatırlatırız. Elbette Müslüman bir kul ‘Sübhanallahi ve bihamdihi ve'l-hamdü lillahi ve lâ ilâhe illallâhu vallahu ekber tebârekallah’ dediği takdirde bir melek bunları alır, kanadının altına koyar ve onlarla semaya yükselir. Yanlarından geçtiği her bir melek topluluğu o zikirleri söyleyene mutlaka Allah'tan mağfiret diler. Nihayet melek onları Aziz ve Celil olan Rahman'ın huzuruna çıkartır. *Güzel söz, yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir.*”¹⁴⁷ O, bu sözlerinde Fâtır sûresinde geçen *إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ* (Fâtır, 35/10) ifadesini ayet olduğunu belirtmeksizin sözlerine dayanak yaparak iktibas yapmıştır.

İbadetler konusunda tespit edilen bir iktibas örneği de tercümânü'l-Kur'ân olan İbn Abbas'tan nakledilmiştir. O, Basra Camii'nde sabah namazını kıldırması, rükûdan önce kunut duasını okumuştur. Namazdan sonra Allah'ın Kitabı'nda zikrettiği ‘orta namaz’ budur” demiş ve ardından “*Namazlara ve orta namaza devam edin! Allah'ın huzurunda saygı ve bağlılık içinde durun.*” ayetini okumuştur.¹⁴⁸ Buna göre o, Bakara suresinde geçen *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ* (Bakara, 2/238) ayetindeki namazın sabah namazı olduğunu bildirmek için namazın ardından bu ayeti okumuştur.

3.3. Muamelata Dair Konularda İktibaslar

Muâmelât konusunda İbn Kesîr *Tefsîr*'inde Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan üçer; Hz. Aişe, İbn Ömer ve İbn Abbas'tan ise birer iktibas tespit edilmiştir. Hz. Ömer'in yaptığı iktibaslar şu şekildedir:

İhramlı iken bir ceylanı ezerek öldüren kimsenin durumu halife Hz. Ömer'e sorulmuştu. Hz. Ömer, yanında bulunan Abdurrahmân b. Avf'ın kendisi ile

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/537; (çev: Kocabaş), 9/135-136

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/646; (çev: Kocabaş), 2/230.

birlikte hüküm vermesini istedi. Nihayetinde su içebilen ve ot yiyebilen bir oğlak kurban edilmesine hükmettiler. Bunun üzerine Hz. Ömer ‘İçinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder’ dedi.¹⁴⁹ Bu rivayette Hz. Ömer, adaletle hüküm verdiklerini ima etmek için Mâide sûresi 95. ayetteki ... يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ... ifadesini okuyarak iktibas yapmıştır.

Yine Hz. Ömer, kölesi Ebu Ümeyye ile mükâtebe yaptı. Taksit zamanı gelince Ebû Ümeyye taksidini getirdi. Ömer: ‘Ey Ebû Ümeyye! Git, bunu mükâtebe borcunu ödemende bir katkı yap!’ dedi. Ebû Ümeyye: ‘Ey mü’minlerin emiri! Bunu bıraksam da son taksitten insan!’ dedi. Hz. Ömer: ‘Ben o zamana kadar yetişemeyeceğimden korkarım’ deyip ‘Eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapınız. Onlara Allah’ın verdiği maldan verin!’ (Nûr, 24/33) ayetini okudu.¹⁵⁰ Bu örnekte Hz. Ömer, ayetteki verin emrine uyararak kölesine taksitlerinde de yardımcı olmuştur. Bunu yaparken de Nûr sûresindeki ... فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ... (Nûr, 24/33) ayetini iktibas yaparak Ebu Ümeyye’ye okumuştur.

Diğer bir örnekte ise Hz. Ömer, kölesi ile mükâtebe yapmaya yanaşmayan arkadaşını bir ayeti hatırlatarak uyarmıştır. Enes b. Mâlik’in kölesi Sîrîn, Enes’ten kendisiyle mükâtebe yapmasını istemişti. Sîrîn’in malı da çoktu. Enes b. Mâlik anlaşmaya yanaşmayınca Sîrîn, halife Ömer’in yanına gidip durumu ona anlattı. Hz. Ömer, Enes’e onunla mükâtebe yapmasını söyledi. Ancak Enes, yine kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapınız.” diyerek elindeki küçük kamçıyla ona vurdu. Hz. Ömer’in bu son cümlesi Nûr sûresinin 33. ayetindeki ... فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا... cümlesidir. O, ayet olduğunu belirtmeden Enes’e bu ilâhî emri hatırlatmak suretiyle iktibas yapmıştır.¹⁵¹

Hz. Ali’nin iktibasları ise şöyledir: Bir kadın, eşi ile bir araya geldikten altı ay sonra çocuğu dünyaya gelince Hz. Osman onun recm edilmesini emretmişti. O sırada Hz. Ali gelmiş ve: “Şüphesiz Yüce Allah bir ayetinde ‘onun gebeliği ve sütten kesilmesi otuz aydır’, bir başka yerde ise ‘tam iki yıl’ buyurur” demiştir.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/194; (çev: Kocabaş), 4/58.

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/54; (çev: Kocabaş), 7/567.

¹⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/52-53; (çev: Kocabaş), 7/565.

Bunun üzerine Hz. Osmân verdiği hükümden dönmüştür.¹⁵² Bu örnekte Hz. Ali, Ahkâf suresinde yer alan وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا (Ahkaf, 46/15) ifadesi ile Bakarâ sûresindeki “*Anneler emzirmeyi tamamlamak isteyenler için çocuklarını iki bütün yıl emzirirler.*” (Bakara, 2/233) ayetindeki حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ibaresini birlikte değerlendirdiğinde hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bir başka örnekte bir gün sabah ezanı okunurken daha önce vitir namazı hakkında kendisine soru sorulan soruya Hz. Ali: “*Kararmakta olan geceye, ağarmakta olan sabaha andolsun!*” (Tekvir, 81/17-18) ayetini okumuş ve “İşte bu, vitir için güzel bir zamandır” diyerek cevap vermiştir.¹⁵³ Bu örnekte Hz. Ali’nin, vitir namazı için en uygun vaktin sabah vakti olduğunu Tekvir suresindeki وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ayetlerini iktibas ederek vurguladığı görülmektedir.

Yine Hz. Ali, kendi kabilesinden bir hastayı ziyaret etmişti. Hasta kişi ona, vasiyet edip etmemeyi sorunca Hz. Ali: “Allah ‘*Eğer bir mal (hayr) bırakacaksa..*’ buyuruyor, sen ise basit bir şey bırakıyorsun. Onu oğluna bırak!” demiştir. Bu örnekte Hz. Ali vasiyet etmek için kişinin başkasına faydası dokunacak bir mal bırakması gerektiğini ima ederek, geriye basit şeyler bırakan o kimseye Bakara sûresinde vasiyetle alakalı ayetteki ...إِنْ تَرَكَ خَيْرًا... (Bakara, 2/180) ifadesini hatırlatarak iktibas yapmıştır.

İbn Mes’ûd’dan nakledilen iktibaslar şunlardır:

Bir mecliste ikram edilen yeşilliği yemeyip kenara çekilen bir kişiye İbn Mes’ûd oruçlu olup olmadığını sormuş, hayır cevabını alınca yemek istememesinin nedenini merak etmişti. Adam, yeşillik yemeyi kendine ebediyen yasakladığını söyleyince İbn Mes’ûd: ‘*Bu şeytanın adımlarındandır, onu ye ve yemininin keffaretini ver.*’ demiştir.¹⁵⁴ İbn Mes’ûd’un bu ifadesinde يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ (Nûr, 24/21) ayetindeki خُطُواتِ الشَّيْطَانِ.. terkibini iktibas ettiği görülmektedir.

¹⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/280; (çev: Kocabaş), 10/122-123. Rivayet Zuhuf sûresi tefsirinde tekrar etmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/242; (çev: Kocabaş), 10/52.

¹⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/337; (çev: Kocabaş), 12/22.

¹⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/479; (çev: Kocabaş), 1/618 (Bakara-168. Ayet).

Benzer şekilde bir mecliste ikram edilen beyaz üzümü yemeyen ve bunu kendisine haram kıldığını söyleyen birine İbn Mes'ûd, 'Yaklaş ve ye! Yemininin keffâretini de öde.' demiş, sonra da 'Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın!' ayetini okumuştur.¹⁵⁵ Yine yatağı kendisine haram kıldığını söyleyen Ma'kil b. Mukarrin'e o, bu ayeti okuyarak cevap vermiştir.¹⁵⁶ Bu iki örnekte İbn Mes'ud, Mâide sûresindeki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ (Mâide, 5/87) ayetini iktibas ederek yaptıkları işin yanlış olduğunu Kur'ânî ifadelerle açıklamıştır.

Kendilerinin birer iktibası tespit edilenlerden Hz. Aişe, yanına girmek isteyen dört kadının izni doğru bir şekilde almaları gerektiğini söylemiş, birisi önce selam verip sonra girme izni isteyince de kendilerine müsaade etmiş ve 'Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere izin almadan ve ev halkına selam vermeden girmeyin!' ayetini okumuştur.¹⁵⁷ Bu rivayette Hz. Aişe'nin, yabancı bir eve girerken uyulması gereken kuralları öğreten Nûr sûresindeki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا... (Nûr, 24/27) ayetini ayet olduğuna işaret etmeden hatırlatması Kur'ân'dan bir iktibastır.

Diğer bir örnekte Ebû Râfi'nin efendisi bir gün ona sinirlendiğinde: 'Hanımını boşamazsan tüm kölelerim azad olsun!' demiş, bu durum İbn Ömer'e sorulunca o: "Bu şeytanın adımlarındandır" diye cevap vermiştir. Ebû Râfi, Medine'nin fakih kadınlarından Zeyneb bint Ümmü Seleme'ye de aynı durumu sorduğunu, onun da aynı cevabı verdiğini nakletmiştir.¹⁵⁸ Bu rivayette gerek İbn Ömer, gerekse "Rebîbetü Rasûlillâh/Allah Rasûlü'nün üvey kızı" diye anılan hanım sahâbî Zeyneb, gereksiz yere yapılan adağın şeytanın bir vesvesesi olduğuna يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ... (Nûr, 24/21) ayetindeki خُطُوتِ الشَّيْطَانِ terkipli iktibas ederek dikkat çekmişlerdir.

Son örnekte ise "Hac yolculuklarında kendilerine ücret karşılığı hizmet etmek üzere kavmim ile anlaştım. Sonra hac ibadetinin yapıldığı birkaç günde hizmet beklemeyip hac ibadetimi ifa etmeme izin vermeleri karşılığında ücretin bir

¹⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/170; (çev: Kocabaş), 4/26 (Mâide, 5/87).

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/170; (çev: Kocabaş), 4/26 (Mâide, 5/87).

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/39; (çev: Kocabaş), 7/543.

¹⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/479; (çev: Kocabaş), 1/618 (Bakara-168. Ayet); 7/529 (Nûr, 21. Ayet).

kısmını düşürdüm. Haccı ifa etmiş olur muyum?” diye soran birine İbn Abbâs: Sen haklarında Allah’ın “*İşte onlar için kazandıklarında büyük bir nasip vardır. Allah hesabı çok çabuk görendir.*” buyurduğu kimselerdensin.” demiştir.¹⁵⁹ Bu rivayette İbn Abbas, her ne kadar verdiği cevabın ayet olduğuna işaret etmiş olsa da soru soran kimsenin hac ibadetini yerine getirmiş olduğunu Bakarâ sûresinde hac konusundaki ayetlerin peşinde yer alan *أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ* (Bakara, 2/202) ifadesini okuyarak anlatmış ve iktibas yapmıştır.

3.5. Diğer İktibaslar

Sahâbenin Kur’ân’dan yaptığı iktibaslar itikat, ibadet ve muamelât konularıyla sınırlı değildir. Onlar günlük hayatlarında farklı zaman ve sebeplerde Kur’ân ayetlerini hatırlamışlar, yapacakları uyarı ve nasihatlerin daha etkili olması için ayetlerle desteklemişler, sohbet ederken veya birbirlerinden bahsederken bile bazı ayetlerle konuşmuşlardır. Bunlardan İbn Kesîr’in yer verdiği rivayetleri şu başlıklarda incelemek mümkündür:

3.5.1. Gündelik Hayatta Yapılan İktibaslar

Ashabın günlük hayatta yaptığı iktibaslara muhtelif zamanlarda yaptıkları dualar örnek olarak verilebilir. Sözelimi Hz. Ebû Bekir’in, şehit kabirlerini ziyaret ettiğinde tıpkı Allah Rasulü’nün yaptığı gibi “*Sabretmiş olmanıza karşılık size selam olsun! Ahiret yurdu ne güzeldir!*” dediği nakledilmiştir.¹⁶⁰ Hz. Peygamber’in sünnetlerinden biri kabul edilen kabir ziyareti esnasında kabirdekilere selam verme âdeti sahabe tarafından da devam ettirilmiştir. Hz. Ebu Bekir de kabir ehline selam verirken Ra’d sûresinin 24. ayetinde geçen *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ* ifadesini aynen okumak suretiyle iktibas yapmıştır. Rivayetin devamında Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın da aynı ayeti okudukları zikredilmiştir.

Hz. Ali’nin bir hayvana bineceği sırada okuduğu dua da böyledir. Onun, ayağını hayvanının üzenğine koyunca besmele çektiği, bineğin üzerine oturup kurulunca da: “Allah’a hamd olsun. *Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak rabbimize*

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/560; (çev: Kocabaş), 2/116 (Bakara-202. Ayet).

¹⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/453; (çev: Kocabaş), 6/19.

döneceğiz' dediği, sonra üç defa Allah'a hamd edip üç kere de tekbir getirdiği rivayet edilmiştir.¹⁶¹ Günümüzde de binek duası olarak okunan ve öğretilen Zuhurif sûresinin 13 ve 14. ayetlerindeki *سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ* ifadesini Hz. Ali, ayet olduğuna işaret etmeksizin ve ayetin başındaki *سُبْحَانَ الَّذِي* ifadesini *الحمد لله الذي* ile değiştirerek yanındakilerin duyacağı şekilde sesli okumuştur. O, böylece Allah'a şükürünü kendi cümleleri ile yapmak yerine ilgili ayetten iktibasta bulunmuştur.

3.5.2. Ayet İktibasları İle Yapılan Uyarı ve Hatırlatmalar

Sahabenin gerek birbirlerine gerekse kendilerinden sonraki neslin insanlarına yaptıkları uyarı, hatırlatma ve tavsiyelerinde de ayetleri kullandıkları görülür. Mesela Hz. Ebû Bekir, vasiyetinde şunları yazmıştır: “Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Bu Ebû Bekir b. Kuhâfe'nin dünyadan çıkarken ve mü'minin güvende olduğu, günahkârın artık günah işleyemediği, yalanlayıcının bile tasdik ettiği bir zamanda yaptığı vasiyetidir. Ben size Ömer b. Hattab'ı halife olarak tavsiye ediyorum. Eğer adaletli olursa zaten benim onun hakkındaki zannım budur. Ondan ümit ettiğim de adaletli olacaktır. Şayet zulmeder ve halini değiştirirse ben gaybı bilmem. *Zulmedenler yakında neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına neler geleceğini) bileceklerdir.*”¹⁶² Hz. Ebû Bekir, kendisinden sonra hilafet makamına Hz. Ömer'i vasiyet ettiği bu örnekte, halefi hakkında beslediği hüsn-i zanna vurgu yaparak ona bir yönlendirmede bulunmuş, hem de Şuarâ sûresinin 227. ayetindeki *وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ* sûrenin son cümlesini hatırlatmak suretiyle onu ikaz etmiştir.

Hz. Ebu Bekir'in irad ettiği hutbelerde de sık sık ayetlerden hatırlatmalarda bulunmuştur. Sözgelimi bir hutbesinde Allah'a itaat ve vaktin kıymetinden bahsederken Haşr sûresi 19. Ayetteki *Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın!*” ikazı ile arkadaşlarını uyarmıştır.¹⁶³ Yine bu hutbesinde Zekeriya peygamber ve ev halkının övüldüğü Enbiyâ sûresi 90. ayetindeki *إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ* / *Onlar, hayırlı işlerde yarışıyorlardı. Korku ve umut ile*

¹⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/220; (çev: Kocabaş), 10/12.

¹⁶² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/177; (çev: Kocabaş), 8/162.

¹⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/77; (çev: Kocabaş), 11/129.

bize niyazda bulunuyorlardı. Bize karşı derin bir saygı içindeydiler.” ifadesini iktibas ederek hatırlatmada bulunmuştur.¹⁶⁴

Hiz. Ömer'in komutanlarından Ebû Ubeyde, yazdığı bir mektupta Rumlarin kalabalık oluşlarından ve bazı çekincelerinden bahsetmişti. Bunun üzerine Hiz. Ömer ona şöyle cevap yazmıştır: “Mü'min bir kulun başına her ne zorluk ve sıkıntı gelirse Allah daha sonra ona bir rahatlık ve çıkış yolu yaratır. Şurası kesin ki bir zorluk iki kolaylığa galebe çalamaz. Allah Kitabı'nda da şöyle buyurur: *Ey iman edenler! Sabredin, sebat gösterin, nöbette olun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz.*”¹⁶⁵ Komutanını cesaretlendirmek ve teşvik etmek için yazdığı bu ifadelerde Hiz. Ömer, Âl-i İmrân suresinin *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* şeklindeki son ayetini hatırlatmış ve onlara moral vermiştir.

Yine Hiz. Ömer, meclisine gelip giden güçlü, kuvvetli bir adamı göremeyince yanındakilere onu sormuş, onun içkiye mübtela olduğu haber verilince kâtibini çağırmiş ve şunları yazdırmıştır: “Ömer b. Hattab'dan filan oğlu filana. Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan, günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin ve nimeti pek bol olan, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan ve dönüşün yalnız kendisine olacağı Allah'a hamd ettiğimi sana bildiriyorum.”¹⁶⁶ Arkadaşını, düştüğü yanlış yoldan geri döndürmek için Mü'min sûresinin 3. ayetini (*غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ*) sözlerine ekleyerek iktibas yapmıştır.

Hilafetinin son dönemindeki fitne ortamında evi kuşatılan Hiz. Osmân, muhaliflerine yaptığı hitaplarda ayetlerden iktibasta bulunmuştur. O, bir konuşmasında: “*Ey kavmim bana karşı gelmeniz Nûh kavminin ya da Hûd kavminin yahut da Sâlih kavminin başına gelen felaketin benzerini sakın başınıza getirmesin.* (Hûd, 11/89) *Ey kavmim, beni öldürmeyiniz. Eğer beni öldürürseniz şöyle olursunuz”* demiş ve parmaklarını birbirine geçirmişti.¹⁶⁷ Hiz. Osman'ın ayet olduğunu belirtmeden söylediği bu sözlerin başı Hûd sûresinin 89. ayetindeki

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/77-78; (çev: Kocabaş), 11/129.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/202; (çev: Kocabaş), 2/624 (Âl-i İmrân, 200. Ayet).

¹⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/128; (çev: Kocabaş), 9/450-451 (Mü'min, 40/1-3).

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/346; (çev: Kocabaş), 5/485.

وَيَاقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ifadesidir. Suayb Peygamberin kendisine muhalefet eden kavmine yaptığı bu ikazı Hz. Osmân da isyancılara yönelterek iktibas etmiştir.

Bir diğer rivayette bir gün satranç oynayan bir topluluğun yanından geçen Hz. Ali: ‘*İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor? Sizden birinizin sönünceye kadar kor bir ateşe dokunması bunlara elini değmesinden daha hayırlıdır.*’ demiş, Enbiya sûresinin 52. ayetinde zikredilen Hz. İbrahim’in babasına söylediği *هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ* sözleri ile onları uyarmıştır. Hz. Ali, bir başka yerde de: “Kim kıyamet gününde mükâfatının en eksiksiz tartı ile ölçülüp verilmesini istiyorsa meclisinden kalkacağı vakit söyleyeceği son söz şu olsun: *‘İzzet sahibi olan Rabbim onların nitelediklerinden münezzehtir. Gönderilmiş rasullere selam, âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun!’*”¹⁶⁸ tavsiyesinde bulunmuştur. Bu sözlerinde o, Saffât suresinin 180-182. ayetlerinde yer alan *سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ. وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* şeklindeki sûrenin son üç ayetini iktibas etmiştir.

Günah işlemekten kaçınma konusunda yaptığı tavsiyelerde Hz. Ömer’in ayetlerden iktibas yaptığı görülür. Bunlardan birinde insanların Kur’ân’da emredilenlerle amel etmediği kendisine şikâyet edilince Hz. Ömer, o kimseleri yanına çağırıp uzunca konuştuktan sonra: “Ömer’i, insanları Allah’ın kitabına göre düzeltmekle mi yükümlü tutuyorsunuz? Rabbimiz bizim günahlarımızın olacağını bildi.” demiş ve şu ayetleri okumuştur: “*Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.*”¹⁶⁹ Burada Hz. Ömer’in, nasihatlerinin sonunda sözlerini pekiştirmek için *إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا* şeklindeki Nisâ sûresinin 31. ayetini iktibas etmiştir.

Benzer bir diğer bir örnekte: ‘Ey mü’minlerin emiri, günah işlemeyi canı çekmediği halde onu yapmayan mı daha faziletlidir yoksa canı günah işi yapmayı arzu edip onu yapmayan mı?’ diye mektupla sorulmuş, Hz. Ömer de cevap olarak: “Şüphesiz canları günah işlemeyi çektiği halde onu işlemeyenler *Allah’ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir. Onlar için bir mağfiret ve büyük bir*

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/47; (çev: Kocabaş), 9/316.

¹⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/281; (çev: Kocabaş), 3/109.

mükâfat vardır.” yazmıştır.¹⁷⁰ Hz. Peygamber’in yanında seslerini yükseltmekten kaçınanları öven Hucurât sûresinin 3. ayetindeki *أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّقْوَى لَهُمْ* *مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ* ifadesini Hz. Ömer, kendi konuşmasına katarak iktibas yapmıştır.

Günahtan sakınma konusunda Enes b. Mâlik de Nisâ sûresi 31. ayeti bir konuşmasında iktibas etmiştir. O: “Rabbimizden bize gelenlere karşılık tüm malımızı ve ailemizi feda etsek yine az gelirdi. Vallahi Rabbimiz bizi bundan daha basitiyle mükellef tuttu. Zira büyük günahlar dışındaki günahlarımızı affetti. Öyleyken bizim o günahlarla ne işimiz var?” demiş ve *إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ* *عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا* ayetini okumuştur.¹⁷¹

İnsanlara öğüt vermekte olan bir kıssacıya rastlayan İbn Mes’ud: “Ey öğüt verip hatırlatan kişi! Neden Allah’ın rahmetinden insanların ümit kesmesine sebep olacak şekilde konuşuyorsun? ‘*De ki: Ey Nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!*’¹⁷² diyerek onu uyarmıştır. O, bu uyarıyı yaparken Zümer sûresinin 53. ayetindeki *قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ* ibaresini iktibas ederek sözlerini delillendirmiştir.

Yine İbn Mes’ud, sıkıntıya uğramış bir adamın yanından geçerken ona Mü’minûn sûresinin: ‘*Acaba sizi boşuna yarattığımızı ve bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz? Melik ve Hak olan Allah’ın şanı yücedir.*’ ayetini sûre bitinceye kadar okumuş ve adamın rahatlamasını sağlamıştır.¹⁷³ *أَفَحَسِبْتُمْ* *أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ. فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ* cümleleri ile başlayan bu ayetleri iktibas ederek o, insanoğlunun yaratılış gayesinin imtihan olduğunu hatırlatmış, o kişiye kendisini rahatlatacak tavsiyede bulunmuştur.

İbn Mes’ud bir başka yerde: “Ey insanlar! Bir şey bilen kimse onu söylesin. Bilmeyen kişi de ‘Allahu a’lem’ desin. Çünkü kişinin bilmediği bir şeye ‘Allahu a’lem’ demesi, ilmin bir parçasıdır. Yüce Allah Nebinize şöyle hitap etmiştir: *De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ve ben kendimi zorlayarak bir*

¹⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/368; (çev: Kocabaş), 10/268.

¹⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/271; (çev: Kocabaş), 3/111.

¹⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/108; (çev: Kocabaş), 9/418.

¹⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/501; (çev: Kocabaş), 7/480. Bu hadise Hz. Peygamber’e haber verilince ‘Nefsim elinde olana yemin ederim ki eğer kesin inanan bir adam bunu bir dağın üzerine okuyacak olsa o dağ yok olur.’ buyurmuştur. Bkz. A.y.

şeyler uyduranlardan da değilim."¹⁷⁴ diyerek etrafındakilere uyarıda bulunurken Sâd sûresinin 86. ayetindeki *فَلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ* ifadesini hatırlatmıştır.

Sahabenin ayet iktibasları ile uyarı ve hatırlatma yaptığı diğer birkaç rivayet şöyledir:

İbn Abbas, kendisine iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak isteyen bir adama “Allah’ın kitabından üç ayete doğrudan muhatap olmaktan korkmazsan yap.” demiş ve önce “*Sizler Kitab’ı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?*” ayetini okumuştur. (Bakara, 2/44). Sonra adama “sen bunu sağlamlaştırdın mı” demiş, hayır cevabını alınca: “*Yapmadığınızı niçin söylüyorsunuz? Yapmadığınızı söylemek Allah katında çok büyük bir günahdır.*” ayetini okumuş (Saff, 61/2-3) ve ‘bu hükmü iyice yerine getirdin mi diye sormuştur. Adam ‘hayır’ cevabını vermiş. Bunun üzerine İbn Abbas: “*Size nehyettiğim konuda size aykırı davranmak istemem.*” ayetini okumuş (Hûd, 11/88) ve “Bu, salih bir kulun yani Şuayb’ın sözüdür. Bu ayeti iyice okudun mu?” diye sormuştur. Adam yine hayır cevabını verince İbn Abbas, ona önce kendisinden başlamasını söylemiştir.¹⁷⁵ Bu rivayette İbn Abbas’ın, sırasıyla Bakara sûresi 44. ayetindeki *أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ* *يَأْيُهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ* ifadesini; Saff sûresi 2 ve 3. ayetlerindeki *وَمَا تَفْعَلُونَ* *كَبِيرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ* buyruğunu ve Hûd sûresi 88. Ayetteki *وَمَا* *أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَأَكُم عَنْهُ* cümlesini hatırlatarak iktibas yapmıştır.

Zeyd b. Sâbit, kendisi ile birlikte yürürken hızlı giden Enes b. Mâlik’e: ‘Ey Enes! Sen *bırakılan izlerin yazıldığını* farkında değil misin? *Bırakılan izlerin yazıldığını* farkında değil misin?’ diyerek hatırlatmada bulunmuştur.¹⁷⁶ Bu ifadesinde o, Yasîn suresi 12. ayetindeki *وَنَكْنُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ* cümlesine atıfta bulunmuştur.

Ebu’d-Derdâ, Şam’da Müslümanların yaptıkları binaları ve diktikleri ağaçları görünce mescitte ayağa kalkarak bir konuşma yapmış, hitabının sonunda “*Size*

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/82; (çev: Kocabaş), 9/371.

¹⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/249; (çev: Kocabaş), 1/322.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/568; (çev: Kocabaş), 9/189.

bildiğiniz nimetlerle destek verenden sakının! O size hem davarlar ve çocuklarla destek verdi, hem de bahçe ve pınarlarla. Gerçekten sizin için büyük bir günün azabından korkarım.” diyerek¹⁷⁷ Şuarâ sûresinin 132-135. ayetlerindeki *وَاتَّقُوا الَّذِي* وَأَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ. أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَيْنِينَ. وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ. إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ. ifadelerini iktibas ederek onlara nasihatte bulunmuştur.

Yine Ebu'd-Derdâ bir gün yanındakilere: “Ben bu basamakların üzerinde durup alışveriş yaptım. Her gün üç yüz dinar kâr elde ediyorum ve her gün mescitte namazda hazır bulunuyorum. Ben: ‘Şüphesiz bu helal değildir!’ demiyorum. Ama ben Allah’ın ‘*Kendilerini ticaretin de alışverişin de Allah’ı anmaktan alıkoymadığı yiğitlerdir.*’ dediği kimselerden olmayı arzu ediyorum.” diyerek tavsiyede bulunmuştur.¹⁷⁸ Yaptığı tavsiyede o *رِجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ* Nûr sûresinin 37. ayetinin baş kısmını hatırlatarak iktibas etmiştir.

Hz. Aişe, vefat etmiş kimseler hakkında ileri geri konuşanlar için “Onlara kendilerinden öncekiler için mağfiret dilemeleri emrolunduğu halde onlar kalkıp sövdüler.” demiş ve “*Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi bağışla!*” ayetini okumuştur.¹⁷⁹ O, bu *وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ* ayetini okumak suretiyle insanları geçmişlerine karşı saygılı konuşma konusunda uyarmıştır.

Selmân-ı Fârisî bir kaleye veya şehre vardığında arkadaşlarına ‘Beni bırakın da onlara Rasullullâh’ın yaptığı gibi davet yapayım.’ demiş, sonra onlara: ‘Ben sizden bir adamdım da Allah beni İslam’a erıştirdi. Eğer Müslüman olursanız bizim tüm haklarımıza sahip olacak ve tüm sorumluluklarımızla sorumlu tutulacaksınız. Kabul etmezseniz cizyeyi zelil bir şekilde verin. Bunu da reddederseniz size açıkça savaş ilan ediyoruz. *Şüphesiz Allah hainleri sevmez.*’ (Enfâl, 8/58) diyerek davette bulunmuştur.¹⁸⁰ O, sözlerini Enfâl sûresi 58. ayetinde bulunan *إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ* إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ cümlesi ile tamamlayarak düşmanları, yapacakları bir hainliğe karşı da uyarmıştır.

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/153; (çev: Kocabaş), 8/118.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/69; (çev: Kocabaş), 7/592.

¹⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/73; (çev: Kocabaş), 11/121.

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/79-80; (çev: Kocabaş), 5/75.

Uyeyne b. Hısn, bir gün Hz. Ömer'in huzuruna çıkarak: 'Bu, bir felakettir Ey Hattab'ın oğlu! Ne bize bol ihsanda bulunuyorsun, ne de aramızda adaletle hükmediyorsun!' demişti. Hz. Ömer, bu sözlere sinirlenmiş ve onun üzerine doğru yürümüştü. Tam bu sırada orada bulunan ve Uyeyne'nin halife ile görüşmesine aracılık eden Hürri b. Kays, '*Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir!*' (En'âm, 6/199) ayetini okumuş ve Uyeyne'nin cahil biri olduğunu söyleyerek Hz. Ömer'i durdurmuştur.¹⁸¹ Hz. Ömer'in danışmanlığını da yapan sahabî Hürri b. Kays, halifenin sinirlendiğini görünce A'râf sûresi 199. ayetindeki *خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ* ibaresini hatırlatarak onu teskin etmeyi başarmıştır. Bu örnek bir sahabinin Kur'ân ayetini makamınca iktibas etmesi yanında sahabinin ayetteki uyarılara karşı hassasiyetini göstermesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Son olarak Hz. Ebubekir'in Rum suresini sesli olarak Mekke sokaklarında okuması bu başlıkta zikredilebilir. Kureyşliler, Farısların üstün gelmesini istiyorlardı. Çünkü onlar da kendileri gibi kitap ehli değillerdi. Ölümden sonra da dirilişe inanmıyorlardı. Hz. Ebû Bekir, Rûm suresi inince Mekke'nin köşe bucağında yüksek sesle "*Elif lâm mîm. Rumlar yenildiler, yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra üç ila dokuz yıl içinde galip geleceklerdir.*" buyruklarını ayet olduğunu belirtmeye hacet duymadan okumuş, bunun üzerine müşriklerden birisi ile bahse girdiği meşhur hadise gerçekleşmiştir.¹⁸²

3.5.3. Bazı Olayların Hatırlattığı Ayet İktibasları

Karşılaştıkları bazı durumlar Kur'ân ayetlerini içselleştiren bazı sahabilere, içinde buldukları şartlara uygun ayetleri hatırlatmıştır. Kimi zaman bazı hadiseler, kimi zaman da bir başkası ile yapılan konuşma iktibas sebebi olmuştur. Mesela bir manastırın yanından geçerken gördüğü bir rahibin Hz. Ömer'e "*Allah'ın kitabındaki 'Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir.'*" (Ğâşiye, 88/3) ayetini hatırlatması ve bunun üzerine ağlaması yukarıda zikredilmişti.¹⁸³ Bir başka rivayete göre Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in vasiyeti üzerine halife seçilince "*Sonra da nasıl davranacağınızı görmek için onların*

¹⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/532; (çev: Kocabaş), 1/579.

¹⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/299; (çev: Kocabaş), 8/369.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/385; (çev: Kocabaş), 12/106.

ardından sizi yeryüzünde halife kıldık.” ayetini okumuştur.¹⁸⁴ Bu rivayete göre Hz. Peygamber ve akabinde Hz. Ebû Bekir’in görevlerini tamamlayıp vefat etmelerinin ardından üstlendiği vazifenin ağırlığı Hz. Ömer’e Yûnus sûresi 14. ayetindeki *ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ* cümleyi hatırlatmıştır.

Bu hususta Hz. Ömer’den nakledilen bir diğer bilgi şöyledir: Mekke’de görevlendirdiği Nâfi’ b. Abdulhâris, bir gün Hz. Ömer’in yanına geldiğinde ona yerine Mekke’de kimi bıraktığını sormuş, o da: “İbn Ebzâ’yı bıraktım.” demişti. Hz. Ömer onun kim olduğunu sormuş, azatlılardan biri olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Sen, onların başına azatlılardan birini mi tayin ettin de geldin?” deyince Nâfi’: “Evet, ey müminlerin emiri. O, Allah’ın kitabını ve feraizi çok iyi bilen, iyi hüküm veren birisidir.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Evet, Nebiniz şöyle buyurmuştu: ‘Şüphesiz Allah, bu kitap ile birtakım kimseleri yükseltir, diğerlerini de alçaltır.’” demiştir.¹⁸⁵ Mekke valisi Nafi’nin, bir azatlıyı yerine vekil bırakmasına hayret eden Hz. Ömer, o mevlânın Allah’ın kitabını ve feraizi çok iyi bildiğini öğrenince Mücâdele sûresi 11. ayetindeki *يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ* ifadesini hatırlamış ve okumuştur. Hz. Ömer’in, söylediği ifadenin ayet olduğunu beyan etmeyip, aksine Hz. Peygamber’den işittiğine işaret etmesi, bu ayeti Hz. Peygamber’den bizzat öğrendiğini göstermektedir.

Bir diğer rivayete göre Hz. Ömer’in bulunduğu bir mecliste adamın biri ansızın ‘Buyur Efendim!’ deyiverdi. Hz. Ömer, ona “Neden ‘buyur’ dedin, birisini mi gördün, yoksa biri seni mi çağırdı?” diye sorunca adam ‘Denizin ötesinden birisi beni çağırdı’ diye cevap vermişti. Bunun üzerine Hz. Ömer: ‘Sanki onlara çok uzaktan sesleniliyor.’ demiştir.¹⁸⁶ Yine Hz. Ömer’e ait bu örnekte o, Fussilet suresi 44. ayetindeki *أُولَئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ* ifadelerini okuyarak iktibas yapmıştır.

Yine Hz. Ömer, Irak’ın haraç vergisinden elde edilen gelirleri geldiğinde çıkıp develeri saymış, gelmesi beklenenden fazla olduğunu görmüş ve hamd etmeye başlamıştı. Yanındaki kölesinin ‘Allah’a yemin olsun ki bu Allah’ın bereket ve rahmetinden’ dediğini duyunca: ‘Yalan söyledin! Bu, o değildir. Bu ancak Allah

¹⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/253; (çev: Kocabaş), 1/336 (Yunus, 10/14).

¹⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/49; (çev: Kocabaş), 11/80.

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/184; (çev: Kocabaş), 9/554.

Teâlâ'nın 'De ki: Bunlar Allah'ın lütfu ve rahmeti iledir. Sadece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığıldıklarından daha hayırlıdır.' buyurduğudur." demiştir.¹⁸⁷ Hz. Ömer, bu sözlerinde Yûnus suresi 59. ayetindeki قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ifadesini hatırlayarak iktibas yapmıştır.

Onun, muhacirlerden birine beytûlmalden tahsis ettiği maaşını verdiği vakit: 'Al! Allah bu malı senin için mübarek kılsın. Bu, Allah'ın sana dünyada vaat ettiği'dir. Ahirette senin için sakladığı ise bundan daha üstündür' dediği ve: 'Allah yolunda hicret edenleri biz, dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız. Ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. Keşke bilselerdi.' ayetini okuduğu nakledilmiştir.¹⁸⁸ Hz. Ömer, muhacirlere bağlanan maaşı dağıtırken وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جُزْءَ الْأَجْرِ الْأَكْبَرِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ şeklindeki Nahl suresi 41. ayeti okuyarak onların kendilerini minnet altında hissetmemelerini sağlamış, bunun Allah'ın onlara verdiği bir hak olduğunu ayeti iktibas yaparak ifade etmiştir.

Nakledilen bir diğer rivayette Hz. Ömer'i rüyasında gören birinin ona şehit olacağını müjdelemesi üzerine o: "Müslümanların arasında iken şehit olmak ne mümkün!" diye hayıflanmış, ardından "Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir" demiştir.¹⁸⁹ Hz. Ömer'in şehitliği arzu ve tevekkülünün bir göstergesi olan bu söz, birçok ayetin son cümlesi olarak إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ şeklinde farklı sûrelerde geçmektedir.¹⁹⁰

İlk Müslümanlardan olup uzun süre Kûfe'de kadılık görevinde bulunan İbn Mes'ûd, karşılaştığı birçok durumda muhtelif ayetleri iktibas ederek kullanmıştır. İbn Kesîr'in buna dair zikrettiği rivayetler şöyledir:

İbn Mes'ud'a bir kadın gelerek: "Senin dövme yaptıran ve saçına saç ekleten kadını bu işten nehyettiğin haberi geldi. Bu, senin Allah'ın hitabında hükmünü bulduğun bir şey midir, yoksa Rasulullah'tan duyduğun bir şey midir?" diye sordu. İbn Mes'ud: Bu, benim hem Allah'ın kitabında hükmünü bulduğum hem de Rasulullah'tan duyduğum bir şeydir." diye cevap verdi. Kadın, yemin ederek,

¹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/275; (çev: Kocabaş), 5/373.

¹⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/573; (çev: Kocabaş), 6/210 (Nahl, 16/41).

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/253; (çev: Kocabaş), 1/336 (Yunus-14. Ayet)

¹⁹⁰ Bkz. Nahl, 16/77; Nûr, 24/45; Ankebût, 29/20; Fâtır, 35/1.

aramasına rağmen mushafta böyle bir hüküm bulamadığını söyleyince İbn Mes'ud: "Peki sen, o kitapta '*Rasul size neyi verdiyse onu alın, neyi yasakladıysa ondan sakının!*' buyruğunu görmedin mi? Ben Allah Rasulü'nden, saçına saç ektiren, dövme yaptıran ve kaşlarını alan kadına bu işi yapmayı yasakladığını işittim." dedi. Kadın, İbn Mes'ud'un aile halkından bazılarının bu yasağa riayet etmediğini öne sürünce İbn Mes'ud ona içeri girip bakmasını söyledi. Kadın, içeri girip baktıktan sonra herhangi bir sakıncalı hal görmediğini itiraf etti. İbn Mes'ud bunun üzerine şöyle dedi: "Sen, o salih kulun vasiyeti olan '*Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak, size emrettiklerime aykırı davranmak istemiyorum.*'" şeklindeki tavsiyesini bellemedin mi?" dedi.¹⁹¹ Bu konuşmada İbn Mes'ud'un iki farklı ayeti iktibas ettiği görülmektedir: Önce Haşr sûresi 7. ayetinin وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا kısmını okumuş, daha sonra Hûd sûresinin 88. ayetindeki وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَأَكُمُ عَنْهُ ibaresini hatırlamıştır.

Bir başka gün İbn Mes'ud'a bir miktar süt getirilmiş, o da bu sütü meclisinde bulunanlara teker teker takdim etmişti. Ancak oruçlu olduklarından hiçbiri sütü içmedi. İbn Mes'ud oruçlu olmadığı için kendisi o sütü alıp içti ve '*Onlar, kalplerin ve gözlerin döneceği bir günden korkarlar.*' buyruğunu okudu.¹⁹² Bu rivayette o, arkadaşlarının nafile oruç tutmalarını takdir etmiş ve aklına gelen Nûr sûresinin 37. ayetinin يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ kısmını ayet olduğunu söylemeden okuyuvermiştir.

Yine bir gün uzanıp yattığı bir esnada adamın birinin: "*O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle!* ayetindeki dumanın ne olduğunu biliyor musunuz? Bu duman kıyamet gününde gelecek, münafıkların kulaklarını sağır, gözlerini kör edecek, müminler de bu dumandan dolayı nezleli gibi olacaktır." diye vaaz ettiği kendisine bildirilince İbn Mes'ud hızla doğrulup oturmuş ve şunları söylemiştir: "Aziz ve celil olan Allah sizin nebinize: '*De ki; Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum ve ben kendimi zorlayarak bir şeyler uyduranlardan değilim*' diye buyurmuştur. Elbetteki kişinin bilmediği bir hususta 'Allah en iyi bilendir' demesi ilmin bir gereğidir. Şimdi ben size bu ayetin durumunu anlatayım. Kureyşliler İslam'a girmekte gecikip, Rasulullah'a karşı

¹⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/67; (çev: Kocabaş), 11/112. Rivayetin ikinci kısmı Hûd sûresi 88. ayetinin tefsirinde tekrar edilmiştir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/345; (çev: Kocabaş), 5/484.

¹⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/70; (çev: Kocabaş), 7/593.

direnmelerini sürdürünce onlara Yusuf'un kıtlık yılları gibi belaya uğratılmaları için beddua etti. Çok sıkıntıya düştüler ve gözlerini semaya kaldırdıklarında dumandan başka bir şey göremez oldular.”¹⁹³ Bu örnekte İbn Mesud, kafasına göre bir ayeti yorumlayan kişinin sözlerini işitince *فَلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ* buyrulan Sâd sûresinin 86. ayetini hatırlatarak, bilmediği bir konuda bir şeyler uyduran biri olmadığını iktibas yaparak ifade etmiş, ardından sebep-i nüzulünden hareketle ayeti açıklamıştır.

Sahabîlerin, karşılaştıkları bazı durumlarda ayetlerden iktibas yapmalarına Hz. Ali, Hz. Hafsa, Ebu'd-Derdâ, İbn Abbâs, el-Mikdâd b. el-Esved ve Fedâle b. Ubeyd'den nakledilen şu rivayetler de örnek olarak zikredilebilir:

Yahudilerden bir adama cehennem nereden olduğunu soran ve “denizdir” cevabını alan Hz. Ali: “Doğru söylüyorsun, demiş ve ‘*Alevle tutuşturulmuş denize...*’ “*Denizler tutuşturulduğunda...*” ayetlerini okuyuvermiştir.¹⁹⁴ Bu rivayette bir yahudinin cevabı Hz. Ali'ye Tûr sûresi 6. ayetinde bulunan *وَالْبَحْرِ وَالْمَسْجُورِ* hitabı ile Tekvîr sûresindeki *وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ* ayetlerini hatırlatmıştır.

Hz. Osman Medine'de muhasara altındayken hacda bulunan Hz. Hafsa, dönüş yolunda Hz. Osman'ın şehit edildiğini haber alınca: “Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah'ın: ‘*Allah şöyle bir kenti örnek olarak verir: O şehir güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o kent halkı Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti.*’ buyruğuyla Allah'ın sözünü ettiği şehir odur.” demiştir.¹⁹⁵ Hz. Hafsa, Müslümanların halifesini şehit eden insanların nankörlüğünü, Nahl sûresi 112. ayetindeki *وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ* ifadesini iktibas ederek açıklamıştır.

Ebu'd-Derdâ, bir gün insanlara hadis nakledip fetva veriyor, oğlu da yanında bulunuyordu. Aile halkı ise mescidin bir tarafında oturmuş konuşuyorlardı. Ona: ‘Neden insanlar senden ilim öğrenmeyi arzu ederken senin ailen başka şeylerle oyalanıyor?’ diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Çünkü ben Rasulullah'ı şöyle derken işittim: ‘Dünyaya karşı insanlar arasında en zahid olan kimseler nebilerdir.

¹⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/246-247; (çev: Kocabaş), 10/61.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/331; (çev: Kocabaş), 12/12.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/608-609; (çev: Kocabaş), 6/272.

Onlara karşı en sert ve çetin çıkanlar ise yakın akrabalarıdır.’ Bundan dolayı Yüce Allah: ‘*Aşiretini, en yakın akrabanı uyar! Sana uyan müminlere de kanadını indir. Sana isyan ederlerse muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım de!*’ buyurmaktadır.¹⁹⁶ Bu sözleriyle o, Şuarâ sûresi 114-116. ayetlerindeki وَأَنْزِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ. وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرِيءٍ مِمَّا تَعْمَلُونَ. hitab-ı ilahisini hatırlatmış, önce ailesinden başladığına işaret ederek durumunu peygamberlerin haline benzetmiştir.

İbn Abbas’a bir yolculuk esnasında kardeşi Kusem’in öldüğü haber verildi. O, istirca edip yoldan bir kenara ayrıldı, oturdu ve iki rekat namaz kıldı. Namazın son oturuşunu uzattı, sonra kalkıp bineğine doğru gitti, “*Sabır ve namazla yardım isteyin! Gerçi bu ağır gelir ama huşû duyanlara değil!*” ayetini okuyordu.¹⁹⁷ İbn Abbas hem Bakara sûresinin 156. ayeti olan ve istircâ olarak tanımlanan إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ cümlesini okumuş, hem de namazı kıldıktan sonra Bakara sûresinin 45. ayetini (وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ) hatırlayarak acısını dindirmeye çalışmıştır. Bu örnek, onun teslimiyetinin ve Kur’an’ı günlük hayatının bir parçası yaptığının göstergesi olması bakımından önemlidir.

Bir gün el-Mikdâd b. el-Esved’in bulunduğu bir mecliste bir adam “*Rasulullah’ı gören bu göze ne mutlu! Biz de senin görmüş olduklarını görmeyi çok isterdik.*” demişti de o, bu söze sinirlenip: “*Kişiyi Allah’ın kendisine göstermemiş olduğu bir konumda bulunmayı temenni etmeye sevkeden şey nedir? Hâlbuki eğer o konumda bulunmuş olsaydı nasıl bir tutum takınacağını kendisi de bilmiyor.*” diye çıkmıştı. Ardından Allah Rasulü’nü gören nice kimsenin cehenneme gitmiş olduğunu, iman eden birçok kimsenin de kendi yakınlarının şirkte olması sebebiyle gözü aydın, içi rahat olamadığını anlatmış ve sonunda şu ayeti okumuştur: “*Ve onlar ki: Rabbimiz, eş ve çocuklarımızdan bize göz aydınlığı olan kimseler ver! derler.*”¹⁹⁸ Kişiyi yüzüne karşı övme konusunda kendisinden bir hadis¹⁹⁹ de nakledilen el-Mikdâd b. el-Esved, geçmiş döneme özenen kişiyi verdiği bu cevabında رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ buyrulan Furkân sûresi 74. ayeti okuyarak iktibas yapmıştır.

¹⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/171; (çev: Kocabaş), 8/152.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/253; (çev: Kocabaş), 1/326.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/132-133; (çev: Kocabaş), 8/77 (Furkân-25/74. Ayet)

Rodos adasının fethinde Fedâle b. Ubeyd'in yanından, biri şehit edilmiş, diğeri vefat etmiş olan iki cenaze geçti. Herkes şehidin cenazesine doğru gidince Fedâle, insanların neden diğeri bırakıp o cenazeye gittiklerini sordu. Onun Allah yolunda öldürüldüğü söylenince Fedâle: “Allah’a yemin olsun ki bunlardan hangisinin kabrinden diriltirsem diriltileyim önemli değil. Yüce Allah’ın kitabına kulak veriniz. *Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen yahut ölenleri Allah elbette güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Çünkü rızık verenlerin hayırlısı şüphesiz ki Allah’tır.*”²⁰⁰ Bu rivayette Fedâle b. Ubeyd, Kur’ân’daki “*ثُمَّ قَاتِلُوا أَوْ مَاتُوا*” / Allah yolunda ölen veya öldürülen” ifadesini vurgulamak için Hac sûresi 58. ayetinden iktibas yapmıştır.

3.5.4. Sohbet veya Vaaz Ederken Yapılan İktibaslar

Bazı sahâbîler, etraflarına toplanan insanlara nasihatte bulunurken veya kendilerine sorulan sorular üzerine açıklama yaparken ayetlerden iktibas yapmışlardır. İbn Kesîr’in birçok örneğini zikrettiği bu türden iktibaslardan burada ilk bölümde sahâbenin va’z ve nasihat ederken yaptıkları iktibaslara örnek olarak verilen kısmı dışında tespit edilenler zikredilecektir.

Vaaz ve konuşmalarında ayet iktibası yapan sahâbi örneklerinden ilki Hz. Ali’dir. Söz gelimi sabrın önemine dair yaptığı bir konuşmasında o şunları söylemiştir: “İmana göre sabrın konumu, vücuda göre başın konumu gibidir. Allah’ın şu sözünü duymadın mı: *Ve onlardan sabrettikleri zaman bizim emrimizle hidayete ileten önderler kıldık.*”²⁰¹ O, inanç konusunda kararlılık ve sabrın önemini anlatırken Secde suresinin 24. ayetindeki *وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا* ifadesiyle sözlerini pekiştirmiştir.

Hz. Ali, bir adamın kendisine gök ve yerin bir kimse için ağlayıp ağlamadığına dair sorusu üzerine: “Sen bana öyle bir şey hakkında sordun ki, senden önce kimse bana bunun hakkında soru sormamıştı. Şüphesiz ki namaz kılacağı yeri bulunmayıp, semada da amelinin çıkacağı yeri olmayan hiçbir kul yoktur. Ama Firavun ve hanedanının yeryüzünde salih bir ameli yoktu.” demiş ve ‘*Gök ve yer onlar için ağlamadı ve onlar mühlet verilenlerden de olmadı*’ ayetini

¹⁹⁹ Müslim, Zühd, 68; Tirmizî, Zühd, 54; Ebû Dâvud, Edeb, 10.

²⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/448; (çev: Kocabaş), 7/392.

²⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/372; (çev: Kocabaş), 8/491.

okumuştur.²⁰² Her insanın az veya çok mutlaka iyi bir amelinin olduğunu ve bunların kâinatta bir yer işgal ettiğini belirten Hz. Ali, Duhân sûresi 29. ayetteki *فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ* ifadesini iktibas ederek iyiliğe dair hiçbir yazgılarının bulunmayışı sebebiyle firavun ve hanedanını bu genellemenin dışında tutmuştur.

İnsanlara nasihat ederken ayet iktibası yapan bir diğer sahabi İbn Mes'ud'dur. Bir konuşmasında o şöyle demiştir: “İnsanların en ferasetlileri üçtür: Karısına ‘*Ona güzel bak!*’ (Yûsuf, 12/21) diyen Mısır azizi; babasına ‘*Babacığım, onu ücretle tut, çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir kişidir*’ diyen kız (Kasas, 28/26) ve kendisine Ömer b. el-Hattab’ı halife bırakan Ebû Bekir es-Sıddîk’tir.”²⁰³ İbn Mes'ud burada, insanlar içinde en ferasetli olduğunu düşündüğü üç kişiyi sıralamış, ilk iki kişiyi anlatırken Kur’ân’dan iktibas yapmıştır. Birinde Yûsuf sûresinin 21. ayetindeki *أَكْرَمِي مَنْوَاهُ* sözünü delil göstererek Mısır azizine yer vermiş; ikinci olarak ise Kasas sûresinin 26. ayetinde *يَا أَبْتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ* diyen Şuayb peygamberin kızını sayarak söz konusu ayetleri iktibas etmiştir.

Bir başka konuşmasında ise İbn Mes'ud: “İki aç kimse bir türlü doymaz: İlim sahibi ve dünya sahibi. Bununla birlikte ikisi birbirinin aynı değildir. İlim sahibi olandan Rahmân gittikçe razı olur. Dünyalık sahibi ise tuğyanda devam eder gider.” demiştir ve ilki hakkında Alak sûresi 6. ayetteki *كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ / Çünkü insan gerçekten azar.* cümlesini; diğeri hakkında ise Fâtır sûresi 28. Ayetteki *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ / Kulları arasında Allah’tan ancak âlimler korkar.* ifadesini hatırlayarak iktibas yapmıştır.²⁰⁴

Yine İbn Mes'ud’un camide veya minberde bağırarak şöyle dediği nakledilmiştir: “Ey insanlar! Size mutlaka azap gelecektir. Çünkü Allah ‘*De ki: Allah’ın size üstünüzden veya altınızdan bir azap göndermeye gücü yeter.*’ (En’am, 6/65) buyuruyor. Eğer Allah, gökten bir azap indirirse sizden tek bir kimseyi hayatta bırakmaz. Eğer sizi yerin dibine geçirirse, sizi toptan helak eder ve hiçbir kimseyi (sağ) bırakmaz. ‘*Ya da birbirinize düşürüp, kiminize kiminizin huncunu tatturmaya*

²⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/254; (çev: Kocabaş), 10/73.

²⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/378; 6/229; (çev: Kocabaş), 5/535; 8/250.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/437-438; (çev: Kocabaş), 12/199.

gücü yeter.' Dikkat edin, başınıza bu üç şeyin en beteri (sonuncusu) gelmiştir."²⁰⁵

Bu konuşmasında o Allah Teâlâ'nın cezalandırma çeşitlerini anlatırken En'âm sûresinin قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضِ بَعْضٍ بَعْضُكُمْ بَأْسَ بَعْضِكُمْ şeklindeki 65. ayetinin önce ilk kısmını, sonra ikinci kısmını okumuş, cezalandırmanın en şiddetlisi olan ihtilafa düşmenin vuku bulduğuna dikkat çekmiştir.

Bir başka zaman sırat-ı müstakimin ne olduğu kendisine sorulan İbn Mes'ûd: "Muhammed bizi onun başında bırakmıştı, onun ucu cennete uzanır. Sağında ve solunda caddeler vardır. O cadde üzerinde, geçenleri oraya çağıran kimseler bulunmaktadır. Kim diğer yollara girerse onlar onu cehenneme götürür. Kim de bu yola girerse o cennete götürür." demiş ve: "Şüphesiz bu, benim doğru yolumdur. Buna uyun! Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır." ayetini okuyarak²⁰⁶ En'âm sûresi 153. ayetindeki وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي وَمُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ifadesinden iktibas bulunmuştur.

Hz. Ali ve İbn Mes'ud'dan başka Muâz b. Cebel, Ebû Hüreyre ve Ebû Zer'in, kendilerine yöneltilen sorulara cevap verirken ayetlerden iktibas yaptıkları tespit edilmiştir. Bu rivayetler şöyledir:

Ümmeti ayakta tutan şeyin ne olduğu kendisine sorulan Muâz b. Cebel bu soruya: "Üç husustur. Bunlar aynı zamanda kurtarıcılardır. Allah'ın insanlar üzerinde yarattığı fitratın ta kendisi olan ihlas, milletin (dinin) kendisi olan namaz ve ismetin (günahlardan korunmanın azaptan kurtulmanın) kendisi olan itaat." diye cevap vermiştir.²⁰⁷ Bu sözleriyle Muâz, Rûm sûresi 30. ayette yer alan فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا buyruğuna işaretle bulunarak iktibas yapmıştır.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'den işittiği 'Lâ kuvvete illâ billâh' zikrinin arşın altında cennet hazinelerinden bir hazine olduğunu ifade eden hadisi naklettiğinde talebesi Ebû Amr, kendisine 'Bu hazine, lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh mıdır?' diye sormuş, Ebû Hüreyre ise 'Hayır! Bu, Kehf sûresindeki 'Bağına girdiğin zaman 'Mâşallah! Lâ kuvvete illâ billah.' sözünde geçmektedir.'" diye cevap

²⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/276; (çev: Kocabaş), 4/181.

²⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/367; (çev: Kocabaş), 4/323.

²⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/316; (çev: Kocabaş), 8/399.

vermiştir.²⁰⁸ O, bu sözüyle Kehf sûresi 39. ayetindeki *وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ* ifadesini iktibas etmiştir.

Benzer bir örnekte Allah Rasulü'nün “Allah üç kişiyi sever, üç kişiyi sevmez” hadisini nakleden Ebû Zer'e: Allah'ın sevmediği kimseler sorulmuştu. Bunun üzerine o ilk sırada kendini beğenen ve böbürlenlen kimseyi saymış ve “Siz bunu Allah'ın kitabında görmüyor musunuz?” diyerek: “*Şüphesiz Allah, kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.*” ayetini okumuştur.²⁰⁹ Bu örnekte Ebu Zer, Nisâ sûresinin 36. ayetinde bulunan *إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا* hitab-ı ilâhisini hatırlatmış, Hz. Peygamber'den duyduğu bir sözü ayet-i kerime ile delillendirerek iktibas yapmıştır.

3.5.5. Kur'ân'ı Anlama Çabalarında Ayet İktibasları

Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den sonraki müfessirleri konumunda olan sahabîler, ayetleri kendi aralarında müzakere ederek Allah'ın kelimini en iyi şekilde anlamaya çalışmışlar, istişarelerde bulunmuşlar, ayetleri tefsir ederken veya görüşlerini delillendirirken yine ayetlerden iktibas yapmışlardır. Bir gün İbn Abbas ile Abdullah b. Amr sohbet ederken Allah'ın Kitabı'ndaki en büyük ümit verici ayetin hangisi olduğu sorulmuştu. Abdullah b. Amr, “*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki o çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*” (Zümer, 39/53) ayetini; İbn Abbâs ise: “En çok ümit verici ayet İbrahim'in Allah'tan isteğini anlatan “*İbrahim Rabbine: 'Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster.' demişti. Rabbi ona 'Yoksa inanmadın mı?' dedi. İbrahim: 'Hayır, inandım; fakat kalbimin mutmain olması için.' dedi.*” ayeti okumuştur.²¹⁰

Hz. Peygamberle konuşması esnasında onun “İnceden inceye hesaba çekilen kimseye azab edilir.” sözünü duyan Hz. Aişe: “Yüce Allah ‘*O kolay bir hesap ile hesaba çekilecek*’ buyurmuyor mu diye sormuş, Hz. Peygamber: “Orada kast

²⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/159; (çev: Kocabaş), 6/543. Bu rivayet şu hadis kaynaklarında geçmektedir: Ahmed, *Müsned*, 14/149; Bezzâr, *Müsned*, 17/79; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, 10/99. Ancak rivayet bu lafızla zayıf olarak değerlendirilmiştir. Sahih olan lafzı Ebû Mûsâ rivayetinde ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah’ şeklindedir. Buhârî, Cihâd, 129; Tevhîd, 9; Müslim, Zikr, 44.

²⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/302; (çev: Kocabaş), 3/139.

²¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/690; (çev: Kocabaş), 2/291.

edilen, o hesap değildir. O, amellerin arz edilmesidir. Ama kıyamet gününde inceden inceye hesaba çekilecek olana azab edilir." buyurmuştur.²¹¹ Bu örnekte Hz. Peygamberin hesap günü ile ilgili anlattıklarını anlamaya çalışan Hz. Aişe, İnşikâk sûresinin 8. ayeti olan *فَسَوْفَ يُكَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا* buyruğunu iktibas etmiştir.

Ensar'dan Ziyad isimli bir zât Übey b. Ka'b'a, Hz. Peygamber'in, zevcelerinden bazıları vefat ettiği takdirde başkaları ile evlenip evlenemeyeceğini sormuştu. Übey, "Bunun ne gibi bir sakıncası olabilir ki?" diye sorunca Ziyad: '*Bundan sonra kadınlar sana helal olmaz.*' buyruğunu hatırlatmıştı. Bunun üzerine Übey b. Ka'b şöyle cevap vermiştir: "Allah ona bir tür kadınları helal kılmıştı. O: "*Ey Nebî! Biz sana zevcelerini, bir de nefsinin Nebî'ye bağışlayan mümin kadını... helal kıldık.*" demiş, sonra da ona: '*Bundan sonra kadınlar sana helal olmaz.*' buyurmuştur."²¹² İki sahabînin bir meseleyi ele aldığı bu diyalogda Ziyâd, Ahzâb sûresinin 52. ayetindeki *لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدِ* ifadesini; Übey b. Ka'b ise aynı sûrenin 50. ayetini sözlerini delillendirmek için iktibas etmiştir.

Talebesi Nâfi ile müzakerede bulunan İbn Abbâs, ona: '(Cehenneme) uğramak, girmek midir?' diye sormuş, Nâfi, 'Hayır' demişti. Bunun üzerine İbn Abbâs, Enbiyâ sûresi 98. ayetteki '*إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ / Siz ve Allahtan başka ibadet ettikleriniz cehennemin odunusunuz. Siz oraya uğrayacaksınız.*' ifadesini; sonrasında ise Hûd sûresi 98. ayetteki '*يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ / O, kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır.*' sözünü okumuş ve "Buna göre uğramış olacaklar mı olmayacaklar mı? Ben ve sen oraya gireceğiz. Ama oradan çıkıp çıkmayacağına bir bak! Benim gördüğüm kadarıyla da yalanlamandan ötürü Allah seni oradan çıkaracak değildir.' demiştir. Onun ayet iktibasları ile süslü bu şakası Nâfi'yi gülümsetmiştir.²¹³

İbn Abbâs, "*O bir söz söylemeyiversin mutlaka onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır.*" ayetini açıklarken insanın yaptığı her işin kaydedildiğini, Perşembe günü kulun amelleri arz edilince hayır veya şer bulunanların bırakıldığı, kalanının atıldığını belirtmiş ve "*Allah dilediğini siler ve bırakır, ana kitap onun*

²¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/357; (çev: Kocabaş), 12/57.

²¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/448; (çev: Kocabaş), 8/605.

²¹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/253; (çev: Kocabaş), 7/74

nezdindedir.” ayetini hatırlatmıştır.²¹⁴ Bu rivayette o, bir ayeti tefsir ederken sözlerini başka bir ayet ile delillendirdirmiş, istidlal için Ra’d sûresinin 39. ayeti olan *يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ* cümlesini iktibas yapmıştır.

3.5.6. Ashabın Birbiri Hakkında Ayet İktibasları

Ashabın birbirleri hakkındaki bazı sözlerinde Kur’ân ayetlerinden iktibasta buldukları görülür. Mesela İbn Mes’ûd, Muâz b. Cebel için: “Muhakkak ki Muâz *tek başına bir ümmetti, Allah’a itaatkârdı, hanîf idi.*” demiş²¹⁵ ve Nahl sûresinin 120. ayetindeki *كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا* ifadesini iktibas etmiştir. Burada İbn Mes’ûd, Hz. İbrahim’den bahseden ayetteki sıfatları arkadaşı Muâz’ı tanımlamak için kullanmıştır. Nitekim rivayetin devamında kendisine bu buyruğun Hz. İbrahim hakkında olduğu hatırlatılınca İbn Mes’ûd ümmet ve kânit kelimelerinin anlamlarından yola çıkarak sözlerini şu şekilde açıklamıştır: “Ümmet, insanlara hayrı öğreten kişi; kânit ise Allah’a ve Rasûlüne itaat eden kişidir. Muâz da böyle birisiydi. Hayrı öğretirdi, Allah’a ve Rasûlüne itaatkârdı.”²¹⁶

Bir diğer örnekte Hz. Ali’nin huzurunda Hz. Osman için ağır ithamlarda bulunulunca cemaatten birisi Hz. Ali’yi kastederek ‘İçinizde hakikati ortaya çıkaracak bir hüküm verecek kimse vardır’ demişti. Bunun üzerine Hz. Ali: “Osman, Allah’ın haklarında *‘İşte bunlar yaptıklarını en güzel şekilde kabul ettiğimiz, cennetlikler arasında kötülüklerini affettiğimiz kimselerdir. Bu kendilerine verilmiş gerçek bir sözdür.’* buyurduğu kimselerdendir. Allah’a yemin olsun ki burada sözü edilen kimseler Hz. Osman ve arkadaşlarıdır.” diye açıklamada bulunmuştur.²¹⁷ Hz. Ali, bu örnekte *أُولَئِكَ الَّذِينَ نَنْقَبِلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا* ve *وَتَنَجَّوْزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّدَقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ* buyrulan Ahkâf sûresinin 16. ayetini iktibas etmiştir.

Hiz. Ali’nin Cemel Savaşı’ndan sonra yanına gelen Talha b. Ubeydullah’ın oğlu İmrân’ı güzel bir şekilde karşılaması ve ona: “Allah’ın beni ve senin babanı *‘Biz onların göğüslerindeki kını söküp attık, kardeşler olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.’* (Hicr, 15/47) diye buyurduğu kimselerden kılacağını ümit

²¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/399; (çev: Kocabaş), 10/318.

²¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/611; (çev: Kocabaş), 6/276.

²¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/611; (çev: Kocabaş), 6/276.

²¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/282; (çev: Kocabaş), 10/126.

ediyorum.” demesi de burada zikredilebilir. Bu rivayette Hz. Ali, Hicr sûresi 47. ayetteki *وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ* ifadesini iktibas ederek Cemel’de kendisine karşı savaşılanların arasında şehit edilen Talha’nın oğlunu teselli etmiş ve babası hakkında kötü düşüncede olmadığını belirtmiştir.

Hz. Ömer’in, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh’ın tutumunu yorumlamasında da ayetten iktibas vardır. Bir gün o, yanındakilere Ebû Ubeyde’nin halini sormuş, onun en kaba elbiseleri giydiği, en ağır yemekleri yediği haber verilince ona bin dinar göndermişti. Ayrıca parayı kendisiyle gönderdiği elçiye, Ebû Ubeyde’nin bu parayı nasıl kullanacağını gözlemlemesini söylemişti. Kısa bir süre sonra Ebû Ubeyde’nin, yumuşak elbiseler giyinip, en güzel yemekleri yemeye başladığı haber verilince Hz. Ömer: “Allah’ın rahmeti üzerine olsun!” demiş ve Ebû Ubeyde’nin *“Bolluk içinde olan bolluğuna uygun nafaka versin. Rızık kendisine daraltılan kimse de Allah’ın kendisine verdiğiinden infak etsin.”* ayetini böyle anladığını belirtmiştir.²¹⁸ Hz. Ömer, arkadaşının kendisine sunulan imkânları kullanma tutumunu Talak sûresi 7. ayetindeki *لِيُنْفِقُوا ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ* ifadeleri iktibas ederek ifade etmiştir.

Hz. Aişe de babası Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’den bahsederken bir ayetten iktibas yapmıştır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’in yanına girdikleri bir günü Hz. Aişe şöyle anlatır: “Muhammed’in canı elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki ben odamda olduğum halde Ebû Bekir’in ağlayışını Ömer’in ağlayışından ayırt edebiliyordum. Onlar Yüce Allah’ın buyurduğu gibi *‘Kendi aralarında merhametli’* (Fetih, 48/29) idiler.”²¹⁹ Görüldüğü üzere Hz. Aişe, Allah Rasulü’nün bu iki yârinin hâli, Hz. Aişe’ye Fetih sûresi 29. ayetinde bulunan *رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ* cümlesini hatırlatmış, bir diğer ifade ile Hz. Aişe, babasıyla Hz. Ömer’in ağlamasını Kur’ân’ın “kendi aralarında merhametlidirler” ifadesi ile tavsif etmiştir. Hz. Aişe’nin, Hz. Peygamber’in ahlakının kendisine sorulması üzerine söylediği “Onun ahlakı Kur’ân’dı. Sen, *‘Şüphesiz ki çok büyük bir ahlak üzeresin.’* sözünü okumaz mısın?” ifadesinde de *وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ* şeklindeki Kalem sûresinin 4. ayetini iktibas etmesi yaygın bilinen bir örnektir.²²⁰

²¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/153-154; (çev: Kocabaş), 11/261.

²¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/400; (çev: Kocabaş), 8/541.

²²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/188; (çev: Kocabaş), 11/322.

SONUÇ

Edebî sanatlardan biri olan iktibas, şiir veya nesirde mananın kuvvetlendirilmesi maksadıyla ayet veya hadislerin alıntılanıp kullanılmasını ifade eder. Anlamı değiştirecek kadar köklü değişikliklere gidilmeden yapılan bu sanatı, başta Efendimiz ve ashabı olmak üzere Kur'ân bilgisi yüksek olup onunla amel olmaya çalışan herkes, gündelik yaşamının bir parçası olarak kullanmıştır. Kur'ân'ın eşsiz üslubu ve konu zenginliği, sahabenin iktibas yapmalarını kolaylaştırmış ve yaygınlaştırmıştır. Zaten onlar Hz. Peygamberin her konuşmasının alt yapısını oluşturması sebebiyle Kur'ân ayetlerinin nasıl hayata yansıtılıp kullanılacağını fazlasıyla görmüşlerdir.

Vahye doğrudan muhatap olmaları sebebiyle tefsir ilminin en müstesna yerinde bulunan sahabenin günlük konuşmalarında Kur'ân ayetlerine ne ölçüde ve nasıl yer verdiklerini bilmek ilahi kelamı anlamak için atılacak en önemli adımlardan biri olacaktır. Sahabenin gerek Hz. Peygamber'le istişare ve ilim öğrenmek maksadıyla gerek birbirlerini uyarma, hatırlatma ve yanlışlarını düzeltme maksadıyla olsun ayetleri yorumlama biçimleri tefsir ilmi ile uğraşanlar için zengin bir kaynaktır. Ayetlerin nüzul sebebini en iyi bilen kişiler olarak sahabenin günlük konuşmalarının arasına serpiştirip kullandıkları ayetler bizler için de ufuk açıcı mahiyettedir.

Bu çalışmada rivayet tefsirlerinden bir olan İbn Kesir tefsirinde yer alan sahabenin ayet iktibasları tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Sonuçta sahabenin muhtelif durumlarda Kur'ân'la konuştuğu, birbirlerine ayetlerle nasihatle buldukları gözlenmiştir. Onlar kimi zaman sözlerini te'kid etmek için, bazen kendi görüşlerine delil getirmek için bazen de muktezayı hale uygun olduğu için ayetleri iktibas etmişlerdir. Araştırmada tespit edilen örnekler, iman, ibadet, muamelat ve ahlaka dair konular şeklinde sınıflandırılmış, bunların yanı sıra diğer iktibas şekillerine de yer verilmiştir.

Tespit edilen rivayetlerden şu sonuçlara ulaşılmıştır: Ayetlerden iktibasta bulunma konusunda dört büyük halifenin önemli bir yeri vardır. 10 adet rivayeti bulunan Hz. Ebu Bekir'in ölüm döşeginde iken bile iktibas yapacak kadar ayetlere vakıf olduğu görülmüştür. O daha çok muktezayı hale uygun olacak şekilde ayetleri kullanmış, muhatabına uyarı, tavsiye ve hatırlatma yapacağı zaman iktibasta bulunmuştur.

25 adet rivayeti bulunan Hz. Ömer ise daha çok ibadetler ve muamelata dair konularda ayetlerden alıntı yapmıştır. Diğer devlet başkanlarına yazdığı mektuplara bile ayetler yerleştirmiştir.

Hz. Peygamber hayatta iken Kur'ân'ın tamamını ezberleyen sahabiler arasında adı zikredilen ve Kur'ân tilaveti konusundaki titizliği herkesçe bilinen Hz. Osman'ın sadece iki yerde iktibasının bulunması oldukça hayret uyandıran bir durumdur. Bunlardan birinde o, kendisini Uhud savaşından kaçmakla itham eden bir sahabeyle ayet ile cevap vermiş, diğerinde ise kendisini öldürmek için gelen kişilere ayet okuyarak onları uyarmıştır. *Tefsirde* Hz. Osman'ın iktibasının az bulunmasının sebebi, buna dair örneklerin İbn Kesîr'e ulaşmamış olması olabileceği gibi, hilafeti dönemindeki kriz ortamının olumsuz etkileri de olabilir.

Dört halifenin sonuncusu olan Hz. Ali'nin ise 13 adet iktibasına yer verilmiştir. Onun iktibasları genelde muamelata dair konularda yoğunlaşmış, bunun dışında farklı nedenlerle de iktibas yaptığı görülmüştür.

Dört halifeden sonra üstün zekâsı ve sağlam hafızası ile vahyin nüzulünün Medine dönemine yakından şahitlik etmiş olan mü'minlerin annesi Hz. Aişe'yi zikretmek yerinde olur. İbn Kesir tefsirinde 9 adet iktibas tespit edilen Hz. Aişe, özellikle muhatabın yanlış anladığı ya da anlamakta zorlandığı ayetleri açıklarken iktibas yapmıştır.

Sahabe arasında ayet iktibaslarıyla ön sıralarda yer alan diğer iki isim ilk Müslümanlardan İbn Mes'ûd ile Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuş olan ve "Tercümânü'l-Kurân" diye bilinen İbn Abbâs'tır. 22 adet iktibas tespit edilen İbn Mes'ûd, ayetleri daha çok tavsiye maksadıyla alıntılanmıştır. O, bu nasihatlarında insanlara bu dünyanın imtihan yeri olduğunu hatırlatmış, insanların içine korku salıp ümitsizliğe düşürecek şeyler anlatanlara ise Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerini söyleyerek tavsiyelerde bulunmuştur. 21 adet iktibas tespit edilen İbn Abbâs'a ait örnekler ise daha çok kendi görüşünü delillendirmek için kullandığı ayetler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kimi zaman yanlış tefsir edilen bir ayeti başka bir ayet ile açıklamaya çalışmış, bazen de ayetlerle insanları uyarmıştır.

Bu sahabilerin dışında; Abdullah b. Ömer ve Ebu'd-Derdâ 4, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Amr ve el-Mikdâd b. el-Esved 3, Hz. Hafsa ve Ebû Ümâme 2 yerde

iktibasta bulunmuştur. Sadece bir iktibasına yer verilen sahabiler ise şu şekildedir: Hz. Fatıma, Zeynep bint Caş, Ümmü Seleme, Muaz b. Cebel, Fedâle b. Ubeyd, Zeyd b. Sâbit, Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Revaha, Huzeyfe, Ziyad el-Ensârî, Übey b. Ka'b, Ebû Zer, Hz. Hasan, Selmân-ı Fârisî, Hür b. Kays, Amr b. el-As, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Caş ve İmran b. Husayn. İki rivayette ise sahabi olduğu belirtilen ancak isimleri zikredilmeyen iki kişinin ayet iktibası yaptığı görülmüştür. Tefsirde toplamda 33 sahabiden 142 iktibas yer almıştır. Tespit edilen iktibas sayılarına göre bunları şu şekilde tabloda göstermek mümkündür:

	Sahâbe Adı	İbn Kesîr Tefsirinde Tespit Edilen İktibas Sayısı
1	Hz. Ömer	25
2	İbn Mes'ûd	22
3	İbn Abbâs	21
4	Hz. Ali	13
5	Hz. Ebû Bekir	10
6	Hz. Aişe	9
7	İbn Ömer	4
8	Ebu'd-Derdâ	4
9	Ebû Hüreyre	3
10	el-Mikdad b. el-Esved	3
11	Abdullah b. Amr	3
12	Hz. Osmân	2
13	Hz. Hafsa	2
14	Ebû Ümâme	2
15	Zeynep bint Caş	1
16	Hz. Fâtıma	1
17	Ümmü Seleme	1
18	Muâz b. Cebel	1
19	Fedâle b. Ubeyd	1
20	Zeyd b. Sâbit	1
21	Ubâde b. Sâmit	1
22	Abdullah b. Revaha	1
23	Huzeyfe	1
24	Ziyad el-Ensârî	1
25	Übey b. Ka'b	1
26	Ebû Zer	1
27	Hz. Hasan	1
28	Selmân-ı Fârisî	1
29	Hür b. Kays	1
30	Amr b. el-As	1
31	Sa'd b. Ebî Vakkâs	1
32	Abdullah b. Caş	1
33	İmran b. Husayn	1
Toplam		142

Buna göre en fazla iktibas örneği Hz. Ömer'den nakledilmiş, onu İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs takip etmiştir. Hz. Osmân, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Ka'b gibi Kur'an tilaveti ile maruf sahabilerin iktibasının azlığı, iktibasın edebi bir güzelleme oluşu, bu sahabilerin kıraat konusunda ihtisas sahibi olmaları, onların iktibaslarının nakledilmemiş olması, İbn Kesîr'in yer vermemesi gibi gerekçelerle açıklanabilir. Daha çok Kur'an ve fıkıh bilgisi ile ön plana çıkan sahabilerin yanı sıra diğer sahabenin de iktibasının olması, onların Kur'an'a olan vukûfiyetlerinin bir göstergesi sayılabilir.

Sahabenin iktibasları elbette bunlarla sınırlı değildir. Araştırmanın kapsamı *İbn Kesîr Tefsiri* ile sınırlı olduğundan sadece bu eserde yer alan sahabe iktibasları

tespit edilmeye çalışılmıştır. Diğer tefsir eserlerinde ve sair rivayet kaynaklarında farklı sahabilerden pek çok ayet iktibası örneğine rastlamak mümkündür. Bu çalışmanın, sahabenin Kur'ân ile hemhâl olduğunun göstergelerinden olan ayet iktibaslarının bilinmesine, ayrıca sonraki nesillerin ayet iktibaslarının tespitine öncülük edeceği izahtan varestedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid, I-L, Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.

Alî el-Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâdîha: el-Beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2007.

Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer, *el-Bahru'z-zehâr / el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah, I-XIII, Medîne, 1988.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat, Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb, M. Fuad Abdülbâkî, Kusay Muhibbuddin el-Hatîb, I-IV, Matbaatü's-selefiyye, Kahire, 1400.

Cürcânî, Seyyid Şerîf Alî b. Muhammed b. Alî, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405.

Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed b. Alî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1994.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *es-Sünen*, I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Ebu Abdurrahman el-Vâdî', I-V, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1997.

Heysemî, Nûreddîn Alî b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Beyrût, 1967.

Hüseynî, Ebu'l-Mehâsin Muhammed b. Alî, *Zeylu Tezkirati'l-huffâz*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Ebi'l-İsba', Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülvâhid el-Mısırî, *Tahrîru't-tahbîr fî sinâati's-şi'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'an*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1963.

İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah b. Muhammed el-Absî, *el-Musannef* (thk. Muhammed Avvâme), I-XVI, Beyrût 2006.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, I-VI, Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, I-IV, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1993.

İbn Hacer, Şeyhü'lislâm Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz, I-XIII, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hıbbân, Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hıbbân (bi tertîbi İbn Belbân)* (thk. Şuayb el-Arnaut), I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1993.

İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed ed-Dimeşkî, *Tabakâtü's-şâfiyye*, nşr. Abdülalîm Hân, I-IV, Haydarâbâd: Matbaatü Meclisi Dâirati'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1979.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, I-VIII, Riyâd, Dâru Taybe, 1999.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXI, Cîze: Dâru Hecl, 1998.

İbn Kesîr, *İbn Kesir Tefsiri*, çev. Savaş Kocabaş, I-XII, İstanbul: Polen Yayınları, 2014.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullâh Alî el-Kebîr vd., I-LV, Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.

İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde fî mehâsini's-şi'r ve âdâbihî ve nakdihî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdilhamîd, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1981.

İbn Tağriberdî, Cemâluddîn Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağriberdî el-Atabekî, *en-Nücûmu'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, nşr. Muhammed Hasen Şemsüddîn, I-XVI, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Hatîb, *et-Telhîs fî ulûmi'l-belâğa*, nşr. Abdurrahmân el-Berkûkî, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1932.

Kazvînî, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâğa*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Meydânî, Abdurrahmân Hasen Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye: üsüsühâ ve ulûmühâ ve fînûniühâ ve suver min tatbikâtihâ*, I-II, Dimeşk: Dâru'l-Kalem Beyrût: ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996.

Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Hüseyin, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, I-III, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Kitâbü's-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im eş-Şelebî, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî, *Miftâhu'l-ulûm*, nşr. Nuaym Zerzûr, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm: kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, I-VIII, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Diğer Eserler

Durmuş, İsmail, “Tazmin”, *DİA*, 40/204-206.

Durmuş, İsmail, “İktibas”, *DİA*, 22/52.

Hacımuftuoğlu, Nasrullah, “Bedî” *DİA*, 5/320-322.

Harman, Ömer Faruk, “Danyal”, *DİA*, 8/480-481.

Efendioğlu, Mehmet, “Sahabe”, *DİA*, 35/491-500.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ”, *DİA*, 20/132-134.

Tok, Fatih, *Peygamberimizin Kur'an'dan İktibasları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2005.

Paksoy, Kadir, *İbn Kesir'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 1999.

ÖZGEÇMİŞ

Betül AKPINAR. 1990 yılında Ermenek'te doğdu. 2010 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Kur'ân Kursu Öğreticisi olarak göreve başladı. 2016'da Sakarya Akyazı Madanoğlu Ortaokulu'na öğretmen olarak atandı. 2017 yılında tayini çıktığı Adapazarı Yenikent Anadolu Kız İ.H.L.'de görevine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk annesidir.

